

ROMANIVANHUSTEN PALVELUTARVEKARTOITUS

De patti phuuridenge – douva hin godjiba

Anna kunnia vanhuksille – se on viisautta

Päivi Majaniemi ja Anna Maria Viljanen

Suomen Romaniyhdistys ry

**ROMANIVANHUSTEN
PALVELUTARVEKARTOITUS**

**De patti phuuridenge –
douva hin godjiba**

Anna kunnia vanhuksille – se on viisautta

Suomen Romaniyhdistys ry

Vanhat-projekti on toteutettu RAY:n (Raha-automaattiyhdistys) tuella.

Tekijät: Päivi Majaniemi ja Anna Maria Viljanen

Kuvitus: Nevo Roma ry

Taitto: Ala Rastor

Paino: Kopio-Niini, Helsinki

ISBN: 978-952-92-4244-3

2008

Esipuhe.....	4
Romanivanhusten palvelutarvekartoituksen taustaa ja tavoitteita	6
Suomen Romaniyhdistys ry	6
Taustaa	6
Kartoituksen toteutus.....	7
Projektin kohderyhmät ja ohjaus.....	7
Projektin tulosten hyödyntäminen ja tuotteet.....	7
Seuranta ja arviointi	8
ROMANIVANHUSTEN PALVELUTARVEKARTOITUS.....	9
Romanien historiaa lyhyesti.....	9
Romanit Euroopassa	10
Romanit Ruotsi-Suomessa ja Suomen autonomian aikana	11
Romanit itsenäisessä Suomessa.....	13
Romanikulttuuri	13
Romanikulttuurin peruspiirteitä.....	15
Vanhusten kunnioitus.....	15
Asuminen.....	15
Häveliäisyys on kunniallisuutta ja puhtautta	16
Puhtaus, likaisuus ja epäpuhdas	17
Häpeät, naisen ja miehen roolit	19
Yhteisöllisyys ja väistämisvelvollisuus	20
Tervehtiminen, nimitykset ja keskinäinen viestintä.....	21
Vaatetus.....	22
Tavat ja suvaitsevaisuus	24
Muutoksen aika.....	24
Vanhukset romanikulttuurissa	27
Suullinen perimätieto.....	27
Elämä muuttuu yhteisöllisyydestä yksinäisyyteen.....	28
Vanhat-projektin haastattelujen ja kyselyjen tuloksia.....	29
Vanhusten haastattelut	29
Palvelukartoituksen menetelmät.....	30
Haastattelun kysymykset ja haastattelutilanne.....	31
1. Perustiedot.....	33
2. Ammatit	33
3. Koulutus.....	35
4. Luku ja kirjoitustaito	36
5. Asuminen.....	37

6. Asunnon sijainti suhteessa palveluihin.....	38
7. Asunnon kunnossapito ja huolto	39
8. Yksinäisyys	41
9. Haastateltavan arvio terveydentilastaan.....	43
10. Palvelujen antajat.....	47
11. Neuvontapalvelut.....	48
12. Kolmannen sektorin palvelut	49
13. Palvelutarpeet ja -toivomukset	49
14. Liikunta ja vaatetus	50
15. Harrastukset	51
16. Toimeentulo.....	52
17. Haastateltujen vanhusten tulevaisuuden toiveita	54
a) Asuminen	54
b) Avustajat, hoitajat ja palvelujen tarjoajat.....	55
c) Muita toiveita	56
18. Romanielämän muutokset erään vanhuksen kuvaamana	57
Omaishoitajien haastattelut.....	59
Ikäjakauma	59
Omaishoidon tuki.....	60
Muu tieto ja tuki.....	60
Omaisten toiveita.....	61
Monikulttuurista asiantuntemusta kartoittava kysely.....	63
Ammattilaishaastattelut	64
Menetelmä	64
Vastaukset ja niiden analysointi	64
Kyselyn tulokset	66
1. Vastaajien sukupuoli.....	66
2. Vastaajien ikä.....	66
3. Vastaajien ammatti ja/tai työtehtävät	66
4. Vastaajien koulutus	66
5. Asiakkaat/potilaat.....	67
6. Koulutus: valmiudet kohdata asiakas toisesta kulttuurista.....	67
7. Vastaajien kokemuksia romaniasiakkaista	69
8. Kulttuuriset erot.....	71
8.1. Eroja hoitotoimenpiteissä ja kliinisissä tutkimuksissa.....	72
8.2. Erot ohjeiden ymmärtämisessä.....	73
8.3. Miten romaniasiakkaan puhetta on ymmärretty?	75

8.4. Mikä on puhdasta?	75
8.5. Erilaisia sairauskäsityksiä.....	77
8.6. Erilaisia käsityksiä hoitokeinoista.....	77
Pohdintaa	79
Suosituksia sosiaali- ja terveydenhoitoalan ammattilaisille.....	82
Kirjallisuus.....	85

Esipuhe

Romaniväestön elinolot ovat muuttuneet perusteellisesti viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana. Kiertävä elämä on jäänyt kokonaan taakse, julkiset palvelut ovat tulleet osaksi romaniväestön arkipäivää. Ennen niin suljettu kulttuuri on alkanut avautua. Lainsäädäntö turvaa oikeuden oman kielen ja kulttuurin kehittämiseen ja sen myötä romaniväestö on alkanut integroitua yhä paremmin suomalaiseen yhteiskuntaan, tulla osaksi kansallista vuoropuhelua.

Myönteisistä muutoksista huolimatta romanikulttuuri on vielä osin tuntematonta pääväestölle ja yllättäen myös päinvastoin. Tämän raportin tavoitteena on kertoa Uudellamaalla asuvien romanivanhusten elämästä, asumisesta ja palvelutarpeista. Saadaksemme mahdollisimman laajan käsityksen romanivanhusten saamista palveluista ja niiden tarpeista tähän samaan selvitykseen on liitetty pienimuotoinen omaishoitajille tehty kysely sekä vanhusten parissa työtä tekevien sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten monikulttuurista tietämystä kartoittava selvitys. Molempien kyselyjen tulokset täydentävät romanivanhusten elinolojen kuvausta.

Koska vanhat romanit ovat eläneet aikana, jolloin kiertäminen on ollut yleisempää kuin paikallaan asuminen, monet romanivanhusten tarvitsemista palveluista selittyvät vain tähän kiertävään elämään liittyvän kulttuurintuntemuksen kautta. Sen vuoksi tähän raporttiin on koottu lyhyt

selvitys romanien historiasta sekä heidän kulttuuristaan ne piirteet, jotka vanhusten haastatteluista nousivat keskeisiksi, ja jotka ovat muovanneet vanhusten elämää sellaiseksi kuin se haastattelijoille välittyi. Vaikka monet kyselyyn vastanneista ammattilaisista ovatkin ainakin jonkin verran joutuneet perehtymään romanien tapoihin, toivomme tässä julkaisussa olevan kulttuuriosion syventävän ja taustoittavan näiden tapojen ymmärtämistä.

Kaikki haastatteluista ja kyselystä saamamme tieto on ollut uutta, mielenkiintoista ja valaisevaa. Tulokset kertovat molemminpuolisesta kulttuurien välisen tiedon ja tutustumisen tarpeesta. Toivomme, että tästä oppaasta on hyötyä ja iloa vanhustyötä harkitseville, opiskeleville ja vanhustyössä jo toimiville henkilöille, ja tietysti myös romaniväestölle.

Kiitämme lämpimästi kaikkia haastatteluihin osallistuneita romanivanhuksia, heidän omaisiaan ja omaishoitajiaan samoin kuin ammattilaiskyselyihin vastanneitakin. Olette avanneet uuden oven romanikulttuuriin.

Tämän selvityksen ovat tehneet

Päivi Majaniemi, FK

Suomen Romaniyhdistyksen sihteeri ja projektipäällikkö

Anna Maria Viljanen, FT, dosentti

Helsingin yliopisto, sosiologian laitos/sosiaali- ja kulttuuriantropologia

Romanivanhusten palvelutarvekartoituksen taustaa ja tavoitteita

Suomen Romaniyhdistys ry

Suomen Romaniyhdistys ry on yksi Suomen vanhimmista valtakunnallisista romanijärjestöistä. Se on sitoutumaton ja perustettu vuonna 1967.

Romaniyhdistyksen tavoitteena on parantaa romanien elinoloja ja lisätä romaniväestön vaikutusmahdollisuuksia.

Tavoitteitaan yhdistys toteuttaa ylläpitämällä vapaaehtoisvoimin toimistoa, julkaisemalla lehteä ja edistämällä suvaitsevuuksia ja vuoropuhelua. Lisäksi yhdistys järjestää virkistystoimintaa. Romaniyhdistys osallistuu myös julkiseen päätöksentekoon erilaisissa työryhmissä ja neuvottelukunnissa. Vuodesta 2002 alkaen yhdistyksen erityinen painopiste on ollut romanivanhusten asioissa. Helsingin kaupunki tukee Suomen Romaniyhdistyksen toimintaa. Lisäksi yhdistys saa toimintaansa yleisavustusta opetusministeriöltä.

Taustaa

Suomen Romaniyhdistys ry ja Lomakotien Liitto ovat yhteistyössä vuodesta 2002 alkaen järjestäneet romanivanhuksille viikon mittaisia kesäleirejä. Leireillä on noussut kipeästi esiin romanivanhusten suuri tarve tietoon erilaisista yhteiskunnan tarjoamista palveluista. Tästä kiinnostuneena Suomen Romaniyhdistys ry vuonna 2005 ryhtyi Raha-automaattiyhdistys RAY:n tukemalla kolmivuotisella Vanhat-projektilla selvittämään romanivanhusten kotona asumista, heidän saamiaan palveluja ja millaisia palvelutarpeita romanivanhusten kotona asuminen tuottaa.

Projektin tarkoituksena on ollut löytää tapoja tukea romanivanhusten kotona asumista, toimintakyvyn ylläpitämistä ja itsenäistä selviytymistä.

Kartoituksen toteutus

Kartoitus toteutettiin romanivanhusten keskuudessa Uudellamaalla. Projektiin palkattiin yksi kokoaikainen ja tarpeen mukaan osa-aikaisia romanityöntekijöitä. Palvelutarvekartoitus toteutettiin romaniperinteitä kunnioittaen haastatteleamalla vanhuksia, heidän omaisiaan ja omaishoitajiaan kotona, useimmiten kahvin äärellä, siitä, millaisia palveluja he todellisuudessa tarvitsevat.

Projektin kohderyhmät ja ohjaus

Projektin kohderyhmänä olivat ikääntyvät romanit ja heidän omaisensa ja läheisensä Uudellamaalla. Uudellamaalla asuu noin 3000 romania, joista vanhuksia arvioitiin olevan noin 100. Selvityksen edetessä on pyritty kehittämään yhteistyötä tiedottamalla projektista vanhushuollon parissa toimiville järjestöille ja viranomaisille.

Projektin tulosten hyödyntäminen ja tuotteet

Tavoitteena on vanhusten henkilökohtaista toimintakykyä tukevan ja kuntouttavan neuvontamallin kehittäminen lisäämällä jo olemassa olevien palveluneuvojien tietoa romanikulttuurin erityispiirteistä. Tämä toteutuu raportoimalla projektin tuloksista, tarjoamalla luentoja ja koulutusta sekä materiaalia mm. web-sivuilla romanikulttuurista ja romanivanhusten tarpeista.

Saatujen tulosten perusteella laaditaan suositus romanivanhusten asumista tukevien palveluiden kehittämiseksi ja yhteistyömalli yksilökohtaisten palveluiden kartoittamiseksi. Muutosprosesseja on pyritty käynnistämään jo selvityksen teon yhteydessä kartoittamalla Uudellamaalla vanhustenhuollon parissa toimivien sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten monikulttuurista asiantuntemusta. Tämä selvitys toteutettiin yhteistyössä Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen/sosiaali- ja kulttuuriantropologian kanssa. Selvityksen on tarkoitus toimia pilottina laajemmalle terveydenhuoltohenkilökunnan parissa tehtävälle kartoitukselle.

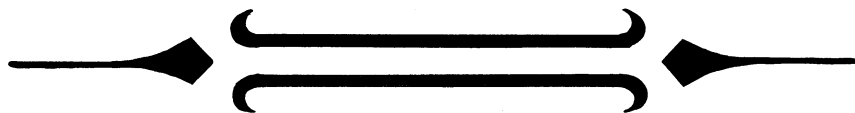
Lisäksi projektin tuotoksena on julkaistu romanivanhuksille ja heidän läheisilleen tarkoitettu omaishoidosta, vanhenemisesta ja vanhusten kotihoidosta kertova selkokieline opas. Opas on suunnattu romaniomaishoitajille, mutta se soveltuu myös maahanmuuttajien käyttöön.

Seuranta ja arviointi

Suomen Romaniyhdistyksen hallitus on seurannut projektin etenemistä. Projektille on asetettu myös johtoryhmä, johon kuuluu romanikulttuurin, vanhustyön sekä tutkimuksen asiantuntijoita. Tulosten perusteella voidaan todeta, että romanivanhukset tarvitsevat tietoa palveluista, ohjausta palvelujen käyttäjiksi sekä valistusta terveydenhoidosta ja kunnon ylläpitämisestä. Tätä tarkoitusta varten Suomen Romaniyhdistys hakee uutta vanhustyön projektia RAY:ltä.

Selvityksen pohjalta on tarkoitus suunnitella myös Romaniyhdistyksen toimintaa yhä enemmän vanhusten ja invalidien elämänlaadun parantamiseen tähtääväksi, jotta yhdistys voisi tulevaisuudessakin olla mukana auttamassa näiden palveluiden järjestämisessä

Tähän selvitykseen on koottu tärkeimmät tulokset frekvensseinä ja kuvailemalla. Mukaan on otettu myös haastateltavien omin sanoin kertomaa. Lisätietoja projektin kulusta, henkilöstöstä, toteutuksesta ja kyselykaavakkeista, tarkemmat numeeriset tiedot ja prosentit sekä projektin tuotteet ovat saatavilla netistä: www.suomenromaniyhdistys.fi

ROMANIVANHUSTEN PALVELUTARVEKARTOITUS

De patti phuuridenge - douva hin godjiba

Anna kunnia vanhuksille - se on viisautta.

Tässä vanhassa romanisanonnassa kiteytyy eräs romanikulttuurin keskeisistä piirteistä: vanhojen ihmisten kunnioittaminen. Vanhassa ihmisessä ei nähdä vain vanhenevaa ja rapistuvaa ihmistä vaan romanit pitävät vanhuutta myös rikkautena, ajan myötä kertyvänä tietona, viisautena ja elämäkokemuksena. Romanivanhukset ovat kantaneet muistissaan koko yhteisön historian ja välittäneet sen nuoremmille sukupolville. Koska romanikulttuurissa on näihin aikoihin asti tukeuduttu suulliseen perinteeseen, ei romaneilla ole ollut omaa kirjoitettua historiaa. Vasta viime aikoina romanit itse ovat ryhtyneet keräämään omaa kulttuuriperintöään ja kirjoittamaan sitä muistiin myös muiden luettavaksi. Muistiin on merkitty vasta pieni osa romanihistoriaa. Lähes kaikki tieto, mitä romaneista on esitetty, on muiden, joko viranomaisten tai tutkijoiden kirjoittamaa.

Romanien historiaa lyhyesti

Maailmassa arvellaan olevan 20 miljoonaa romania. Euroopassa heitä arvellaan olevan 8-10 miljoonaa. Suomessa asuu noin 10 000 romania, ja lisäksi noin 3000 Suomen romania asuu Ruotsissa. Eurooppaan romanit tulivat 1100-luvulla jaa. ja Pohjoismaihin 1500-luvulla. Ensimmäiset merkinnät romanien Suomeen tulosta löytyvät 1550-luvulla Ahvenanmaalta.

Siitä ei ole varmaa tietoa, keitä tai millaisia romanit alkujaan ovat olleet. Eurooppalaiset kielitieteilijät kiinnostuivat romanikielestä 1700-luvulla, kun kävi ilmi, että se on sukua Intian vanhoille kulttikielille, hindille ja sanskritille. Kielessä oli myös muita ei-eurooppalaisista kielistä lainattuja elementtejä. Näitä tutkimalla kielitieteilijät pystyivät jäljittämään romanikielen vaelluksen Intian keskiosista Persian kautta Eurooppaan.

Romanikieli kuuluu indoeurooppalaisen kielikunnan indoarjalaiseen alaryhmään, ja se on jakaantunut kahdeksaan päämurteeseen ja lukuisiin paikallisiin murteisiin. Romanikieli on säilynyt monin paikoin vain puhuttuna kielenä. Joillakin keskieurooppalaisilla romanikielen murteilla on 1900-luvulta alkaen ollut monenlaista kirjallista tuotantoa: sanomalehtiä, kaunokirjallisuutta ja jonkin verran oppimateriaalia. Vaikka romanikielentaitoa on joillakin ryhmillä jonkin verran, joiltakin se on kadonnut lähes tyystin. Äidinkielenään romania puhuu Euroopassa vielä arviolta neljä miljoonaa ihmistä. Suomen romanikieli on kuulunut viime vuosikymmeniin saakka puhuttuihin kieliin, mutta tällä hetkellä se on vaarassa hävitä olemattomiin.

Intiasta romaneiksi nykyään kutsuttuja ryhmiä arvellaan lähteneen noin 200 eaa. – 1000 jaa. välisenä aikana nähtävästi useana isona ryhmänä. Olivatko kaikki ryhmät samaa alkuperää, sitäkään ei voida varmuudella sanoa. Syitä lähtöönkin voidaan vain arvailla. Ehkäpä lähtöön vaikuttivat luonnonkatastrofit, sodat ja nälänhätä. Eurooppaan romanit tulivat Egyptin kautta Kreikkaan. Pitkän vaelluksensa aikana romanit olivat omaksuneet kiertävään elämään sopivia ammatteja, joita paikasta ja elinoloista riippuen voitiin kohtuullisen helposti muokata ympäristön tarpeita vastaamaan.

Romanit Euroopassa

Eurooppaan romaneiksi arveltuja ryhmiä tuli 1100-luvulla. Silloisessa Euroopassa romaneita luultiin aluksi egyptiläisiksi, pyhiinvaeltajiksi, vakoilijoiksi ja jopa ruhtinaallisiksi seurueiksi. Pian luulot kuitenkin karisivat ja romaneita alettiin vieroksua ja karkottaa maasta toiseen samalla tavalla kuin muitakin ilman asianmukaisia liikkumisen sallivia lupakirjoja kulkevia, maattomia ryhmiä. Näitä elannon perässä kulkevia ryhmiä Euroopassa oli useitakin ja kaikki ne kokivat samankaltaista torjuvaa kohtelua.

Erotukseksi muista, romaneilla ei ollut kotimaata, jonne palata tai jonne voitiin määrätä palaamaan. Romanien tiedetään hankkineen elantonsa kaupustellen, hoitaen ja parantaen eläimiä ja myös harjoittaneen erilaisia käsityöläisammatteja: he olivat seppiä, kattilanpaikkaajia, veitsenteroittajia, korinpunojia. He toimivat sirkustaiteilijoina, muusikoina, ennustajina ja tarpeen tullen he myös kerjäsivät. Hevosten käsittelytaidoistaan tunnettuja romaneita oli myös sotilaina Euroopan ruhtinaiden armeijoissa, joista palkan lisäksi he

saivat palveluistaan suojelukirjeitä. Nämä takasivat heille mahdollisuuden liikkua suurine perheineen valtakunnassa ilman irtolaisuussyitä. Romanit erottuivat muista kulkemalla enimmäkseen perhe- ja sukuryhminä ja säilyttämällä omat tapansa ja kielensä. Liikkuvuutta vaativat ammatit tekivät romaneista varsin kielitaitoisia: romanikielen lisäksi monet romanit puhuvat yhä useita muitakin kuin virallisen kotimaansa kieliä.

Huolimatta myytistä kiertävänä kansana, romanit ovat myös asuneet pysyvästi tai puolipysyvästi eri puolilla Eurooppaa jo varhaisesta keskiajasta lähtien. Osa romaneista viljeli omia tilojaan kesällä ja kiersi talvella, osa kiersi samoja alueita pestautuen kesäisin maalaistaloihin aputyövoimaksi. Samalla he voivat harjoittaa kaupustelua. Talveksi he menivät muualle töihin. Romanien kiertävä elämäntapa ja oletettu pakanaisuus herättivät ärtymystä ja ennakkoluuloja viranomaisissa ja paikalleen asettuneessa väestössä, jäivät he usein veronkannon, sotaväenoton ja kirkonkirjojen ulkopuolelle.

Kirkkojen opetuksen ulkopuolelle jääminen sulki romanit myös sakramenttien ulkopuolelle, ja tällaista ei katolinen kirkko, kuten eivät myöhemmin protestanttiset kirkotkaan katsoneet hyvällä. Islamilaisuuden uhka oli 1400 – 1600-lukujen Euroopassa konkreettinen, ja kaikkia ei-kristittyjä kohtaan tunnettiin syvää epäluuloa. Muiden kulkijoiden tapaan romanit olivat kuitenkin osa silloista eurooppalaista vierastyövoimaa, jotka harjoittivat erilaisia kiltojen ja säätyjen ulkopuolelle jääviä ammatteja, joita olivat esimerkiksi piiskurin ja kuoharin ammatit.

Kansallisvaltioiden kehittyessä 1800-luvulla ja rajojen valvonnan voimistuessa osa romaniryhmistä jäi kulkemaan valtakuntien rajojen sisäpuolelle. Itäisessä Euroopassa romanit joutuivat muun köyhän väestön kanssa maaorjuuteen. Rajojen vahvistuminen vähensi yhteydenpitoa ryhmien välillä, ja myös romanikieli eriytyi yhä selkeämmin eri murteiksi. Joissakin paikoissa kielen taitajia ei enää ollut ja kieli hiipui fraasi- ja sanatasolle.

Romanit Ruotsi-Suomessa ja Suomen autonomian aikana

Asiakirjatietojen mukaan romanit saapuivat Pohjoismaihin todennäköisesti Brittein saarilta Tanskan kautta Ruotsiin ja sieltä Suomeen 1560-luvulla. Täällä

romanien historia on ollut hyvin samantapainen kuin muullakin Euroopassa. Suurin osa romanien kohtaamista torjunnasta, kontrollista ja sulauttamispyrkimyksistä on perustunut lainsäädäntöön, joka on koskenut kaikkea Ruotsin valtakunnan alueella liikkuvaa irtolaisväestöä. Vaikka lain suomat mahdollisuudet ovat sallineet hirttämisen, karkottamisen ja pakkotyöt, lain toimeenpano on ollut vaihtelevaa. Ajoittain on silti säädetty selkeästi erityisesti romaneita syrjiviä ja heidän elämäntapaansa rajoittavia toimenpiteitä tai kieltoja.

Papistoa kiellettiin 1600-luvulla olemasta missään tekemisissä kirkkoon kuulumattoman romaniväestön kanssa. Tämä tarkoitti, etteivät papit saaneet siunata, haudata tai vihkiä romaneita. Sulauttamispyrkimyksinä esitettiin esimerkiksi 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa, että romanilapset oli kasvatettava eroon kulttuuristaan ja kielestään. Parhaiten tämä sulauttaminen tapahtuisi ottamalla kiinni irtolaisiksi luokitellut romaniperheet ja sijoittamalla heidän lapsensa lastenkoteihin tai pääväestön perheisiin kasvatettaviksi. Tätä tehtiinkin jonkin verran aina 1900-luvun puoliväliin saakka. Jotkut viranomaiset myös vastustivat käytäntöä, joten vaikka se koskikin raskaasti joitakin perheitä, se ei koskettanut koko romaniväestöä.

Romanien ammatit ovat olleet Suomessa samantapaisia kiertävään elämään sopivia kuin muuallakin Euroopassa: kaupustelua, miesten ja naisten käsitöitä, hevosten ja muiden eläinten hoitoa ja kauppaa, lumppujen- ja romunkeruuta, veitsenteroitusta, ennustamista. Ruotsin armeija myönsi suojelukirjeitä armeijassa palvelleille romaneille. Armeijan lakkauttamisen jälkeen Venäjän vallan aikana entisten romanisotilaiden sotilasajan taitoja hyödynnettiin palkkaamalla muutamia heistä virallisiksi kunnan piiskureiksi. Samoin heidän taitojaan armeijan hevosten hoitajina hyödynnettiin mm. kuoharin ja eläinten parantajien tehtävissä. Näin armeijan tuoman suojelun lakkaamisesta huolimatta monet romanit integroituivat suomalaiseen yhteiskuntaan. Jonkin verran romanimiehiä pestautui vielä tsaarin armeijaankin.

Vähitellen monet romanisuvut asettuivat kiertämään tietyille paikkakunnille ja muutama onnistui jopa asettumaan pysyvästi asumaan eri puolille Suomea. Tuona aikana kulkeminen Venäjälle helpottui. Varsinkin Laatokan rannoille ja Viipuriin muodostui pysyvää romanasutusta. Suomeen nämä romanit palasivat evakkoina muiden suomalaisten kanssa sotien jaloista.

Romanit itsenäisessä Suomessa

Romanien syrjäytymiseen ja köyhyyteen alettiin kiinnittää huomiota jo 1800-luvun lopulla. Varsinaiset elinoloja kohentavat toimenpiteet alkoivat kuitenkin vasta 1900-luvulla. Sotien jälkeen romanien oma järjestäytyminen ja yhteistyö viranomaisien kanssa on parantanut romaniväestön elinoloja merkittävästi.

Vuonna 1956 Sosiaali- ja terveysministeriön yhteyteen perustetulla Mustalaisasiain neuvottelukunnalla eli nykyisellä Romaniasiaain neuvottelukunnalla on ollut merkittävä osuus sekä romanien elinolojen parantamisessa että romanipolitiikan viimeaikaisessa kehityksessä. Neuvottelukunnan ja sen kanssa toimivien romanijärjestöjen ansiosta 1970-luvulla saatettiin voimaan romanien asumista koskeva lainsäädäntö ja erityisasuntolain, joiden avulla romanit saivat mahdollisuuden pysyvään asumiseen. Sitä kautta heille avautuivat myös koko romaniväestön kattavat koulutuksen, terveydenhoidon ja sosiaalihuollon palvelut.

Suomen nykyisessä perustuslaissa mainitaan romanit yhtenä Suomen vähemmistöistä ja taataan heille oikeus omaan kieleen ja oman kulttuuriin ja niiden kehittämiseen. Lisäksi Suomi on allekirjoittanut ja ratifioinut useita kansainvälisiä vähemmistöjen suojelua koskevia ja syrjinnän vastaisia sopimuksia. Vaikka nämä sopimukset takaavat romaneille lainsäädännön tasolla tasavertaiset mahdollisuudet asumiseen, terveydenhoitoon, koulutukseen ja työhön, käytännön tasolla romanit kuuluvat edelleen kaikkein syrjäytyneimpään väestöryhmään. Samoin syrjinnän ja ennakkoluulojen kohtaaminen on yhä monen romanin arkipäivää, vaikka parannusta entiseen onkin tapahtunut

Romanikulttuuri

Kun puhutaan romanikulttuurista yhteisöllisyyttä korostavana kulttuurina, on hyvä muistaa, että yhteisö koostuu perheistä, suvuista ja yksittäisistä ihmisistä, jotka asuvat hyvin laajalla alueella ympäri Suomea. Vaikka romanikulttuurissa on tiettyjä yhteisesti kulttuuriin sisältyväksi ja noudatettavaksi hyväksytyjä tapoja, siinä on myös vaihtelua sekä sisällöissä, tulkinnoissa että sitoutumisessa tapojen noudattamiseen. Ääripäissä voidaan ajatella olevan romanikulttuuriin ja sen tapoihin voimakkaasti, jopa ahtaasti suhtautuvia ja toisessa taas hyvin

radikaalisti ja vapaasti niitä tulkitsevia ihmisiä. Näiden välille, keskivaiheille, jää suurin osa, ne, jotka hyväksyvät, kunnioittavat ja noudattavat tapoja, mutta ovat valmiita hyväksymään niissä myös vaihtelua ja joustoa.

Eri paikkakunnilla asuvat ihmiset noudattavat tapoja hyvinkin vaihtelevasti, yhden paikkakunnan tavat saattavat olla yhden suvun tapoja, isommilla paikkakunnilla on saatettu omaksua myös muiden sukujen tai perheiden tapoja. Yksilötasolla voidaan ajatella eroja naisten ja miesten, nuorten ja vanhojen, yksinasuvien ja perheellisten sekä maanviljelijöiden ja kaupunkilaisten välillä. Myös koulutuksella, uskossa olemisella, työttömyydellä, ammateilla ja harrastuksilla on vaikutuksia kulttuurin kokemiseen ja siinä elämiseen. Suuri merkitys on myös sillä, onko henkilö kasvanut romaniperheessä vai lastenkodissa, onko hän asunut Ruotsissa, ovatko hänen molemmat vanhempansa romaneita ja kumman vanhemman kulttuuriin hänet on kasvatettu.

Yhteiskunnan muuttuminen, teknologia, elinolojen muutokset ja kansainvälistyminen vaikuttavat myös romanikulttuurissa. Suomen romanit kokevat olevansa suomalaisia ja haluavat myös entistä enemmän osallistua ja integroitua suomalaiseen yhteiskuntaan. Perinteisesti romanit ovat hoitaneet omia asioitaan omilla tavoillaan ja usein hyvin paljon keskenään, omassa piirissään. Tämän päivän romanikulttuuri elää murrosvaihetta, jossa voidaan toisaalta nähdä voimakkaita pyrkimyksiä integraatioon ja toisaalta pelkoa oman kulttuurin menetyksestä ja sulautumisesta muuhun suomalaiseen kulttuuriin. Samalla ovat nousseet pohdittaviksi romaniväestön keskuudessa ilmenevät, osin perinteisistä tavoista johtuvat käytänteet ja rajoitukset. Näistä voidaan mainita esim. asumiseen ja romanisukujen riidoista aiheutuvaan väistämiseen liittyvät käytännöt, jotka rajoittavat vapaata asuinpaikan ja liikkumisen valintaa.

Samaan aikaan on haluttu nostaa esille romanien keskuudessa ilmeneviä pääväestön kanssa yhteisiä ongelmia kuten päihheet, väkivalta ja lastenhuollolliset asiat. Kysytään, mistä ongelmat aiheutuvat, onko syynä integroinnin epäonnistuminen, vaiko kenties syrjäytyminen vai romanikulttuurin murrosvaihe. On ryhdytty pohtimaan myös sitä, kuka näistä asioista kantaa vastuun ja toisaalta, kuka näitä kysymyksiä saa esittää. Voiko kielteisten ilmiöiden ja kulttuurin käytänteiden arvostelu olla myös romanien

oikeus, vai onko edelleenkin vain valtaväestön tehtävä arvioida romanikulttuuria omien kriteeriensä kautta? Tämä on herättänyt paljon keskustelua viime aikoina ja nostattanut tunteita puolesta ja vastaan.

Oikeastaan ongelma ei ole niinkään kysymyksissä tai kysyjissä, vaan siinä, että asioista, joista ennen on vaiettu pääväestön suuntaan, on nyt tullut julkisia ja niihin penätään vastauksia julkisuudessa. Onko tämä uudenlaista romanikulttuuria? Voisi ehkä sanoa, että se on jo enemmänkin romanipolitiikkaa kuin kulttuuria, eivätkä siihen monet ole vielä valmiita osallistumaan. Mutta ristiriidat ovat merkki elävästä kulttuurista, joka joutuu kohtaamaan haasteita ja kehittämään niihin omat ratkaisunsa. Avoimuus on osa integraatiota ja se on myös edellytys yhteistyölle ja tasavertaiselle osallistumiselle.

Romanikulttuurin peruspiirteitä

Vanhusten kunnioitus

Romanikulttuuri perustuu vieläkin suulliseen perinteeseen, se on yhteisöllistä ja osin hyvin perinteistä kulttuuria. Kulttuurin keskeisiä elementtejä ovat kunnioitukseen, häveliäisyyteen ja puhtauden ylläpitämiseen liittyvät tavat ja säännöt. Näiden sääntöjen noudattaminen on tapa ilmaista romani-identiteettiä. Kunnioittaminen on ennen kaikkea kunnioitusta omia vanhempia ja vanhuksia kohtaan. Vanhempia arvostetaan ja pyritään noudattamaan heidän ohjeitaan. Vanhoja ihmisiä kunnioitetaan heidän elämänkokemuksensa ja viisautensa takia. Vanhuksia teititellään, heitä palvellaan, he syövät ensin, heillä on omat ruokailuvälineet ja -astiat, he käyvät saunassa ensin ja heidän vaatteensa pestään erikseen. Heitä kuunnellaan ja heidän tahtoaan noudatetaan.

Asuminen

Nuoremmat eivät voi konkreettisesti eivätkä symbolisesti olla vanhempiensa yläpuolella. Tämä näkyy sekä asumisessa että käyttäytymisessä. Nuoret eivät voi asua itseään selvästi vanhempien romanien yläpuolella. Jos taas nuoria asuu eri kerroksissa, vanhemmat eivät voi vieraila lastensa luona, koska joutuvat silloin itseään nuorempien alapuolelle. Tästä syystä romanit asuvat mielellään

eri taloissa tai ainakin eri porraskäytävissä. Symbolisella tasolla vanhempien korkea asema yhteisössä näkyy lukuisissa käytösetiketin säännöissä. Naiset eivät voi asettua miehen yläpuolelle konkreettisesti, eivätkä symbolisestikaan, muuten kuin korkean iän suomin oikeuksin. Naisilla ja miehillä on omat roolinsa perheessä ja keskinäisessä kanssakäymisessä muiden romanien kanssa. Eri ikäisillä on erilaisia käyttäytymiseen liittyviä rooleja ja koodeja.

Häveliäisyys on kunniallisuutta ja puhtautta

Romanikulttuurissa käsitteillä puhdas, likainen, kunnia ja häpeä on keskeinen merkitys. Romanien käyttäminä näiden käsitteiden merkitys on selvästi laajempi kuin vastaavien pääväestön käyttämien käsitteiden. Niihin kytkeytyy monimuotoinen sosiaalisten ja moraalisten normien verkosto, joka romanin tulee tuntea ja jota pitää myös noudattaa. Romanien käsitteinä puhtaus ja puhdas kytkeytyvät kiinteästi paitsi konkreettisesti siistiin ja puhdistettuun ja esineiden ja huonetilan tarkkaan järjestykseen, myös henkiseen puhtauteen, siveellisyteen ja kunniallisuuteen.

Eri ikäiset miehet ja naiset eivät tervehtimistä lukuunottamatta julkisesti kosketa toisiaan, istu vierekkäin eivätkä suoraan vastapäätä toisiaan. Yleensä naiset ja miehet istuvat erikseen tai eri puolilla pöytää. Jos joudutaan istumaan vierekkäin, yritetään jättää väliin tyhjää tilaa tai laittamaan jokin esine, kuten kassi, tuolien väliin. Kiertävän elämän aikana samassa tuvassa saattoivat kuitenkin kaikki nukkua keskenään; nukkujat erotettiin toisistaan esiliinoilla, kankailla ja tyhjällä tilalla. Nuori vaimo ei saanut myöskään mennä vanhempien ihmisten hereillä ollessa miehensä viereen nukkumaan, vaan joutui täysissä pukeissa odottamaan vanhojen ihmisten nukahtamista. Pariskunnat eivät siis osoita hellyyttä toisilleen julkisesti.

Häveliäisyyteen liittyvät tavat kytkeytyvät sekä kunnioitukseen että puhtauteen. Seksuaalisuuteen, sukupuolisuuteen, ihmisruumiiseen ja sen toimintoihin, raskauteen, synnytykseen tai sairauteen liittyvät asiat ovat hävettäviä eli tabuja: niistä ei puhuta muiden romanien aikana. Kun romani toteaa, että lapsen syntymän jälkeen äidin kuuluu "hävetä", kysymys ei suinkaan ole hävettävästä teosta pääväestön suomen kielen merkityksessä,

vaan lapsen äidille kuuluvasta käyttäytymisetiketistä, jossa kainostelevat eleet ja vanhojen sukulaisten välttäminen ovat keskeisiä.

Romanit käyttävät paljon kiertoilmaisuja häveliäisyyteen liittyvistä asioista puhuttaessa tai jopa jättävät ”sopimattoman” sanan lausumatta keskellä virkettäkin. Häveliäisyyteen ja kainosteluun liittyy myös käytäntö, jossa lapset kutsuvat vanhempiaan etunimeltä: nimitykset ”isä” ja ”äiti” viittaavat vanhempien intiimiin suhteeseen.

Niin nuoret kuin vanhatkin romanit kokevat kiusalliseksi myös romaneihin kuulumattomien ihmisten kaksimieliset puheet, tai vaikkapa vain televisiossa näkyvät julkiset hellydenosoitukset. Vain saman ikäiset ja samaa sukupuolta olevat voivat rauhassa katsoa yhdessä televisiota.

Puhtaus, likaisuus ja epäpuhdas

Niin Suomen romanit kuin monet muutkin romaniryhmät pitävät puhtautta yhtenä romani-identiteettinsä peruspilarina. Puhtauden rinnakkaiskäsite on kunniallisuus: puhdas ihminen on myös kunniallinen, koska hän noudattaa oikeaa romaniutta – määrite, joka on tosin hyvinkin tilanne- ja henkilösidonainen. Romanit säilyttävät puhtautta pitämällä puhtaan ja likaisen esineen, tilan ja toiminnan erillään toisistaan. Puhdas ja likainen - jaottelun taustalla on ajatus ihmisruumiin jakamisesta hierarkkisesti ”puhtaaseen” yläosaan ja likaiseen eli ”epäpuhtaaseen” alaosaan. Sanalla ”puhdas” ei tarkoiteta tässä yhteydessä suinkaan hygieniaa tai bakteerittomuutta, vaan puhtautta sen symbolisessa merkityksessä. Tämä ”puhdas” ei saa edes välillisesti olla kosketuksissa ”epäpuhtaan” tai epäpuhtaan kanssa kosketuksissa olleen kanssa. Romanit itse käyttävät ”epäpuhtaasta” sanaa likainen tai saastainen. Vesipuhdas on pesty epäpuhdas esine, kuten pyykistä otettu alusvaate tai pesty matto. Romanikielellä näillä erilaisilla puhtauksilla ja likaisuuksilla on omat sanansa.

Tämän jaottelun tiedostavat kaikki romanit ja sen noudattamista kontrolloidaan kaikkien tuntemalla sääntöjen verkostolla. Romanikulttuurissa ihmisruumiin hierarkia, puhdas yläosa ja epäpuhdas alaosa, heijastuu kaikkeen elämiseen. Samanlaisilla kriteereillä hahmotetaan ympäröivää maailmaa alkaen käyttöesineistön, kuten vaatetuksen, liinavaatteiden, huoneiden ja tilojen ja

huonekalujen sekä huonetilojen jakamisesta puhtaaseen ja likaiseen. Esine tai tila, joka on välittömässä tai välillisessä kosketuksessa ihmisruumiin alaosan kanssa, esimerkiksi kengät, alusvaatteet, lattia ja WC, ovat puhdistettuinkin likaisia. Yläruumiin, erityisesti suun, puhtautta varjellaan. Mitään lattialle pudonnutta ruokaa tai ruokailuvälinettä ei voi panna suuhun. Olennaista romanien hygieniakäsityksessä on likaisuuden tarttuminen paitsi välittömän koskettamisen kautta, myös välillisesti. Esimerkkinä välillisestä tarttumisesta on ruokakassi, jota ei lasketa lattialle tai tuolille. Koska suuhun menevän tulee olla ”puhdasta”, tuolilla olevassa kassissa ollut ruoka on epäpuhdasta ja siten syötäväksi kelpaamatonta. Samaan epäpuhtauden tarttumiseen perustuu sääntö, jonka mukaan keittiöön, joka on kodin puhtain paikka, voi mennä vain täysissä pukeissa, ei alusvaatteisillaan.

Lattialla olevia tai lattialle pudonneita esineitä ei nosteta pöydälle. Esimerkiksi uutta tai pestyä, puhdasta mattoa ei saa laittaa lipaston tai pöydän päälle edes hetkeksi, eikä tauluja tai valokuvia saa laittaa lattialle nojalleen. Myös esineiden ja vaatteiden säilytykseen ja pesuun liittyy paljon tapoja. Eri ikäisten vaatteet pestään erikseen, samoin yleensä naisten ja miesten vaatteet. Pöytäliinat ja kasvopyyhkeet pestään ja myös kuivatetaan erillään muista vaatteista.

Astiakaapissa astiat ovat puhtaus- tai käyttötarkoituksen mukaan järjestyksessä – puhtaat ylimpänä. WC käsitetään aina likaiseksi paikaksi, eikä keittiöön kuuluvia tavaroita viedä sinne, eikä sieltä tuoda tavaroita keittiöön. WC:n vesihanoista ei oteta ruoka- tai kahvivettä. Pöytäraiteilla pyyhitään vain pöytä, ei edes keittiön tuoleja. Keittiön lattia pestään puhtaalla vedellä, keittiöön tarkoitettulla puhdistusvälineellä.

Epäpuhtaudella on myös symboliset ulottuvuutensa, ja sillä tarkoitetaan tekojen ja tilojen puhtautta tai näkymätöntä ylä- ja alapuolen puhtautta rikkovaa. Väärässä paikassa oleva puhdas esine likaantuu, jolloin se tulee käyttökelvottomaksi, eikä se puhdistu pesemällä tai muulla puhdistamisella. Liattua tilaa, esimerkiksi nuoren romaniparin asuman asunnon alakertaa, eivät vanhemmat voi käyttää. WC:ssä käyminen muiden läsnä ollessa on hävettävää, eikä sinne silloin voi mennä, ei varsinkaan vanhojen ihmisten luona. Sairauden tai vanhuuden aiheuttamat hoidot tai oireet, esimerkiksi virtsankarkailu, eturauhasvaivat, nesteenpoistolääkitys, voivat olla niin kiusallisia ja hävettäviä, että vanhukset eristäytyvät koteihinsa tai niistä ei kerrota edes lääkärille.

Toiminnan tasolla puhtaan ja likaisuutta aiheuttavan toiminnan voi erottaa toisistaan käsien pesulla. Romanit pesevätkin käsiään moneen kertaan päivän mittaan; heti herättyään, pukeuduttuaan, siivottuaan, sairaiden luota tultuaan, ulkoa sisälle tullessa, ennen ruoanlaittoon ryhtymistään ja syömistään.

Häpeät, naisen ja miehen roolit

Asioiden ja ihmisten häpeäminen on samalla kunnioittamista. Romanit käyttävät sanaa häpeä myös monikollisena "häpeät". Tällöin se tarkoittaa nimenomaan niitä käyttäytymissäantöjä, joilla he osoittavat kunnioitusta toisiaan ja itseään vanhempia kohtaan. Häpeämisellä romanit tarkoittavat siveellistä ja pidättyvää käytöstä, johon kuuluvat oikea pukeutuminen ja puhtauden tarkka vaaliminen sekä myös sopimattomien tekojen, puheenaiheiden ja sanojen välttäminen toisten ja ennen kaikkea itseään vanhempien seurassa. Myös vanhempien ihmisten tulee käyttäytyä ikänsä vaatimalla arvokkuudella, olla nolostuttamatta nuorempiaan ja huomaavaisesti antaa nuoremmille tilaa hoitaa asioitaan.

Romanikulttuurissa on miesten ja naisten välisiä hierarkkisia eroja. Myös romanikieli erottaa kaksi sukua: maskuliinin, jolla kuvataan miestä, miesten ja miehisiä asioita, ja feminiinin, jolla kuvataan naista, naisen ja naisellisia asioita. Romanikulttuuri on patriarkaalista: mies on perheen pää ja hänellä on vastuu perheen elannosta ja olemisesta. Ellei miestä tai isää ole, niin veljet ovat vastuussa sisarestaan ja tämän lapsista. Naisella on kuitenkin oma roolinsa, hänen kunniansa on kodin puhtaus ja perheen kasvatus ja hyvinvointi. Nainen on keskeisessä asemassa yhteisössään puhtauden ja samalla siveellisyyden ylläpitäjänä. Hänellä on romaniyhteisössä erittäin paljon vastuuta mutta myös paljon valtaa.

Taulukko 1: Ihmisruumiin hierarkia ja ympäristö, muokattu Viljasen (1974) pohjalta:

	ihmisruumis	sosiaalinen taso	esineet	tila	moraali
puhdas	pää	vanhat	tyyny	yläkerta	kunniallinen
	suu	mies	päähine	ikkunat	hyveellinen
	yläruumis	nainen	astiat		siveellinen
			ruoka		korkea-
		vainajat	pöytä	keittiö	moraalinen
			keittiöirtaimisto		
			hevonen		
			hevosen esineet		
	kädet	lapset		sauna	
epäpuhdas	alaruumis	nuoret	kengät	lattia	häpeällinen
		mies	housut		häväisty
	jalat	nainen	hame	kellari	kunniaton
			alusvaatteet	alakerta	moraaliton
	genitaalit	ei-romanit	aluslakana	WC	
	anaalialueet				

Konkreettisesti puhdas romanikoti on siisti ja todella putipuhdas: astiat, liinavaatteet ja muut esineet ovat tarkasti omilla paikoillaan. Symbolisesti romanipuhdas koti on sellainen, että siellä noudatetaan puhtautta ja romanitapoja, jolloin puhtaus on myös tapojen puhtautta.

Yhteisöllisyys ja väistämisvelvollisuus

Romanit edustavat aina paitsi itseään myös perhettään ja sukuaan. Köyhyyden ja vainon aikoina omat ihmiset olivat ainoat, joiden apuun saattoi varmasti luottaa. Perheet ovat olleet ns. laajentumaperheitä, joissa on pidetty huolta niin omista kuin kasvattilapsista, sisaruksista, vanhuksista ja muista avun

tarvitsijoista. Velvollisuudeksi on katsottu omien auttaminen ja pahana on pidetty toiseen romaniin kohdistettu vahingonteko.

Yhteisöllisyys on näkynyt myös siinä, ettei yksilö ole oikeastaan koskaan voinut toimia täysin yksin, muuten kuin hylkäämällä romanielämän. Jokainen romani on toki itse vastuussa sekä hyvistä että pahoista teoistaan, mutta myös perhe ja suku on vastannut niistä. Jos on sattunut pahoja väkivaltaisuuksiin johtavia riitoja sukujen välillä, tapa vaati, että syyllinen itse ilmoittautui ja tunnusti tekonsa ja otti rangaistuksen vastaan. Samalla myös pahaa tehneen perhe ja suku poistuivat välittömästi paikkakunnalta. Tällä on pyritty välttämään kosta ja kunnioittamaan omaisten surua. Tapahtumaan osallistuneet suvut olivat sen jälkeen toisilleen ”sopimattomia”, ne eivät enää voineet olla missään tekemisissä toistensa kanssa vaan väistelivät toisiaan. Näitäkin riitoja soviteltiin vanhojen kesken aina tapauskohtaisesti, teosta riippuen; joskus heti ja joskus vasta kun aikaa oli kulunut tarpeeksi kauan, yleensä ainakin muutaman sukupolven ajan.

Sukujen riidoista johtuva tapa väistää toisia on vieläkin voimassa. Tämän vuoksi romanit eivät voi muuttaa tai mennä käymään niille paikkakunnille, joilla tiedetään asuvan heidän sukunsa kanssa ”sopimattomaan” sukuun kuuluvia. Viime aikoina on julkisuudessa paljon puhuttu romanien verikostosta. Väistäminen on ollut tapa rauhoittaa tilanne ja antaa aikaa rauhoittumiselle. Pyrkimyksenä on ollut välttää pikaistuksissa tehtyjä kostoja ja taata turvallisuus apua tarvitseville.

Romanikulttuurissa väistämisestä on muodostunut velvollisuus, joka koskee koko sukua. Pyrkimyksestä väkivallan ehkäisyyn kertoo kuitenkin se, ettei väistettävää sukua ei ole nähty eikä parjattu vihollisena tai pahana, eikä kostotoimiin ole ollut vaatimusta. Toki romanien joukossa on ollut myös sellaisia ihmisiä, joille omaisen menetys on ollut niin syvästi loukkaava trauma, ettei väistäminen ole sitä tyydyttänyt, ja niin väkivallan kierre on jatkunut.

Tervehtiminen, nimitykset ja keskinäinen viestintä

Romanit tervehtivät aina toisiaan, vaikkeivät toisiaan tuntisikaan. Romanit eivät yleensä kättele eivätkä halaile tavatessaan. Useimmiten pysähdytään kuitenkin kysymään kuulumisia ja selvittämään mihin ”sakkiin” kuulutaan.

Vaikka romanikielen taito onkin pikkuhiljaa häviämässä, sitä kuitenkin käytetään keskinäisessä kanssakäymisessä jonkin verran, ainakin sana- ja fraasitasolla. Romanit kutsuvat itseään "kaaleiksi" eli tummiksi ja muuta väestöä "kaajeiksi". Monet vanhat ihmiset puhuvat edelleen itsestään mustalaisina. Ulkopuolisen käyttämänäkään siinä ole mitään pahaa, ellei sitä käytetä alentavassa merkityksessä. Romani -sana kuvaa ehkä paremmin romanikulttuurin moninaisuutta, se on neutraalimpi ja yhdistää Suomen romanit eurooppalaiseen romaniväestöön.

Romanien oletetusta puolikielisydestä puhutaan paljon, mutta asiasta ei ole olemassa tutkittua tietoa. Sen sijaan romanien tapa käyttää suomen kieltä on erilaista kuin pääväestön. Puheenaiheet ovat usein vain romanien asioita, ja niistä puhuttaessa käytetään erilaisia romanielämää kuvailevia sanoja ja ilmaisuja. Romanitapoihin kuuluu, etteivät eri-ikäiset ja eri sukupuolta olevat romanit keskustele tabuaiheisiin kuuluvista asioista keskenään tai toistensa aikana. Sanallisten kiertoilmaisujen ja äänenpainojen lisäksi käytetään eleitä ja muuta ruumiinkieltä, joiden merkitys ei helposti avaudu ulkopuolisille.

Vaatetus

Kuten vaatteilla yleensä, romanienkin vaatteilla on monenlaisia, myös symbolisia merkityksiä. Valitessaan romani-identiteetin nuori nainen pukeutuu 18–20-vuotiaana aikuisuutensa merkiksi "hameisiin", eli romanasuun. Romanien tavoista yksi tärkeimmistä on nuorten, hedelmällisessä iässä olevien henkilöiden kunniallinen ja siveellinen käyttäytyminen, ja pukeutumisella on tässä keskeinen merkitys. Romaninaisen hame peittää tarkoin alaruumiin ja sen muodot, pitsein koristeltu pusero, "röijy" yläruumiin¹. Jalkojen ja käsivarsien näkyminen ei ole sopivaa; paljain säärin tai paljain käsivarsin esiintymistä pidetään alastomuutena.

Romanimiesten asu on nykyisin naisten asua huomaamattomampi: suorat, tummat prässihousut, kauluspaita, pusakka tai kokopuku, johon usein kuuluu liivit. Myös miehen pukeutumisessa on tärkeää noudattaa kunniallisuutta:

---

¹ Aikaisemmin hame oli tehty paksusta villakankaasta tai puuvillasta ja muistutti pitkää poimutettua talonpoikaishametta. Siihen kuului myös pitkä esiliina, puuvillapaita, jossa oli omatekoiset pitsit ja löysä päällysröijy, huivi tai takki.

Miesten asuna olleet saapashousut, kauluspaita ja liivi ovat menneet pois muodista.

housunkaulus ja käsivarret eivät saa näkyä. Nuoruusiän jälkeen miehet eivät ole voineet esiintyä myöskään vaaleissa housuissa eikä farmareissa. Monet romanit ovat alkaneet pitää erilaisia nahka- ja kangaspusakoita epämuodikkaiksi tulleiden liivien tilalla.

Romanipuvun käyttäjä ilmaisee aikuistuneensa sekä sisäistäneensä romanitavat ja sitoutuvansa noudattamaan niitä. Tämä on merkki myös siitä, että puvun kantaja on valmis perustamaan perheen. Monet romanit ovat sitä mieltä, että valittuaan romanipuvun nainen ei enää voi vaihtaa tavalliseen eurooppalaiseen asuun. Toisaalta on monia työssä käyviä romaninaisia, jotka työnsä takia pukeutuvat työvaatteisiin ja toisia romaneita tavatessaan romanasuun. Tämä tapa on yleistymässä, eikä sitä paheksuta, jos tapoja muuten noudatetaan. Myös ”kevythameen” käyttö työvaatteena on yleistymässä, silloin kun omien vaatteiden käyttö työpaikalla on sallittua.

Jos aikuinen nainen ei käytä romanasua, hänen täytyy silti noudattaa pukeutumisessa säädyllisyyttä eli käyttää mahdollisimman peittävää asua. Jos työ vaatii romanasua paljastavamman työasun, kuten esimerkiksi sairaalassa, niin yleensä silloin pyritään sopimaan, ettei romanin tarvitsisi hoitaa toisia romaneita. Mutta tässäkin on muistettava, että ihmisen henki ja terveys ovat aina etusijalla ja tavat joustavat tarpeen niin vaatiessa.

Romanit eivät esiinny toistensa nähden vaillinaisesti tai huolimattomasti vaetetettuina edes silloin, kun pukeutuvat pääväestön tapaan. Uima-asuissa tai alusvaatteisillaan voi olla vain oman ikä- ja sukupuoliryhmänsä kesken ja silloinkin vain tarkoin rajatuissa paikoissa. Urheiluasua katsotaan alusvaatteeksi, jonka vuoksi siinä ei esiinny muiden kuin samanikäisten ja samaa sukupuolta olevien kesken.

Naisten hameissa sametti yleistyi sodan jälkeen. Sametin määrän lisääminen tiukalla rypyttämällä jopa 9-12 metriin yleistyi vasta 1960-luvulla. Hameessa kuuluu olla välikangas ja vuorikangas niin, että hameen paino oli 12 metrisenä niin valtava, ettei sen kanssa voinut enää hyvin liikkua. Niinpä pitkään käytettiin hametta, jossa oli vain yhdeksän metriä samettia. Aikaisemmin oli tavallista, että iäkkäillä naisilla oli puuvillakankainen kesähame ja iän myötä, kun liikkuminen vaikeutui, vaihdettiin kokonaan puuvilla- tai

villakangashameeseen. Kevyempää vaihtoehtoa ovat käyttäneet ja käyttävät vielä myös nuoremmat kotiaskareita tehdessään.

Nykyisin samettihameita pidetään entistä pidempään ja se vaikeuttaa monen vanhuksen liikkumista. Myös nuoremmilla naisilla hameen leveys on terveydellisistä syistä vähenemässä jo viiteen metriin ja välikangaskin on usein jätetty pois. Paksua puuvillasamettia on yhä vaikeampaa löytää, joten se on osin korvautumassa kevyemmällä silkksametilla. Tällainen ”kevythame” on helpottanut monen romaninaisen selkä- ja nivelvaivoja. Silti hame on edelleen kovin painava, ja pitkänä se haittaa mm. rollaattorin kanssa kulkemista.

Tavat ja suvaitsevaisuus

Romanit eivät vaadi pääväestöä noudattamaan omia tapojaan. He toivovat, että heidän tapojaan suvaitaan ja niiden noudattaminen sallitaan. Toki varsinkin kovin paljastaviin asuihin pukeutunut romanien kanssa asioiva henkilö, esimerkiksi liikunnanohjaaja voi herättää hämmennystä ja häpeää varsinkin vanhempien romanien keskuudessa, mutta muuten romanit eivät puutu kenenkään pukeutumiseen. Romanit toivovat, että kun pääväestö puhuu suorasukaiseen tapaansa romanien tabuina pitämistä aiheista, se tapahtuisi ainoastaan silloin kun kuulijat ovat samanikäisiä ja samaa sukupuolta olevia. Muussa tapauksessa nuoremmat ja naiset joutuvat poistumaan paikalta.

Romanien puhtaustavat ovat toinen asia, jossa pääväestön toivotaan noudattavan romanien toiveita, erityisesti silloin kun esimerkiksi kotiaavustaja tai kotisairaanhoidaja tulee romanikotiin. Tärkeää olisi ottaa huomioon keittiön ja ruoan puhtauteen liittyvät romanitavat.

Muutoksen aika

Sodanjälkeisessä Suomessa suuri muutos romanien elämässä tapahtui 1970-luvulla. Silloin astui voimaan laki, joka antoi kaikille romaneille mahdollisuuden kunnalliseen vuokra-asumiseen sekä oman asunnon hankkimiseen erityisasuntolainalla. Siihen asti suuri osa Suomen romaneista ja myöhemmin myös Karjalasta evakkoina tulleista romaneista oli viettänyt enemmän tai vähemmän kiertävää elämää, asunut hylätyissä taloissa tai

työmaakopeissa ja parakeissa, junavaunuissa, jopa taivasalla. Pieni osa romaneista asui pysyvästi eri puolilla Suomea. Näistä osa oli saanut ostettua oman pienen talon tai asunnon, olipa muutamilla isoja tiloja hevosineen ja karjoineen. Enimmäkseen kuitenkin romanien asuminen ja sen seurauksena kouluttautuminen ja terveydenhoito olivat huonoissa kantimissa 1970-luvulle tultaessa.

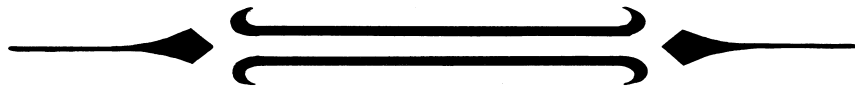
Uuden asumiskulttuurin myötä romanien elämä muuttui helpommaksi, mutta samalla muuttui myös perinteinen romanielämä. Kiertävään elämään oli kuulunut olennaisena osana kokoontuminen yhteen ja yhdessä majoittuminen sekä isolla joukolla tehdyt matkat sairastavien ja kuolemaa tekevien sukulaisten luo. Nämä yhteisöllisyyden muodot ovat jääneet vähitellen pois, yhteydenpito muiden romanien kanssa on muuttunut vähäisemmäksi jo pelkästään asuntojen pienuuden ja kerrostalojen sääntöjen tähden.

Romanien suuret laajentumaperheet, joihin on pysyvästi tai tilapäisesti kuulunut isovanhemmat ja näiden sisaruksia, vanhemmat ja näiden sisaruksia lapsineen sekä etäistenkin sukulaisten lapsia kasvatteina, ovat pienentyneet. Nykyisin omaan asuntoon on mahdollisuus ja oikeus niin isovanhemmilla kuin orvoiksi jääneillä nuoremmilla sisaruksilla, jotka aikaisempina vuosina olisivat automaattisesti menneet asumaan vanhempien sisarustensa tai muiden sukulaisten perheisiin.

Sodan jälkeisen yhteiskunnan muutosten myötä myös kiertävää elämää vaativat elinkeinot kannattivat yhä vähemmän. Pysyvä asuinpaikka mahdollisti romaneille tien peruskoulutukseen ja aikuisten ammatilliseen koulutukseen. Suomalaiseen työelämään sijoittuneiden romanien elämä on kokonaan toisenlaista kuin entinen hevoskauppa, tilapäistyöt ja ruokapalkalla työskenteleminen. Lasten koulunkäynti on vähentänyt perheen liikkuvuutta entisestään. Työssäkävillä naisilla on aikaa ja mahdollisuuksia yhteydenpitoon ja omaisista huolehtimiseen koko ajan vähemmän ja vähemmän.

Huolimatta paremmista elinoloista ja yhä paremmista osallistumisen mahdollisuuksista romanit kohtaavat syrjintää ja ennakkoluuloja monissa asioissa. Lain kaikille kansalaisille suomat oikeudet esimerkiksi korkeampaan koulutukseen ja parempiin työpaikkoihin eivät romanien kohdalla aina toteudu. Koulutuksen puutteeseen ovat osasyynä niin romanikulttuurin

perinteet kuin koulun tietämättömyys romanilasten erityistarpeista, ja työuran hankaluuksiin suurena syynä ovat työnantajien asenteet. Vasta nyt 2000-luvulla elää ensimmäinen peruskoulutuksen saanut romanisukupolvi, mutta tästä on vielä jonkin verran matkaa korkeakouluihin ja huippuvirkoihin. Tällä hetkellä ammatillinen koulutus ja lukioon hakeutuminen ovat selvästi yleistyneet romaninuorten keskuudessa. Myös aikuiset kouluttautuvat enenevässä määrin. Työpaikan saanti sen sijaan on edelleen vaikeaa, vaikka koulutusta ja kokemustakin jo olisi.

Vanhukset romanikulttuurissa

Suullinen perimätieto

Romanivanhukset ovat kulttuurinsa tietäjiä ja taitajia. Vielä 1960- ja 1970-luvuilla romanit kokoontuivat yhteen hakeutuessaan töihin maalaistaloihin ja mennessään markkinoille. Muutenkin ”kulun päällä” ollessaan he tapasivat toisiaan esimerkiksi leirytyessään järven tai joen rannalle. Vaihdettiin kuulumisia, kerrottiin tarinoita, laulettiin ja soitettiin. Nuoret kuuntelivat ja kyselivät vanhemmilta entisestä elämästä, selvitettiin sukuhistoriat, mihin ”sakkiin” kukin kuului, millaisia ihmisiä asui milläkin paikkakunnalla, kuka mitäkin oli tehnyt ja minne mennyt.

Romanivanhuksilla oli tärkeä merkitys erityisesti sukujen historian, sukujen keskinäisen aseman tuntijoina ja elämäntavan välittäjinä. Joillakin romanivanhuksilla on edelleenkin muistissaan jopa useamman sadan ihmisen genealogia elämäntarinoineen ja tapahtumineen.

Vanhat ihmiset päivittivät tietojaan kokoontumisissaan. Samalla nuoret kuuntelivat ja oppivat paitsi omaa kieltään ja historiaansa, myös elämänhallintaa, tapoja ratkaista vaikeuksia, neuvoja siihen, miten puuttua hankaliinkin tilanteisiin ja miten tulla toimeen ja käydä kauppaa pääväestön kanssa. Vanhukset laskivat leikkiä ja kertoivat iloisista asioista, joita raskaan kiertävän elämän keskelläkin löytyi. Vanhusten tehtävänä oli neuvoa nuoria, opettaa tapoja ja osallistua kaikilla tavoin perheen nuorten ja lasten hoitoon. Samalla siirrettiin myös suullisen perimätiedon tallentamisen tapaa ja taitoa.

Nykyään romanivanhukset jäävät ilman sukupolvien välistä kanssakäymistä. Se on menetys myös nuoremmille. Ennen oli tapana, että myös tuntemattomia vanhoja tavatessaan nuoret tulivat tervehtimään ja kyselemään kuulumisia ja kertomaan keitä ja kenen ”sakkiin” he kuuluivat. Tapana oli myös tarjota vanhuksille kahvia ja ruokaa. Nykyään nuoret eivät tunne näitä tapoja tai ovat tottumattomia tuntemattomien vanhusten kanssa seurustelemiseen. Jättämällä vanhukset haastatteleematta nuoret menettävät tietoa romanikielestä ja omasta

kulttuurihistoriastaan, vanhemmat taas kokevat entistä enemmän yksinäisyyttä.

Elämä muuttuu yhteisöllisyydestä yksinäisyyteen

Romanien tapa aiemmin on ollut huolehtia toisistaan ja pitää omat asiansa omana tietonaan. Uudenlainen asuminen ja suomalaiseseen yhteiskuntaan integroituminen on tuonut myös uudenlaisten palvelujen tarpeen. Pitkään omaisten hoitoon luottaneet vanhuksat ovatkin kasvokkain yhteiskunnan palvelujen kanssa. Koska näitä palveluja on aiemmin käytetty hyvin vähän, romaneilla ei ole niistä tarpeeksi tietoa. Näin ollen monet invalideille ja vanhuksille kuuluvat kuntoutus- ym. palvelut jäävät romaniväestöltä käyttämättä. Osittain palveluja jää hyödyntämättä myös sen vuoksi, etteivät romanivanhuksat rohkene hakeutua yksinään pääväestön joukkoon. Palvelutalossa asuminen ei ole aina mahdollista, koska monet vanhuksat pelkäävät, että romanikulttuurista juontuvia, vanhusten tärkeäksi kokemia tapoja ei suvaita tai että näitä tapoja halutaan muuttaa tai niiden noudattaminen ei onnistu palvelutalossa. Moni pelkää myös mennä yksin palvelutaloon, ainoana romanina pääväestön joukkoon.

Monet kotona asuvat vanhuksat kokevat olevansa yhä yksinäisempiä ja eristetympiä myös omasta ikäryhmästään. Kun liikkuminen käy vaikeaksi, eikä autoa ole varaa pitää, vanhuksat, jotka ovat tottuneet hakeutumaan muiden romanien seuraan, jäävät usein kotiin yksin. Silti useat heikkokuntoiset eivät saa kuljetuspalveluja.

Romanien harrastustoiminta on vähäistä, aika käy kotona pitkäksi, eikä tekemistä löydy. Osa ongelmaa on vanhusten tietämättömyys ja kokemattomuus kaikille tarjolla olevien palveluiden sisällöistä tai saavutettavuudesta. Vanhuksilla on myös sekä tiedostamattomia että tiedostettuja ennakkoluuloja ja jopa pelkoja pääväestöä kohtaan. Aiemmat kokemukset syrjinnästä luovat lisäesteen tasavertaiselle osallistumiselle pääväestön joukossa. Merkitystä on myös kulttuurisilla seikoilla: vanha romaninainen ei missään oloissa voisi häveliäisyysyistä mennä sellaiseen vanhusten liikuntaryhmään, jossa on romani- tai muuhun ryhmään kuuluvia miehiä.

Monet nykyisistä iäkkäistä romaneista ovat elättäneet ison perheen erilaisilla lyhytaikaisilla työsuhteilla, hevos- ja autokaupalla, omia käsitöitä kaupustelemalla, jopa kerjäämällä. Olot ovat voineet olla todella vaikeat: kesällä kieseillä, talvella reessä. Rankka työ, ankarat olosuhteet, kylmyys ja riittämätön ravinto ovat vain osa ongelmista, jotka näkyvät vanhuuden terveydentilassa. Terveystä ei osata pitää huolta, sairastamista ei osata ehkäistä ennalta, eikä tieto aina tavoita ainakaan heikosti lukutaitoisia vanhuksia.

Tämän päivän romanivanhuksista kovin monella ei ole vanhempiensa liikkuvaa elämäntapaa vaatineiden elinkeinojen takia ollut mahdollisuuksia lapsuudessaan tai nuoruudessaan käydä koulua – hyvin lyhyitä jaksoja lukuun ottamatta. Aikuisena taas jokapäiväisen toimeentulon hankkiminen omalle perheelle ei ole sekään antanut tilaisuutta omaan kouluttautumiseen, joka olisi pitänyt aloittaa aivan perusteista. Monet vanhukset valittavat heikkoa luku- ja kirjoitustaitoaan, joka vaikuttaa myös harrastustoimintaan: senioriryhmiin ei kehdata mennä opiskelemaan heikon koulutustaustan takia. Lisäksi lähes kaikki se työ, millä nämä ihmiset ovat hankkineet toimeentulonsa, on useimmiten jäänyt verotuksen ulkopuolelle. Työtehtävät ovat olleet satunnaisia ja lyhytkestoisia, kaupustelu taas hyvin pientä. Siten työeläkettä ei ole kertynyt. Tästä syystä monen vanhuksen tulotaso on heikko ja he elävät todella niukasti, eikä harrastuksiin tai palveluihin liikene varoja.

Vanhat-projektin haastattelujen ja kyselyjen tuloksia

Vanhusten haastattelut

”Monenlaista elämää on vietetty. Elämän myötäkäymiset ja vastoinkäymiset on koettu. Toisilla on vaikeaa, nykyään vielä vaikeampaa elämää kuin ennen. Minulla on pieni eläke. Ei sitä osannut silloin ajatella eikä huolehtia eläkkeestä kun ei ollut muutenkaan aina riittävää toimeentuloa. Ja vaikka kuinka koittaisi venyttää, niin ei tahdo millään piisata. Ajoittain on hyvinkin ankeata. Jokapäiväiset toiminnot ovat minimaaliset. Yhtä ulkopuoliseksi sitä jää, jollei ihminen itse tahdo

sitä elämää muuttaa. Perinteinen on tämä mustalaisen elämä ja pysyy sellaisena niin kuin ennenkin. Jotkut yksilöt vain pystyvät auttamaan itsensä ylös tämän maailman mukaan. Ei ole niillä kaikilla halua eikä sitä ajattelutyyliä muuttaa sitä tai nousta ylös. Itsestä se on kiinni.

Koulua kävin vähäsen, reen kolkalla kuljettiin, kouluun pääsi välillä jos halusi. Kauppaa tehtiin hevosilla, romuraudalla. Rakennushommissakin oltiin töissä ja talonpoikaistöissä. Kerjuuta meillä ylenkatsottiin, vain silloin kun oli puutetta eikä vanhemmat huolehtineet. Leveää ja kapiaa vaihdellen on ollut se elämä. Sellaista mustalaisen elämää.

Nyt olen syksystä asti ollut täällä palvelutalossa ja hyvin täällä hoitohenkilökunta suhtautuu. Saa puhtauden ja nuo ruokatouhut ja saa jutella ja keskustella kun haluaa. Minulla on pieni tämä huone, mutten halua isompaa. Kaikkia palveluita täällä saisi, jos oli varaa maksaa. Minulla on pieni eläke, saa olla tarkkana, että riittää ihan tähän. Kaikki rahat menee sairastamiseen. Tämä on hyvä paikka.

Pojat vievät kun tarvitsee jonnekin mennä. Pienet on välit täällä, ei sitä tarvitse taksiseteleitä ottaa. Poika ja hoitajat auttavat kaikissa papereissa ja muussa. Tämä vaan on sellainen väliporras, kun voimat vähenevät niin sitä joutuu terveystalouden vuodeosastolle. Minä en sairaalaan halua. Täällä sisällä minä liikun ja liikutan itseäni ja parvekkeella käyn kanssa. Minä en käy leireillä enkä tapaa enää isommasti muita kaaleita. Mitä tässä lähettyvillä joskus on jotain. Silloin vielä liikuntakykyisenä tapasin enemmänkin. Uskonnollisia kokouksia tässä on, minä en ole halunnut mennä kun asiassa on pohjana se. Ja silloin kun ei ole niin vastaanottajissa taitaa olla se vika. Kyllä kuitenkin olen käynyt joskus. Tuolla on kyllä hyvät kokoukset.”

Mies 88v.

Palvelukartoituksen menetelmät

Palvelukartoitus tehtiin lomakehaastatteluna, johon yhdistettiin vapaamuotoinen haastatteluosio. Haastattelu tehtiin Uudellamaalla asuvien romanivanhusten keskuudessa. Osoitteet poimittiin ns. lumipallomenetelmällä:

Romano Missiosta saatiin lista noin paristakymmenestä romanivanhuksesta, ja näiden omaisilta ja paikkakunnalla asuvilta romaneilta kyselemällä haastattelu käynnistyi, ja samalla saatiin uusia haastateltavia. Tämä oli hieman työläs tapa saada tietoa, mutta pienillä paikkakunnilla se osoittautui jopa erittäin tarkaksi tavaksi saada tietoja. Henkilötietosuojalain vuoksi muita rekistereitä ei ollut käytössä.

Osoitteita kertyi kaikkiaan 86. Lisäksi arvioitiin, että löytämättä jäi 10-20 henkeä. Jonkin verran saatiin tietoja vanhuksista, jotka syystä tai toisesta ovat jääneet romaniyhteisön ulkopuolelle, eivätkä näin ollen tapaa toisia romaneja, paitsi ehkä lähisukulaisiaan. Näitä arveltiin pääkaupunkiseudulla olevan viidestä kymmeneen ja muualla Uudellamaalla kolmesta viiteen. Lisäksi tiedot saatiin päihteiden vuoksi ilman asuntoa olevasta helsinkiläisvanhuksesta. Kaikkiaan yhteys saatiin 76 vanhukseen. Haastattelu tehtiin, ellei henkilö suoraan kieltäytynyt. Ellei kolme yritystä tuottanut tulosta tai henkilö ei ollut sovittuna aikana paikalla, haastattelusta luovuttiin. Kaksi 58 haastattelusta tehtiin puhelimitse, neljä Romaniyhdistyksen toimistossa, muita käytiin tapaamassa kotona.

Kaikki projektin tulokset laskettiin frekvensseinä ja prosentteina vain haastatelluista 58 henkilöstä. Haastatelluista henkilöistä naisia oli 42, miehiä 16, näistä pariskuntia oli 8. Pariskunnista haastateltiin molemmat. Yksi haastattelu tehtiin erikseen vain toiselle puolisolalle, koska puoliset asuivat erillään, eikä toinen halunnut osallistua kartoitukseen.

Haastattelun kysymykset ja haastattelutilanne

Kysymysryhmiä oli kaikkiaan 19, joita tarkennettiin alakohdilla. Kysymyksistä suurin osa oli strukturoituja kyllä- ja ei-vastauksia, sekä valintakysymyksiä akselilla hyvä-huono, ja joihinkin kysymyksiin saattoi vastata vapaammin. Yllättävää oli haastateltavien avoimuus ja vastaanottavuus. Romanit eivät perinteisesti ole luottaneet tutkimuksiin eivätkä tutkijoihin. Tämän epäluottamuksen takana on pelko aikaisemmin tapahtuneista rekisteröintien väärinkäytöksistä. Nyt pelkoa tai ennakkoluuloja ei ilmennyt, sillä romanit olivat tämän kartoituksen suunnittelijoita ja toteuttajia. Kaikille osallistujille pystyttiin myös vakuuttamaan, ettei heidän vastauksiaan luovuteta eteenpäin siten, että heidät voisi niistä tunnistaa.

Haastatteluja ei nauhoitettu, koska ajateltiin nauhoittamisen häiritsevän haastattelujen luontevuutta ja niiden joidenkin osa-alueiden intiimiä luonnetta. Haastattelijat merkitsivät suoraan haastattelulomakkeen strukturoituun osioon haastateltavien vastaukset. Vapaamuotoisessa haastatteluosiossa haastattelijat tekivät mahdollisimman tarkkoja muistiinpanoja, joista poistettiin sellaiset tiedot, jotka olisivat paljastaneet haastateltavan henkilöllisyyden. Asiat ovat kohdallaan mutta nimet, vuosiluvut ja sukulaisuussuhteet on jätetty pois, samoin kertomukset, jotka eivät kuulu tämän haastattelun aihepiiriin.

Monet vanhukset kertoivat huomattavasti enemmän, kuin mitä vapaamuotoiseen osioon koottiin ja olisivat olleet innostuneita kertomaan muutakin, kuin mitä kysyttiin. Tämän aineiston analysointiin ei ole ryhdytty, mutta joitakin suuntaa antavia tai usein toistuvia ajatuksia sieltä on poimittu laajentamaan kuvaa romanivanhusten elämäntilanteesta. Muistiinpanoja vapaamuotoiseen osioon valikoitiin jo kirjaamisvaiheessa.

Näin pienellä ja rajatulta alueelta kerätyllä otoksella ei suoraan ole yleistettävyyttä. Tuloksia voidaan kuitenkin pitää suuntaa antavina ja lisätutkimuksiin ja toimenpiteisiin kannustavina. Seuraavaan osioon on koottu kartoituksen keskeiset tulokset.

Haastattelun aluksi kyseltiin kuulumisia, jonka jälkeen johdateltiin haastatteluun kysymällä muutama helpohko kysymys paikkakunnalla asumisesta. Varsinaisesti tavoitteena ei ollut selvittää muuttamisia eikä paikallaan pysymistä, vaan lieventää haastattelujännitystä. Usein ajatellaan, että romanit muuttavat paikasta toiseen, mutta yllättäen monet vanhukset olivat asuneet paikoillaan vuosikymmeniä. Vain muutama vaihtoi paikkakuntaa ja silloinkin sukulaisten luo. Vain parin vanhuksen voidaan sanoa olevan jatkuvasti liikkeellä ja vaihtavan asuntoa vuoden parin välein. Kiertävän elämän jälkeen pysyvä asuminen tuntui olevan monelle tärkeä asia. Asuntoa oli toki vaihdettu, mutta paikkakunta pysyi.

Ruotsissa muutaman vuoden asuneita oli kaikkiaan kymmenen. Heistä varsinaisia paluumuuttajia oli kuusi, joista viimeisin oli muuttanut takaisin 2006. Muut olivat asuneet Suomessa jo vuosia.

1. Perustiedot

Haastatelluista miehiä oli 16, naisia 42 ja pariskuntia kahdeksan. Vastaajien ikä vaihteli 60-90 vuoteen. Haastatelluista 48 oli syntynyt vuosina 1930-46. Lasten lukumäärä vaihteli yhdestä yhdeksään, eniten eli 27:llä oli kaksi tai kolme lasta.

Tällä hetkellä naimisissa ilmoitti olevansa 17 henkilöä, eronneita 15, leskiä 22. Eronneet ja lesket eivät vastanneet kysymykseen, olivatko he olleet naimisissa vai avoliitossa. He vastasivat vain kysymykseen, olivatko he leskiä tai eronneita. Romanikulttuurissa avoliittoa pidetään yhtä sitovana kuin avioliittoa, joten tällä kohtaa voidaan ainoastaan todeta, että he ovat olleet parisuhteessa.

Romanikulttuurissa on paljon asioita, joita ei puhuta suoraan tai joista käytetään kiertoilmaisuja. Joistakin asioista puhutaan vain oman ikäisten ja samaan sukupuoleen kuuluvan kanssa. Näihin tabuasioihin kuuluvat seksuaalisuuteen ja ruumiintoimintoihin liittyvät asiat. Muun muassa tämän vuoksi aiemmin avioliiton solmiminen ei ollut julkinen juhla, vaan nuorten välinen kahdenkeskinen sopimus. Sanottiin, että nuoret "karkasivat", lähtivät yhdessä kiertämään pois vanhempiansa näkyviltä eri puolille Suomea. Nuoret eivät suinkaan kokonaan kadonneet vanhemmiltaan, sillä sukulaiset viestittivät kyllä nuoren pariskunnan nähtyään. Aikansa kuljettuaan nuoripari tuli kainostellen näyttäytymään vanhempiansa luokse ja alkoi sitten "virallisesti" elää pariskuntana. Pareja kävi myös vihillä, mutta siitäkään ei pidetty ääntä. Viime aikoina virallinen vihkiminen on lisääntynyt uskonnollisen herätyksen myötä ja samalla myös häätjuhlat ovat yleistyneet. Vanhempia ei niihin kuitenkaan aina kutsuta.

2. Ammatit

"Mitäs tässä nyt, hyvinhän tässä kun on auto alla ja pääsee liikkumaan. Hyvä on asunto ja terveys on kohtalainen, ja sitten palvelutaloon, kun ei enää pysy pystyssä. Mikäs se tässä olisi jos olis reilusti vielä rahaakin, mutta ei mustalainen sitä ajatellut sillon aikoinaan. Se tienas vaan leipänsä ja elätti perheensä eikä mitään eläkkeitä sillon ajateltu, että nyt sitten ollaan nuukasti kunnan elätettävänä. Mutta kyllä on mustalaiset

tehneet töitä ruokansa eteen aina ennen ainakin, silloin oli kovaa elämä silloin. Nyt se on toista kovaa kun ei raha riitä, mutta onhan ainakin katto pään päällä, niin ei pitäisi niin aina valittaa. Silloin oltiin muitten vaivoina kun ei enää jaksettu, nyt ollaan yksin, se on muuttunut. Niin että olis se mukavaa, kun olisi vanhana muita samanlaisia yhdessä asumassa.”

Mies 73v.

Romanien perinteisiä elinkeinoja ennen sotia ja heti sotien jälkeen olivat esimerkiksi erilaiset kausiluonteiset maataloustyöt, tilapäistyöt sahoilla, tehtailla ja rakennustyömailla, miesten ja naisten käsityöt ja niiden kaupustelu, hevossaupat, veitsenteroitus, romun- ja lumpunkeräys ja ennustaminen. Kerjuu on ollut pakollinen osa elannon hankkimista silloin, kun muu työ ei ole tuonut leipää pöytään. Moni vanhus kertoi kuitenkin, että omassa sakissa kerjuuta pidettiin pahana. Harvalla oli vakituista työpaikkaa, koska mustalaisille ei aina ollut tarjolla töitä tai heillä ei ollut pysyvä asuntoa, mistä käydä töissä. Useimmiten romaneilla ei myöskään ollut tarvittavaa koulutusta.

Haastateltujen henkilöiden ilmoittamista ammateista sekatyömies kattoi nimenomaan erilaiset pätkätyöt rakennusalalla, maataloudessa, autokorjaamoilla sekä tehtaissa ja sahoilla. Pientä kaupantekoa esimerkiksi kankailla, liinoilla, pitseillä, kelloilla ja pullapelleillä sekä hevossauppaa, kerjuuta ja ennustamista ei pidetty ammatteina vaan ne kuuluivat mustalaisen elämäntapaan ja elannon hankkimiseen, joten niihin viitattiin, muttei nimetty ammateiksi. Jotkut viljelivät myös maata.

”Ennen oli mustalaisten töitä ja niitä tehtiin, ei kerjätty, maanviljelystä mummo repi elantonsa ja niistä kaupoista. Ei vietetty mitään kulkumustalaisen elämää. Minäkin olen elättänyt kaikki lapset, kasvattanut kaupoilla, olen ollut torillakin ja vieraila myymässä. Enää ei tuo kauppakaan käy kun ovat kaajeet niin nirsoja.”

Nainen 66v.

Haastateltavista 25:llä oli ammatti. Heistä kymmenen oli ollut Ruotsissa töissä ja/tai saanut siellä koulutusta ammattiin. Ammattien kirjo vaihteli autonkuljettajasta prässääjään, siivojasta evankelistaan.

3. Koulutus

Romanikulttuuri on näihin päiviin saakka perustunut suulliseen perinteeseen, eikä koulunkäynti ja lukutaito ollut nykyvanhusten lapsuudessa ehdottoman tarpeellinen. Koulutuksen historiaa pidetään romaneiden keskuudessa lyhyenä ja nuorena. Entiset ammatit, jotka perustuivat liikkuvaan elämäntapaan, eivät edellyttäneet koulunkäyntiä. Tästä johtuen lukutaidottomuus on ollut yleistä romanien keskuudessa. Kuitenkin moni haastateltu vanhus kertoi, kuinka jo hänen lapsuudessaan tiedettiin aina joku romani, joka oli käynyt koulua tai osasi lukea. Silloin koulutusta saaneet romanit olivat usein käyneet koulua enemmän kuin vain kierto- tai kansakoulun.

Myös pääväestön parissa oli vielä 1900-luvun alussa henkilöitä, joiden lukutaito ei ollut kovin hyvä huolimatta kierto- ja kansakouluverkoston perustamisesta jo edellisen vuosisadan jälkipuoliskolla. Juuri kiertokoulu oli varsinkin 1930–40-luvun romanilasten saavutettavissa. Kansakoulun käyminen vaati jo jonkinaikaista paikallaan oloa ja pysyvää asuntoa, joten elannon perässä kulkeneiden romaniperheiden lapset eivät aina ole voineet käydä sitä loppuun.

Vaikka romanien lukutaito on keskimäärin heikompaa ja lukutaidottomuuttakin on edelleen, tässä haastattelussa saadut vastaukset osoittivat, että koulua oli kuitenkin käyty jonkin verran. Koulua käytiin yleensä aina kun se oli ollut mahdollista. Haastatteluista välittynyt suhtautuminen koulunkäyntiin oli myönteistä. Jotkut vastaajista olivat myös oma-aloitteisesti opetelleet lukemaan ja kirjoittamaan.

”Itse asun tässä kun lapset toivat tänne lähelle. Kouluja en saanut käydä, mutta itse opettelin lukemaan ja kirjoittamaan, kun lapset opettelivat. Ammattia, mitä ammattia, eikös se nyt riitä että yhdeksän lasta olen kasvattanut ja elättänyt ja osan kouluunkin laittanut. Siinä on ollut ihan tarpeeksi. Ja silti haukutaan ja on asenteellisuutta. Siksi en haluaisi palvelutaloonkaan. Yksin en viihdy kovin hyvin, mutta iloisena pitää olla, ei sitä muuten jaksa.”

Nainen 80v.

Kaksivuotista kiertokoulua oli käynyt 16, heistä osa vain vuoden. Kansakoulua ilmoitti käyneensä 38 ja heistä 28 oli suorittanut koulun loppuun. Keskikoulun oli suorittanut kaksi henkilöä. Muuta koulutusta (kursseja, työllisyyskoulutusta

ym.) oli saanut tai itse hakenut 13 vastaajaa. Kokonaan vaille minkäänlaista koulutusta ilmoitti jääneensä kaksi henkilöä.

4. Luku ja kirjoitustaito

”Minä olin Ruotsissa olemassa ja kävin koulun siellä, ja työskentelin siellä ja sitten täällä Suomessakin. Lukeminen sujuu, mutta kirjoittaminen suomeksi ei ole niin hyvää.”

Nainen 77v.

”Kun ei osaa lukea eikä telkkari kiinnosta ja käsityöt jo väsyttää, niin olisi mukava saada vähän edes muuta toimintaa. Ja seuraakin monet varmaan kaipaisivat.”

Nainen 63v.

Omaa arviota luku- ja kirjoitustaidosta kysyttiin, koska romanikulttuurin tiedonvälitys on pääasiassa ollut suullista. Koko romaniväestöä koskeva lukemisen ja koulutuksen traditio on oikeastaan alkanut vasta 1970-luvulta. Tämän vuoksi kartoituksen yksi olettaus oli, että romanivanhuksilta jää tietoa saamatta heikon lukutaidon vuoksi.

Lukutaitoa ei testattu, eikä kysytty tarkemmin, mitä ihmiset lukivat. Yleisimmin haastateltavat kertoivat, että he selvisivät kaupoissa ja pystyivät lukemaan jonkin verran lehtiä. Toisin sanoen he vastasivat käsittäen kysymyksen koskevan lähinnä mekaanista lukutaitoa. Sisällön ymmärtävää lukemista ei haastattelussa tiedusteltu, mikä sinällään olisi hyvä tutkimuksen kohde koko romaniväestön lukutaidosta.

Vain muutama haastateltava ilmoitti lukevansa kirjoja, mutta moni luki lehtiä ja Raamattua. Moni myös sanoi Raamatun lukemisen sujuvan hyvin, vaikka muuten vastasi lukevansa heikosti. Sitä selittää varmasti se, että vanhukset kävivät raamattupiireissä ja seurakunnan tilaisuuksissa, joissa Raamattua luetaan selityksin eli luetun sisältöä myös pohditaan. Vastaus ei siis anna riittävää kuvaa lukemisen tasosta, mutta ehkä se antaa suuntaa sille, että selkokielistä tai suullista informaatiota kaivataan enemmän kuin yleisesti oletetaan. Samoin lukutaitokampanja romanivanhuksille voisi olla paikallaan. Tätä tukee myös sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisille tehdyn kyselyn

tulokset, joista kävi ilmi, että ohjeiden ja muun asiakkaille jaetun kirjallisen materiaalin hyödyntäminen ei oltu varmoja. Henkilökunta oli havainnut joidenkin romanivanhusten heikon lukutaidon haittaavan tavallisesti kirjallisessa muodossa olevan materiaalin ymmärtämistä.

Vastaajista 42 henkilöä arvioi oman lukutaitonsa hyväksi. Kaksi vastaajaa ei osannut lukea lainkaan. Kirjoitustaitoaan hyvänä piti 35 vastaajaa, neljä henkilöä ei osannut kirjoittaa.

5. Asuminen

”Ennen on elämä ollut todella kovaa, pienissä huoneissa asui monta henkeä, seitsemän tai kahdeksankin henkeä samassa huoneessa. Aamulla oli lattiat ja vaatteet jäässä talvella, vaatteet märkinä kuljettiin, siitä meni moni niin huonoon kuntoon. Mökit oli vetoiset ja hatarat, öljylamppu haisi eikä siellä ollut rauhaa tehdä läksyjä tai käydä koulua kunnolla, vaikka koulut kyllä vaativat samaa mitä muiltakin. 70-80-luvulla vasta saatiin kunnon asunnot.”

Nainen 62v.

Tällä hetkellä romanivanhusten asumisen tasoa voidaan pitää erittäinkin hyvänä. Yhtä asuntolassa asuvaa paluumuuttajaa ja yhtä asunnotonta erityisongelmaista ja vaikeasti sijoitettavaa henkilöä lukuun ottamatta kaikilla oli asunto, johon he olivat enimmäkseen tyytyväisiä. Tyytymättömyys oli lähinnä sijaintia tai asunnon pienuutta koskevaa, ei niinkään huonosta kunnosta johtuvaa.

Suurin osa vanhuksista asuu vuokralla, asuntonsa omistaa yhdeksän henkilöä. Seitsemän vastaajista asui palvelutalossa, vanhainkodeissa asuvia vanhuksia ei saatu antamaan haastattelua.

Asumisessa kysyttiin huonelukua ja neliöitä. Asuminen osoittautui väljäksi, asunnon koko oli keskimäärin 42 neliötä henkeä kohti. Monet vanhukset arvostivat sitä, että kulttuuriseikkoja oli otettu huomioon annettaessa kaksioita yhden hengen asuttavaksi. Kaikkiaan 29:llä oli asuntonaan kaksio. Yhden huoneen asunnot olivat enimmäkseen palvelutaloasuntoja. Yksin ilmoitti

asuvansa 36 henkilöä, puolison kanssa kahdeksan, ja 13 asui lasten tai lastenlasten kanssa.

Asunnon varustetasosta kysyttiin perusasioita kuten veden ja sähkön saamista sekä pesumahdollisuuksia. Nämä olivat kaikilla kunnossa. Vain yhdessä palvelutalohuoneessa ei ollut pesumahdollisuutta, huoneessa oli vain erillinen WC, ja suihkut olivat käytävillä. Pesukone oli 55:llä vastanneista. Kahden palvelutalossa asuvan pyykin ja siivouksen hoiti henkilökunta.

6. Asunnon sijainti suhteessa palveluihin

Asunnon sijaintia suhteessa palveluihin tarkasteltiin siltä kannalta, miten lähellä peruspalvelut, kuten kauppa, terveyskeskus, sosiaalitoimisto ja pankki ja/tai pankkiautomaatti sijaitsivat. Haastateltavaa pyydettiin arvioimaan kävelymatkan pituudella etäisyyttä asunnon ja eri palvelupaikkojen välillä. Kävelymatkaksi arvioitiin alle 800 metriä. Toki tässä on huomattava, että monet romanit liikkuvat pienetkin matkat lähes aina autolla tai bussilla.

Asunnon sijainti palveluiden saatavuuteen nähden oli keskimäärin hyvä, mikä selittyy Uudenmaan kaupunkiasumisella. Koko maata kattavassa Romano Mission vuonna 1995 teettämässä romanivanhusten elinoloja kartoittavassa kyselyssä saatiin suurempi vaihtelu sekä asumisen tasossa että asumisen sijainnissa palveluihin nähden kuin tässä kyselyssä.

Enemmistöä eli 31 vastaajaa auttoivat sukulaiset tai puoliso, 16 vastaajaa kertoi liikkuvansa itsenäisesti, kolmea auttoi palvelutalon henkilökunta ja loput turvautuivat ystäviin.

Näihin kysymyksiin vastauksia tuli vain 56, koska kaksi haastatelluista ei käynyt enää itse palvelutalon ulkopuolella vaan asiat hoidettiin talon kautta tai (inva)taksilla kauempana. Kauppa oli kävelyetäisyydellä 48 vastaajasta, muut palvelut noin puolella vastaajista olivat kävelymatkan päässä. Julkisen liikenteen pysäkit olivat lähellä 54:llä. Vastaajista 28 ilmoitti käyvänsä lähikaupassa kävellen, mutta kulkevansa muualle autolla tai julkisilla liikennevälineillä. Palvelutaksia, invataksia ja taksiseteliä käytti viisi henkilöä. Haastateltavista 15 henkilöä oli tyytymättömiä asunnon sijaintiin suhteessa palveluihin.

Romanit ovat perinteisesti aina kulkeneet itse, omin neuvojin, mutta enenevässä määrin on tullut tietoa siitä, että myös kunnallisia palveluita käytetään. Vanhukset eivät enää asu perheen kanssa, jolloin he eivät myöskään kulje perheenjäsenten kanssa. Omalla autolla kulki 31 haastatelluista vanhuksista, palvelukuljetuksia käytti kymmenen. Julkista liikennettä kertoi satunnaisesti käyttävänsä 20 henkilöä, mutta säännöllisesti niillä kulki vain muutama.

”Palvelut ovat kaukana, ja vaikken pysty melkein liikkumaan niin ottivat pois taksisetelit. Vain kaksi matkaa saan ja loput on sellaisella yhteiskarjankuljetuksella. Kamalaa, mutta onneksi on omia ystäviä, jotka auttaa.

Nainen 74v.

”Ja autolla minä liikun, vaikka kyllä muutenkin. Tämä on tällainen (palvelu) talo, että täällä on näitä vanhoja vaan enimmäkseen, mutta kun minä pääsen vielä kulkemaan, niin ei se haittaa. Olisihan se kiva, että pihalla näkyisi muitakin.”

Mies 70v.

”Kuljen metrolla ja jos on tarvis tytöt kuljettavat.”

Nainen 60v.

”Leirejä pitäisi järjestää ja kaikenlaisia ja kaikille. Ja sitten sellaista päivä tapaamista, jonne voisi tulla kun on yksin niin tylsää. Kuljetukset vaan pitäisi olla, kun ei saa kun yhdeksän kertaa matkan, niin ei sillä paljon liikuta.”

Nainen 78v.

7. Asunnon kunnossapito ja huolto

”Huonosti remontoitu asunto, ikkunoista vetää ja seinässä on reikä, ikkunat samalla puolella. Itse olen joutunut tekemään remontit.”

Nainen 73v.

”Muuten on kyllä mukavaa, asunto on hyvä ja isäntä on mukava ja naapurit mukavia, tuttuja jo monen vuoden ajan, sieltä saa apujakin”

Nainen 63v.

”Tässä on mukava asua omakotitalossa keskellä kaupunkia. Isäntä vaan on huono, ei tee remonttia vaikka tässä on lattiakin ihan hirveän huonossa kunnossa ja ikkunoista vetää, ne on niin hatarat. Mutta vuokra on halpa ja tilaa on mukavasti. Turvallistakin tässä on ja pihalla on joskus yhteistä iltaa istuttu ja talkoita tehty.”

Nainen 74v.

Kysymyksellä haluttiin tarkentaa asumisen tasoa ja sitä, kenen vastuulla asunnon huolto ja korjaustyöt ovat. Romanikulttuurissa on suuri merkitys puhtaudella ja siisteydellä. Monet asuntoasioita yleensä koskevat valitukset koskevat asuntojen huonoa kuntoa ja asuntoon toivottuja remontteja. Tästä syystä kyselyllä haluttiin tietää, tuntevatko romanivanhukset syrjintää asunnon huollossa ja korjaustöissä.

Vastauksissa yllätti se, että itse tehtyjä remontteja oli paljon. Tämä selittyi osin vanhusten tärkeäksi kokemalla puhtaudella. Koska pelkkä pesu ei riittänyt, monet olivat maalauttaneet asunnon ennen muuttamistaan. Ja koska kunta ei ollut suostunut teettämään remonttia pääväestön silmin ”siistiin” asuntoon, vanhukset teettivät sen itse. Varsinaista syrjintää ei ollut kohdannut kuin kaksi ihmistä, jotka olivat sitä mieltä, etteivät olleet saaneet kunnalta niitä palveluja, mitä muut saivat: yhdessä tapauksessa vesivahingon aiheuttamat lattiavauriot oli korjattu muiden asunnoissa, muttei haastateltavan asunnossa, toisessa tapauksessa materiaalikorvaus remontoinnista aiheutuneisiin kuluihin maksettiin muille, ei haastateltavalle. Asunnon remontoimiseen liittyy mielenkiintoinen seikka: monet vanhukset olivat teettäneet remontin pääväestöön kuuluvilla remontoijilla ostopalveluina. Tässä ei tullut esiin moitteita.

Haastateltavilta kysyttiin myös, miten he olivat kokeneet yleensä isännöitsijäpalvelut. ”Hyvät olivat, kuuntelevaisia ja asiallisia”, suhtautuminen romaneihin oli samanlaista kuin muihin. Monet kiittelivät (25) ja sanoivat että isäntä/huoltomiehet olivat tuttuja vuosien takaa, eikä mitään vaikeuksia ollut. Yksi vastaajista kertoi, että huoltomiehet auttoivat jopa ruokakasseja kantamalla.

En tiedä -vastaajat totesivat, etteivät osaa sanoa isännöitsijästä erityistä, koska he eivät olleet tavanneet häntä muuten kuin asuntoa vuokrattaessa. He olivat

myös teettäneet remontit muilla, joten tarvetta yhteydenottoihin ei ollut. Sen sijaan huonoiksi arvioitujen isännöitsijöiden (6) huonous johtui useimmiten heidän kielteisistä asenteistaan ja tehdyn työn laadusta.

Asunnon varustelusta kiinnostivat lähinnä invalidien asumista ja turvallisuutta helpottavat lisätyt rakenteet kunnallisessa asumisessa. Näitä ei kuitenkaan ollut kuin yhdellä. Tässä tapauksessa kaiteita oli lisätty asukkaan pyynnöstä talon ulkopuolelle ja pihan portaisiin sekä huoneiston sisälle. Myös kylpyhuoneen varustelua oli muutettu asiakkaan tarpeisiin sopiviksi. Palvelutaloissa kaiteita ja tarvittavia lisälaitteita oli asukkaan tarpeiden mukaisesti.

8. Yksinäisyys

”Yksin asuminen ei ole mukavaa, siinä mökkiytyy ja tulee muistamattomaksi, kyllä muita täytyy nähdä. Olen isosta perheestä ja kun on tottunut asumaan muiden kanssa, niin sitä kaippaa aina. Minä olen ollut 15 vuotta yksin ja välillä on aika masentavaa, saan lääkkeitä. Lapset asuvat muualla, mutta auttavat tarvittaessa, mutta niillä on jo omakin elämä.”

Nainen 63v.

”Unettomuudesta kärsin ja yksinäisyydestä. Suruja on siitä kun on yksin.”

Mies 76v.

”Mutta siskoa ne eivät huoli tänne kun se ei ole oikean ikäinen, kun tänne ei pääse kuin 65 -vuotiaat ja sisko on vanhempi. Mutta nyt se on kuitenkin aina täällä ja sillä on ikävä siellä yksin asua, että yrittäkää tytöt saada sisko tähän, olisi se meillekin mukavaa olla yhdessä. Kyllä se on niin, että kaalo on tottunut siihen, että on ihmisiä ympärillä, omia varsinkin.”

Nainen 73v.

Perinteisesti romanikulttuurissa on huolehdittu toisista ihmisistä. Tämä on koskenut ennen kaikkea omaan laajentumaperheeseen ja sukuun kuuluvia ihmisiä, mutta myös muita avun tarpeessa olevia, kuten orvoiksi jääneitä lapsia, sairaita ja vanhuksia. Romanikulttuurissa arvostetaan yhteisöllisyyttä ja

yhteistä huolenpitoa. Uusi pienehkölle ydinperheelle soveltuva asumismuoto, sosiaalihuolto ja erilaiset muut tuet ovat kuitenkin muuttamassa kulttuurista yksilöllisyyttä vahvistamaan suuntaan. Mahdollisuus koulunkäyntiin myös aikuisiällä on muuttanut asenteita.

Aikuisväestön kouluttautuminen, työelämä muiden palveluksessa entisen yksityisyrittäjyyden sijaan, lasten harrastukset ja muut kiireet ovat selittäviä tekijöitä sille, että moni romanivanhus kokee olevansa yksinäinen. Yksin asuminen on aiemmin koettu turvattomaksi asumismuodoksi. Tällä kysymyksellä halusimme tietää, kokivatko vanhukset itsensä turvattomiksi. Monet halusivat lisäksi vapaamuotoisissa vastauksissaan kertoa enemmän yksinäisyyden kokemuksistaan ja tunteistaan.

”Onneksi minulla on tuo tyttö joka auttaa minua tässä kotona, en minä muuten selviäisi. Mutta työllä on itselläkin vaikeaa ja se on kovin masentunut, jäi raukka yksin ja sitä se on tuossa surrut jo monta vuotta. Kova oli se isku, oli, lapset joutui kasvattamaan yksin ja kaikki. Onneksi ovat isoja nyt jo ja maailmalla. Mutta aina niistä on huoli lapsista kuitenkin. Mutta onneksi hänkin on uskossa, ja hänen lapset kanssa, niin että meillä on sillä lailla asiat kunnossa ja saadaan kiittää Jumalaa kaikesta siitä hyvästä mikä meitä on kohdannut. Nyt olen ollut huonossa kunnossa ja olen joutunut olemaan sairaalassakin, alkaa tuo ikä jo painamaan, ei toivu enää saman lailla kuin ennen ja voimat vähenee. Mutta onneksi on tuo tyttö tuossa minua hoitamassa, en tiedä missä olisin muuten, yksin en pärjäisi enää.”

Nainen 78v.

”Mutta kun sitä tulee vanhaksi, niin täytyy mennä sinne missä suku on, yksin on vaikeaa olla. Ei pysty nukkumaan eikä jaksaa elääkään. Onneksi minulla on tuo auto, pääsen aina pois täältä jonkun luo. Kyllä olisin vankina täällä, ellei autolla pääsisi. Minä käyn sukulaisissa ja ystäviä tapaan.”

Nainen 70v.

Suurin osa haastateltavista, 43, ilmoitti pärjäävänsä hyvin. Huonosti selvisi kymmenen vastaajaa. Oma asuinalueitaan pitivät turvallisena lähes kaikki 52

vastaajaa, seuraava sanoi kaipaavansa 34 henkeä. Naapurit olivat hyviä 34 haastateltavan mielestä. Muuttoa pois harkitsisi 17 henkeä.

9. Haastateltavan arvio terveydentilastaan

”Minä asun yksin, kaikesta hoidan yksin ja itse. Koko ajan on menossa huonompaan, alkaa olla kipua ja tuskia. Ennen kävin lenkillä, nyt liikkuminen lisää tuskaa. Jonossa olen ollut jo neljä vuotta palvelutaloon, sinne tahtoisin. Kaikki palvelu käy, kunhan vaan saisi niitä. Seurakunnan päivillä olen käynyt, ihan mukavaa on ollut. Saisihan sitä olla kaikenlaista, sitten voisi olla menemättä jos ei kiinnosta ja mennä jos haluaa.”

Mies 75v.

Tässä osiossa kysyttiin vanhusten omaa arviota omasta terveydentilastaan viimeisen vuoden aikana. Useimmat vastaajat arvioivat kuntonsa kohtalaiseksi, vaikka monilla oli erilaisia kroonisia sairauksia. Lääkärillä käyntejä merkittiin ylös lähinnä siksi, että sen perusteella oli helppo kysyä saaduista terveyspalveluista ja tyytyväisyydestä niihin. Samalla haluttiin selvittää, käyttävätkö vanhukset yksityisiä terveyspalveluita. Hyvänä terveyttään piti 16, huonona 19 vastaajaa.

Lääkärikäyntien määrä merkittiin numeroin, jos niitä oli alle kymmenen. Jos haastateltava ei osannut arvioida tarkkaa määrää ja sanoi niitä olevan ”vaikka kuinka” tai yli kymmenen, merkittiin määräksi kymmenen.

Terveyskeskuskäyntejä kertyi keskimäärin 4,2 kertaa henkilöä kohden.

Yksityisiä terveyspalveluita käytti kolme vanhusta. Sairaalassa joko tutkimuksissa ja/tai hoidossa kirjattiin 62 käyntiä, mikä kertoo, että vanhuksia ohjataan hoitoihin tarpeen mukaan.

”Lääkäri ei kuuntele, minulla on diabetes, eikä kirjoita korvauksia Kelalle, muuten on hyvät palvelut, terveydenhoitajat ovat hyvät. Lääkäri vain ei kuuntele. Ei tässä kerkiä sairastamaan kun hoitaa näitä lapsia koulun jälkeen ja sitten on tämä lapsenlapsi, joka on minulla kasvattina. Lapsen hoito sen sijaan on hyvää ja lääkärit ja psykiatrit ovat hyvin hoitaneet, mutta oma hoito on huonosti.”

Nainen 73v.

Romanikulttuurissa sairastaminen ei aina ole ollut itsestään selvää. Toki ihmiset ovat ennenkin sairastuneet, mutta pienistä ei ole valitettu. Monista sairauksista ei myöskään ole häveliäisyysyistä haluttu puhua, eikä sairauksiin liittyvien tabujen takia oikein voitukaan puhua. Usein romani kokee, ettei ole sairas ennen kuin sairaus vaikeuttaa arkielämää ja yhteydenpitoa omaan sukuryhmään.

Perinteisesti romanit ovat vierastaneet ja jopa pelänneet lääkäreitä. Tämä on johtunut osin siitä, että entiseen aikaan lääkäriin mentiin vain äärimmäisessä hädässä, kun ei muuta enää voitu. Monesti silloin oli jo kyseessä vaikea tai pitkälle edennyt sairaus, jolle ei voitu tehdä mitään. Näistä syistä ja osittain myös ennakkoluuloista johtuen joissakin paikoissa lääkärit eivät halunneet ottaa vastaan romanipotilaita. Nykyään lääkäreitä pelätään siksi, että jotkin sairaudet vaativat kiusallista tai hävettävää hoitoa, esimerkiksi nesteenoistolääkitystä. Myös lääkkeiden säännöllinen ottaminen ja nesteen ja ruuan nauttiminen niiden kanssa voi tuntua kiusalliselta, varsinkin jos muita romaneja on paikalla.

Romanikulttuurissa ei ole juurikaan hoidettu terveyttä, vaan enemmänkin sairautta. Kouluttautumattomuudesta johtuneen tietämättömyyden, häveliäisyyden ja tabujen vuoksi monen romanin käsitys oman ruumiin toiminnoista saattaa yhä vielä olla hyvinkin epäselvä. Kun ei tunneta ruumiintoimintoja, aineenvaihduntaa, hormonitoimintaa eikä niiden syitä ja välisiä yhteyksiä, ei myöskään osata pitää kuntoa ja terveyttä yllä. Sairauksia ennaltaehkäiseviä elämäntapoja ei osin tämänkään vuoksi ole aikaisemmin osattu noudattaa.

”Lääkärissä olen käynyt yli kymmenen kertaa, hoitoihin ne ohjaavat sairaalaan, kuntoutusta en saa, enkä jalkahoitoja vaikka on sokeri. Lääkärit on milloin mitenkin, kun vaihtuvat niin usein, sitten jos on ulkomaalaisia, ei ne ymmärrä tai niitä ei ymmärrä.”

Nainen 70v.

”Sairauksia on paljon ja kuntoutusta en ole saanut vaikka tarvitsisinkin. Ja sellaista toimintaa kuin laihdutusleirejä ja sellaista voisi järjestää meille, pienille ryhmille. Ja lääkäri ei aina ymmärrä mitä sille sanoo, se on ulkomaalainen (kiinalainen) ja arka määräämään mitään, eikä anna

muita hoitoja kuin lääkkeitä. Meilahdessakin olen ollut ja hoito on hyvää.”

Nainen 60v.

Vanhusten tyytyväisyyttä lääkäreihin ja muuhun hoitohenkilökuntaan kysyttiin, koska haluttiin tietää, kokivatko he epäluottamusta jompaakumpaa ryhmää kohtaan. Kahdella vastaajista ei ollut kokemusta lääkäristä paikkakunnan vaihdon vuoksi, mutta 48 vastaajaa koki lääkärit hyvinä, kohtalaisina viisi ja huonoina kolme. Kaikilla vastaajista ei ollut kokemuksia muista kuin lääkäristä, mutta muuta henkilökuntaa hyvänä piti 50, kohtalaisena yksi vastaajista.

Ainoastaan kuntoutuksessa näyttää selvästi olevan puutteita. Lienevätkö kyseessä terveystalvelujen säästöt vai vanhusten tietämättömyys, sitä on vaikea sanoa. Kysymys ansaitsisi tarkempaa ja laajempaa tutkimusta ja vertailua muiden ryhmien välillä. Keskusteluissa haastateltavien kanssa kävi ilmi, että kaikki eivät ymmärtäneet sanan kuntoutus merkitystä. Eräälle vastaajalle oli tarjottu ”terapiaa”, mutta kyseinen vastaaja tulkitsti sen psykiatriseksi hoidoksi ja kieltäytyi siitä. Jotkut vastasivat saavansa jalkahoitoa.

”Jos saisi maksusopimuksen niin voisihan sitä mennä kuntoutukseen, sitä kyllä tarvitsin kun tehtiin se iso ohitusleikkaus. Jotain terapiaa ne tarjosivat, mutta en minä sellasta, en minä mikään hullu ole.”

Mies 70v.

Koska tulos jäi vaivaamaan, kysymys kysyttiin erikseen 16 henkilöltä, joista viisi ymmärsi sen tarkoituksen, 11 vastaajaa piti kuntoutuksena hierontaa, fysikaalista hoitoa ja/tai jalkahoitoa.

Kroonisia sairauksia ei ollut seitsemällä vastaajista, muilla oli yksi tai useampia. Lääkintä oli yleisin hoitomuoto, kuntoutusta ilmoitti saavansa yhdeksän henkilöä. Kuntoutusta oli tarjottu neljälle vastaajista, mutta he eivät olleet pystyneet maksamaan omavastuuosuutta, joten se oli jäänyt. Vain yksi oli ostanut kuntoutuspalveluja yksityiseltä.

”Lääkärit kyllä ohjaa hoitoihin mutta niitä ei voi ottaa, kun rahat ei riitä. Eläke on pieni ja vuokra kova. Lääkkeetkin maksan itse.”

Nainen 86v.

”Terveyskeskuksissa pitäisi olla enemmän ohjausta, ihmiset eivät osaa pyytää ohjausta esim. liikuntaan, ruokaohjeisiin, kuntoutukseen ym.”

Nainen 67v.

Muu hoito piti sisällään lähinnä ruokavalioita diabeteksen ja kihdin hoitoon ja hengityspulloja astmaan.

Kaikki eivät halunneet vastata kysymykseen apuvälineistä, joten kirjasimme vain halukkaiden antamat tiedot. Esimerkiksi monet pitivät kysymystä kuulolaitteista ja tuista kiusallisena. Kuulolaitteita oli 11 vastaajalla, erilaisia niveltukia kolmella. Kävelykeppiä/keppejä käytti 14, rollaattoria 18 ja yhdellä oli pyörätuoli. Vastaajista 48 sanoi tietävänsä, mistä sai apua sairauden tai vamman hoitoon tai apuvälineiden hankkimiseen. Muut käyttivät avustajaa, enimmäkseen sukulaisia. Asiantuntijakyselyssä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset olivat kiinnittäneet myönteistä huomiota siihen, kuinka romaneiden sukulaiset kantavat suuren vastuun vanhustensa hoidosta.

Haastatteluista ja keskusteluista ilmeni eräänlaisena epämääräisenä huolena vanhusten huolettomuus lääkityksen säännöllisyyden ja ruokavalion noudattamisen suhteen. Tämä sama käsitys on saanut vahvistusta vanhusten leireillä, joista 50-60 vanhuksesta vain muutama ilmoittaa tarvitsevansa ”sokerin” takia ruokavalion. Kihti, kolesteroli, verenpaine, sydän- ja verisuonisairaudet ja jopa allergiat hoituvat mieluummin lääkkeillä, koska ruokavalion noudattamista ei pidetä sairauksien hoitona tai vaikeuttajana. Tämä käsitys olisi tärkeä tutkia myös keski-ikäisiltä romaneilta, koska meillä on ennako-oletus siitä, ettei valistus ole vielä tavoittanut riittävän laajalti romaniväestöä.

Romanien ruokakulttuuria kuvaa parhaiten sanonta ”suolainen ja sakee se on köyhän makee”. Ruoka on usein suolaista, rasvaista ja raskasta, nykyään myös liian makeaa, kahvin kanssa on aina pullaa, keksiä tai viinereitä. Tähän kaivattaisiin kipeästi valistusta ja konkreettista neuvontaa, koska vaikka tietoa on, se ei ole vielä edennyt käytännön tasolle. Samoin lääkitystä ja sen

noudattamista tulisi seurata: luvattoman usein vanhukset lainailevat toistensa lääkkeitä, syövät niitä miten sattuu ja jättävät jopa ottamatta tai ottavat harvemmin joko ennakoluuloista tai säästäväisyydestä johtuen. Läkkeitä pidetään sinällään turvallisina, niiden säännöllinen käyttö vain tuntuu olevan hankalaa.

10. Palvelujen antajat

Tässä osiossa kysyttiin muiden kuin sukulaisten antamista palveluista. Etukäteen oli arveltu, että palveluita ei käytetä paljoakaan, mutta näin ei kuitenkaan ollut. Romanivanhukset käyttävät lähes yksinomaan kunnallisia palveluita. Tämä johtuu heidän tulojensa pienuudesta. Kunnan tarjoamia palveluita olivat terveydenhoitajat, kotiavustajat ja sairaanhoitajat, jotka kävivät tarpeen mukaan keskimäärin kerran viikossa 19 vanhuksen luona. Yhdeksän vanhusta sai lisäksi siivousapua. Yksi vastaaja käytti yksityisiä palveluja. Muita mm. virkistykseen, valistukseen ja vertaistukeen liittyviä palveluita ei käytetty.

”Ja rahallahan palveluita saisi. Eli rahaa tarvittaisiin vähän enemmän, niin voisi ostaa palveluita ja saisivat ihmiset töitä. Minä maksan siivouksesta ja mattojen pesusta ja ikkunoiden pesusta. Jos olisi rahaa, maksaisin enemmän ja useammin. Saisi kunnollista jälkeä. Kotisairaanhoitajat valehtelevat, eivät siivoa kunnolla eivätkä käy kaupassa eikä mitään. Kyllä ne perään katsovat ja auttavat anomuksissa, mutta mieluummin maksaisin sille joka tekisi kunnolla. Aika ei kulu millään kun ei pääse minnekkään, on toisten avusta riippuvainen. Ja nyt kun on tullut noita sairauksia, niin on vähän vaikeampaa, kun pelottaa mitä voi sattua.”

Nainen 74v.

Seuraava vastaaja viittaa romanien ja pääväestön toisistaan eroaviin puhtauskäsitteisiin. Kun kotiavustajat eivät tunne romanien tapoja, he aiheuttavat jopa taloudellisia menetyksiä. Pöydän ”likaaminen” nostamalla siihen lattialla olleet matot pilasi sen käyttökelvottomaksi. Romanit eivät näin ”liatulta” pöydältä voi enää tarjota ruokaa.

”Minä olen sanonut kun likasivat minun olohuoneen pöydän, laittovat matot siihen kun käyttivät niitä ulkona, niin ettei tarvi tulla enää, ei minulla ole varaa sellaiseen siivoukseen, että joutuu vielä pöydät ostamaan. Ja vesiä eivät vaihtaisi millään, ihan kun siitä olisi suurikin vaiva. Minä sain ihan seistä tiellä, etteivät pesseet samoilla vesillä keittiön lattiaa, eivät millään uskoneet. Sanoivat vaan, että mitä minä nyt siinä kiukuttelen. En huoli niitä enää tänne sotkemaan. Itse en jaksa tehdä, mutta kun pikkuhiljaa teen ja minulla on tämä ystävä ja apulainen, joka on minun kanssani uskossa ja hän ja uskonsisaret aina joskus sitten auttavat. Ne tietävät ja uskovat kun minä sanon miten pitää pestä lattia ja kaikki. Mutta on tämä kallis talo, hommaa hyvä tyttö minut pois täältä.”

Nainen 67v.

11. Neuvontapalvelut

”Terveyskeskuksissa ja sosiaalitoimessa voisi olla romanityöntekijöitä, jotka todella kävisivät kysymässä mitä todella kuuluu ja millaista apua todella tarvittaisiin, tähän on tarvetta. Terveyskeskuksissa pitäisi olla enemmän ohjausta, ihmiset eivät osaa pyytää ohjausta esimerkiksi liikuntaan, ruokaohjeisiin, kuntoutukseen ym. Kotisairaanhoidon palveluja tulisi tarjota, ei ihmiset osaa niitä pyytää. Leirejä ja muuta saisi olla, siihen on tarvetta myös.”

Nainen 67v.

Kysymyksellä haluttiin tarkentaa sitä kenttää, jossa romanit hakevat ja saavat apua. Ennakko-oletuksena oli, etteivät romanivanhukset osaa hakea palveluita, koska he eivät tiedä, mitä hakea. He eivät myöskään tiedä, mitä palveluita heille kuuluu. Vastaajista ne 33, jotka kertoivat itse hoitavansa asiansa, kysyivät ja pyysivät asianomaisia viranomaisia auttamaan. He myös kokivat saavansa apua, mutta heidän piti osata itse kysyä. Sukulaiset auttoivat 19 vastaajaa, sosiaalinhoitaja hoiti seitsemän vanhuksen kaikki asiat ja neljää auttoi kodinhoitaja.

Tätä kysymystä voisi myöhemmin tarkastella laajemmin, sillä romanit kertovat toisilleen, mitä palveluja he voivat saada ja sitä kautta tieto palveluista leviää. Ne palvelut, joita haetaan, koskevat lähinnä vain fyysistä tai taloudellista

hyvinvointia. Sen sijaan on helppo ymmärtää, että nykyiset modernit näkemykset henkisen hyvinvoinnin ja elämänlaadun parantamisesta esimerkiksi ruokavaliolla, liikunnalla tai harrastuksilla, eivät välity vanhuksille.

12. Kolmannen sektorin palvelut

Kolmannella sektorilla tarkoitetaan vapaaehtoistoimintaa, joka tapahtuu erilaisissa yleishyödyllisissä yhdistyksissä. Omassa yhteisössään tiiviisti eläneet romanit eivät ole aikaisemmin kuuluneet pääväestön tapaan yhdistyksiin, koska heillä suku ja muut romanit ovat taanneet avun ja turvan elämän erilaisissa vaikeuksissa ja myös virkistystä tuottavat ihmissuhteet. Nyt haastatelluista henkilöistä vain yksi kuuluu varsinaiseen yhdistykseen, potilasliittoon. Satunnaisesti seurakunnan palveluja oli käyttänyt yhdeksän, romaniyhdistysten palveluita, kuten esimerkiksi vanhuksille tarkoitettuja leirejä, kymmenen haastateltavaa. Muita kolmannen sektorin palveluita ei käytetty, vaikka Uudellamaalla näitä olisi tarjolla runsaasti ja kohtuullisen matkan päässä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että suuri määrä elämän laatua kohentavista palveluista, kuten virkistystoiminnat sekä tieto- ja valistuspalvelut, jäävät kokonaan romanivanhusten ulottumattomiin.

”Vanhuus alkaa vasta 70 iässä. Siihen asti, jos Jumala suo olen mukana vapaaehtoistyössä, sitten katsotaan miten sitten. Hengellisessä työssä olen aina ollut mukana vapaaehtoisena töitten ohella. Siellä on seuraa ja aina on tekemistä ja saa ystäviä ja tapaa paljon ihmisiä. Rahaahan sitä aina tarvisisi, mutta toisaalta Jumala pitää huolen eikä minulta mitään puutu, mutta silti joskus kaipaa pientä väljyyttä. Kaikenlaisia leirejä saisi olla ja hengellisiäkin vielä enemmän.”

Nainen 63v.

13. Palvelutarpeet ja -toivomukset

Tässä osiossa haluttiin kysyä, millaisena oma elämä ja kunto nähdään, mitä palveluita toivotaan ja mitä saadaan. Kysymysten muotoilu ei ollut paras mahdollinen, mutta vapaamuotoisissa keskusteluissa nousseet teemat antoivat tähän lisätietoa. Toisaalta ei-vastaukset kertoivat juuri siitä, mitä ilman vanhukset jäivät. Palvelut jaettiin vielä erikseen oman kodin asioihin ja neuvontapalveluihin.

Oman jaksamisen arvioi hyväksi 17, kohtalaiseksi 31 ja huonoksi kahdeksan vastaajaa. Haastateltavista 30 kertoi kärsivänsä unettomuudesta, näistä monet kertoivat sen johtuvan yksinäisyydestä.

Apua saatiin ylivoimaisesti eniten omaisilta. Kaikkiaan 35:tä vanhusta auttoi lähiomainen.

Muutamaa henkilöä lukuun ottamatta asuminen ja pienet askareet sujuivat hyvin, sairauksiakin hoidettiin itse. Siivoukseen kaipasi apua 18 henkilöä. Haastatelluista 26 kertoi vuoden aikana tapahtuneen ikäviä onnettomuuksia joko itselle tai lapsille. Suuria surujakin oli kokenut 54 vastaajaa. Niistä selvittiin Jumalan avulla, elämällä ne läpi, kestämillä hiljaa.

14. Liikunta ja vaatetus

Romanikulttuurissa liikkuminen on kuulunut elämäntapaan. Se on enimmäkseen ollut hyötyliikuntaa, on kävelty ja kaupusteltu, hoidettu hevosia, purettu ja lastattu tavaraa kärryihin ja autoihin, kannettu ja kuljetettu. Nykyinen elämä autoineen, asuntoineen ja toimeentulotukineen ei pakota romaneita enää tien päälle kulkemaan, joten hyötyliikunta on jäänyt pois. Vanheneva keho, ankaran elämän aiheuttamat kulumat ja vaivat ovat saaneet monet vanhukset istumaan paikoillaan. Monikaan ei ymmärrä liikunnan merkitystä sekä kehon että mielen terveydelle.

Lisäksi naisten käyttämä samettihame on painava, jopa 6-12 kiloa, ja sen kanssa kuuluu käyttää korkeakorkoisia kenkiä. Hame kurotaan kiinni vyötäröltä, jolloin sen paino on kokonaan vyötärönauhan varassa. Tämän vuoksi se on epäterveellinen sekä hengityksen, sisäelinten että selän kannalta. Hameen tuoma ylimääräinen paino rasittaa tietenkin myös lonkan ja jalkojen niveliä. Toisenlaista, pitkäa, mutta ohuempaa ja siten kevyempää hametta ei pidetä häveliäisyssyistä sopivana. Näin monet vanhukset jättävät ulkona liikkumisen liian raskaan hameen takia.

Valistusta romanihameen terveysvaikutuksista tarvittaisiin kipeästi varsinkin romaninaisten liikkumisen takia. Tavoitteena pitäisi olla, että terveydellisistä syistä viimeistään 60-vuotiaiden olisi soveliasta vaihtaa kokonaan "kevythameeseen", jotta liikuntakyky säilyisi ja kunto pysyisi hyvänä. Ohuita,

mustasta villakankaasta tehtyjä hameita käyttivät vielä muutama vuosikymmen sitten monet iäkkäät romaninaiset.

Haastatelluista 20 henkilöä ilmoitti joskus harrastavansa liikuntaa, mikä tarkoitti lähinnä pientä kävelyä esimerkiksi kauppaan tai palveluihin. Säännöllisesti liikuntaa harjoittaa 15 vastaajaa, liikuntaa ei lainkaan harjoittavia oli 23 vastaajaa. Vanhusten liikuntaryhmissä kävi vain yksi mieshenkilö.

Liikunnan merkityksestä tarvittaisiin aktiivista romaneille kohdistettua valistusta. Lisäksi tarvittaisiin liikunnan ohjausta. Näissä tarvitaan sekä romanijärjestöjen että muun yhteiskunnan pikaisia toimenpiteitä.

”Kuntoremontit olisivat hienoja juttuja. Minulle on työn kautta ollut sellainen loma ja nyt kun on ollut tuota sairautta niin paljon, se voisi olla hyväksi, mutta ei ole kukaan tarjonnut ja kallistahan se on. Mutta monen mummon mieli pysyisi virkeänä ja valittaisivat vähemmän kun saisivat vähän mietittävää kuntoleireillä.”

Mies 67v.

15. Harrastukset

”Täällä on kaikki palvelut kyllä, mutta ympärillä on vain vanhoja ihmisiä. Eivät puhu, ovat vanhoja ja dementoituneita. Muita kaaleita saisi olla, mutta siinäkin ei liian vanhoja kulttuurisyistä. Itse en pärjää, tarvitsen apua ja kuntoutusta. Joka päivä käy jumppari, kolme kertaa viikossa opettelen kävelemään. Täällä on liian vähän hoitajia, tarvittaisiin enemmän. Katson tv:tä ja lueskelen, mutta silmät alkaa sokerin takia heiketä, ei enää jaksa eikä näe hyvin. Retkiä tarvittaisiin, virkistystä ja vaikka grilli-iltoja, jotain tekemistä ja nuorempaa sakkia tänne seuraksi. Kyllä sitä voisi olla leirejä, mutta kun yksinään ei pääse lähtemään, tarvittaisiin apuja. Aika ei kulu täällä, on kello pysähtynyt.”

Mies 60v.

Harrastustoiminnan vähäisyys ei ollut yllätys. Harrastaminen liittyy oikeastaan palkkatyökulttuuriin, jossa työ ja vapaa-aika ovat selvästi erotettavissa toisistaan. Romanien harjoittamat elinkeinot eivät tällaista jakoa sallineet. Romanivanhusten aikuiselämä on koostunut monenlaisesta työnteosta ja

kotitöistä, monikaan ei ole ehtinyt eikä voinut opetella harrastuksia. Nyt kun aikaa olisi, ei ole kokemusta siitä, millaista on tehdä asioita vain omaksi huviksi ja iloksi, ei vain elämisen vuoksi. Voimat vähenevät ja näkö heikentyy, virkkuu tai muut käsityöt eivät enää suju, lukea ei osata tai pystytäkään, opiskelu tuntuu vieraalta, eivätkä lapset tarvitse apua. Monen vanhuksen aika on pitkä ja sitä tapetaan vain olemalla. Pääväestön joukkoon ei kehdeta hakeutua lukutaidottomuuden, kokemattomuuden ja erilaisen taustan takia.

Vain 6 henkilöä ilmoitti omaavansa harrastuksia. Muut tekivät käsitöitä ja kotitöitä, hevosia harrasti kaksi, televisiota katseli harrastuksenaan 13 vastaajaa. Vanhuksista 12 ei harrastanut mitään.

”Minulla on kaksi vanhaa hevosta, ei niistä ole enää kuin menoja. Siinä on minun harrastukset ja joka päivä käyn niitä katsomassa ja ruokkimassa ja hoitamassa, siinä on liikuntaa tarpeeksi. Ja talossa on aina jotain tekemistä, poika auttaa. Voisin lähteä leirille, jos olisi tässä lähellä, kun on nuo hevoset, niin ei voi lähteä kauas, kun pitää niitä hoitaa. Sinne menevät ruokaan rahat eikä riitäkään ja auto vie loput. Niin kauan kun on hevosia, se on sitä mustalaisen elämää.”

Mies 66v.

Muita romaneja kuin sukulaisiaan kertoi säännöllisesti tapaavansa 48 vastaajaa. Romanipäiville oli osallistunut 30, romanileireille 22 haastateltavaa. Vanhuksille tarkoitettussa päiväkerhossa oli käynyt 13 henkeä. Haastatelluista kaksi oli viettänyt juhlapyyhiä romanivanhuksille tarkoitetuilla leireillä, vain romaneille tarkoitettuja lomia oli käyttänyt 16 vastaajaa, yleisillä, kaikille suunnatuilla lomilla oli käynyt 12 vastaajaa.

16. Toimeentulo

Eläkettä sai 43 henkeä, sairaseläkettä 16 vanhusta. Työeläkettä oli kertynyt 17:lle, leskeneläkettä maksettiin kuudelle. Haastatelluista 41 taloutta sai asumistukea ja lääkkeitä korvattiin 23:lle.

Kysymyksellä rahojen riittämisestä haluttiin tarkentaa ennakko-oletusta siitä, että romanivanhusten köyhyys on todellista. Monet romanivanhukset ovat elättäneet suuretkin perheensä kiertävää elämää vaativilla ammateillaan. Tämä

on vaatinut varsin kovaa työtä, mutta se ei ole kartuttanut monenkään eläkettä, eikä leskeksi jääneen puolison perhe-eläkettä. Moni vanhus elääkin peruseläkkeen ja asumistuen varassa. Toimeentulotukea saadaan lääkkeisiin ja sähkölaskuun ja naiset romanihameeseen. Romanit ovat tottuneet auttamaan perhettään ja näin pienillä tuloilla se ei ole mahdollista ilman jonkin perusasian poisjättämistä. Jotkut haluaisivat vieläkin ansaita pientä lisätuloa kaupankäynnillä, mutta muuttunut maailma ei tähän helposti anna tilaa. Vastauksissa ilmeni myös todellista puutetta.

”Kyllä pitäisi huomioida eläkkeen pienuus, ei se oikein riitä elämiseen. Kaupoilla käydään että saadaan ruokaan lisää, kun on paljon noita nuoria, joilla ei ole rahaa ja ne käyvät täällä syömässä. Mutta sitähän se on aina ollut, mutta ennen sai rahan helpommalla, nyt on vaikea keksiä mitään pientä myytävää, kaikkea on ja on näitä eurokauppoja ja muita halpahalleja. Autot kävisivät, mutta se on kallista ja eikä me enää jakseta hakea ulkomailta.”

Nainen 63v.

”Voi on se niin erilaista nykyään. On niin hienot asunnot kaikilla, ettei ennen kuviteltukaan ja on kaikki mahdollisuudet käydä kouluja ja kaikkea. Mutta sitten on kyllä kaikkea houkutusta ja rahanmenoa mitä ennen ei ollut. Ja tämä euro vielä, se laittoi kaiken niin kalliiksi, ettei raha riitä enää minnekään. Ja lapsilla on paha olla, on narkkia ja on vaikka mitä ongelmaa. Ja se on kamalaa kun narkkeja ei auta kukaan, ne jäävät ihan oman onnensa nojaan, eikä niitä auta sukulaiset eikä sosiaalit.”

Nainen 78v.

Suuri osa eli 40 vastaajaa ilmaisi pärjäävänsä huonosti. Kysyttäessä kaupankäynnillä saaduista lisäansioista 16 haastateltavaa kertoi edelleenkin käyvänsä kauppaa. Lähes kaikki kuitenkin totesivat, ettei kaupustelu enää tuonut leipää, vaan oli enemmänkin ajankulua ja vanhasta tottumuksesta tapahtuvaa kiertämistä kuin pakon sanelemaa. Tähän kysymykseen 13 ei vastannut lainkaan. Rahat kuluivat tarkkaan ruokaan, vuokraan, lääkkeisiin ja laskuihin.

Monet toivoivat vähän lisää eläkettä, koska olivat peruseläkkeen varassa. Yleisin vastaus kysymykseen "Mihin tarvitsisin lisää rahaa?" kuului: "Vähän väljempään elämään ja kaikkeen elämiseen". Parhaiten näiden vastausten olemuksen määrittelee vastaus: "Omaan elämiseensä sen verran rahaa, ettei olisi niin avuton". Kulkemiseen toivoi 12, hoitoihin ja kuntoutukseen 11 ja lapsille annettavaksi 11 vastaajaa. "Ei mihinkään", vastasi kahdeksan vanhusta ja perusteeksi sanoivat että "kaikki menee mikä tulee".

17. Haastateltujen vanhusten tulevaisuuden toiveita

a) Asuminen

Omaan asumiseen oltiin pääosin tyytyväisiä. Sen sijaan palvelutaloihin ei oltu varauksettoman tyytyväisiä. Asumisen kalleus, sen puhtaanapito ja siivous aiheuttivat eniten harmia.

"Minä olen muualta tullut ja haluaisin kotiin takaisin, siellä minulla oli niin hyvä olla, eikä ollut koskaan huolta elämisestä. Nyt on koko ajan rahat loppu ja tämä talo vie kaiken eikä riitäkään eikä itselle jää mitään. Ja taksisetelinkin ottivat pois, niin etten pääse käymään missään. Sukulaiset ne minut tänne halusivat, mutta eivät ne enää välitä, eivät käy ikinä katomassakaan kuinka minä voin. Ja kun kyytiä tarttis, niin aina niillä on kiirettä tai on auto rikki ja millon on mitäkin. Niin että kyllä minä lähtisin tästä paikasta sinne kotipuoleen. Siellä minut tuntevat ja siellä minusta huolta pidettäisiin."

Nainen 68v.

Missä vanhukset sitten haluaisivat asua, kun tulisivat todella vanhoiksi ja avuntarve kasvaisi? Tätä kysyttiin, koska haluttiin tietää, näkyykö tässä kulttuurin muutos. Ennen luotettiin sukulaisiin, jotka hoitivat vanhukset kotona loppuun asti. Vastauksista huokuu selvä muutos: pääväestön elämäntapa, jossa yhteiskunnan tarjoamia palveluita halutaan hyödyntää, näyttää saaneen valtaa. Syynä tähän oli muun muassa se, että moni vastaajista ei halunnut olla vaivaksi kiireistä elämää viettäville lapsilleen.

Ensisijaisesti omassa asunnossa asuisi 25 vastaajaa, palvelutaloon muuttaisi 25, vanhainkotiin ilmoitti haluavansa yksi vastaajista. Toissijaisesti 43 vastaajaa halusi palvelutaloon, jossa asuisi myös muita romaneita.

b) Avustajat, hoitajat ja palvelujen tarjoajat

”Se olisi mukavaa kun antaisi ne tietyt palvelut kaajeet, ne kun on häpeä asioita. Ja sitten vaikka kävisivät ja laittaisivat ruokaa nämä kaaleen lähihoitajat. Ei kannata ateriapalvelu, kun se on vaan se yksi ateria eikä kaappiin jää mitään. Mutta kun joku laittaisi ruokaa vaikka päiviksi, niin se olisi hyvä. Ja kaajeet tietää vaan kaajeitten asioista, ei niitä jaksaa kuunnella, kaaleet vaan tietää kaaleen asiat ja osaa olla. Ja mikäs sen mukavampaa olisi kun meitä kaaleita olisi samassa talossa useampi. Tässä meitä asuukin monta vanhaa samoissa taloissa ja hyvin viihdytään.”

Nainen 62v.

”Muuten on mukavaa, kun minä pystyn vielä liikkumaan ja touhuamaan, mutta siivoaminen käy jo voimille, muttei niitä kunnan siivoajia parane päästää, kun ne vain likaavat paikat. Veivät tuonne (vessaan) ja pilasivat minun vanhan kahvipannuni, oli niin rakas pannu.”

Nainen 79v.

Tässä osiossa kysyttiin, haluaisivatko romanivanhukset vieraiden romanien palveluja. Useimmiten toivottiin toisia tehtäviä hoitamaan romanitaustaisia avustajia, toisia tehtäviä hoitamaan taas etnisesti suomalaisia. ”Häpeäasioita”, jotka ovat sellaisia, joihin liittyy alastomuus ja ruumiintoiminnat, esimerkiksi vanhuksen kylvettäminen ja WC:ssä käyttäminen, eivät vieraat romanit voi tehdä. Vanhuksia hoitavat omaiset voivat nämä tehdä; pakon edessä ”häpeälliset” asiat on vaan hoidettava. Kuitenkin ”kaajeet” eli etnisesti suomalaiset ovat toivottavia auttamaan vanhuksia intiimeissä asioissa. Muunlaisen puhtauden hoitamisen ymmärtävät taas vain toiset romanit.

Aiemmassa esimerkissä joku ”kaaji”, ehkä kotiavustaja, meni ilmeisesti kaatamaan kahvipannusta kahvinporot WC-pyttyyn, jolloin pannu oli ”pilattu”, niin likainen, ettei sitä enää voitu käyttää. Keittiön, keittiökalusteiden

ja ruoka-astioiden tulee ehdottomasti olla erillään kaikesta, mikä välillisestikin on ollut kosketuksissa likaisen kanssa. Likaista, joka ei pesemälläkään puhdistu, ovat romanien käsitejärjestelmässä kaikki tilat, pinnat ja esineet, jotka välillisestikin ovat kosketuksissa alaruumiin kanssa.

”Kun tästä pois joutuu, palvelutaloon en menisi. En minä asuisi kenenkään kanssa, en samassa huoneessa, mutta mikä ettei, saisi siellä muitakin kaaleita olla naapurina, jos on omat huoneet. Ja saisi siellä olla kaaleen tyttöjä passaamassa, mutta kun on ne asiat ne häpiät, niin antaa kaajeitten vaan hoitaa ne muut asiat.”

Nainen 65v.

Vastaajista kaksi toivoi vain romaneita avustajikseen, mutta se selittynee sillä, että he tarkoittivat ”ei-häpeällisiä” toimia, tai he eivät ehkä ymmärtäneet kysymyksen koskevan myös pesemistä ja kylvetystä ja muuta intiimiä hoitoa. Vain neljä ei halunnut romanien palveluita. Monet katsoivat, että palvelutaloissa pitäisi olla myös muita romaneja, mutta siten että he sopivat keskenään. Tällä tarkoitettiin, että osapuolet kuuluvat sukuihin, jotka ovat sopivia keskenään, eivätkä siten joudu väistelemään toisiaan. Vain kolme oli jyrkästi muiden romanien kanssa samassa palvelutalossa asumista vastaan. Sekä romaneita että etnisesti suomalaisia toivoi avustajikseen ja palvelujen antajiksi 43 vastaajaa.

c) Muita toiveita

”Kyllä se on niin, että vanhuudessa on se yksinäisyys ja sairaus, ne on ne pahimmat. Minullakin on hyvä eläke, mutta ei siitä riitä sairauskuluihin kun on niin kalliit lääkkeet, ettei millään riitä. Ja yksinään se on niin kurjaa olla, ei saa aikaa kulumaan millään, televisiota katselen, mutta ei sieltä tule mitään mukavaa katsottavaa paitsi urheilua, muttei sitäkään jaksa aina tehdä. Onneksi minulla on auto ja on muuta tekemistä. Mutta toista se on monilla vanhuksella kun ei kotoa pääse enää minnekään, eikä omaiset hoida niinkun ennen hoidettiin, vaan miten kerkiävät itse töiltään tai touhuiltaan. Ja niin jää mummut ja papat yksin mökkeihinsä. Pitäisi olla sellaisia paikkoja jossa voisi käydä ja tavata muitakin ja vaikka saada vähän apuja ja neuvoja.

Ja ennen kaikkea tavata muita ja tehdä erilaisia asioita yhdessä. Jo sekin auttaisi.”

Mies 61v.

Lähes kaikki vanhukset toivoivat lisää toimintaa nimenomaan muiden romanien kanssa. Päiväkerhoja ja tapaamisia, harrastuksia ja retkiä toivottiin myös ja niihin kuljetuksia. Romanileirejä toivottiin sekä ikäryhmille että perheille että kuntoutukseen.

18. Romanielämän muutokset erään vanhuksen kuvaamana

” Voi se on semmoista, että kun on vanha, niin kyllä on maailma muuttunut siitä kun meidän vanhukset oli vanhoja. Juu, ei se ole enää ollenkaan samanlaista, se on ihan kokonaan toista. Silloin sitä huolehdittiin siitä vanhasta ihan loppuun asti, ja vaikka kuinka olis ollut kuinka vaikeeta, niin vanhoista pidettiin huoli. Toista se on nykyään. Ei oo paikkaa minne vanhat ihmiset laittaisi, ne on niin unohdetut, että vallan. Kun on ittellä niin hyvin asiat, niin ei oo varaa huolehtia enää toisista.

Ennen mahduttiin samaan pieneen mökkiin kaikki kekkä apuja ja yösijaa tarvitti. Joku oli vähän aikaa, joku viipy vuosiakin ja sukulaisia autettiin ja pidettiin luona kun tuli tarvis. Nyt on kaikilla omat pienet asunnot eikä mahduta enää samaan tupaan ollenkaan, ei sitten millään. Hyvä kun kahvit keritään tarjota, yöksi ei voi jäädä edes oman perheen luokse. Niin se on muuttunut tämä maailma. Ei ollut ennen sellaista, ei. Onhan siinä se, että on nykyään niin hienot asunnot kaikilla, ei sen puoleen. Mutta mikä se sitten on, kun siellä saat olla yksikses ihan loputtomiin. Ei se ole hyvä niinkään, ei sitten ollenkaan.

Eikä käy enää nuoret tapaamassa vanhoja, ovat niin muka olevinaan tapojensa kanssa, etteivät voi vanhoille enää puhua. Mutta tosi on, että ennen aina mentiin käymään ja vanhoja kattomaan, vaikkei edes tunnettu, kun vaan tiedettiin missä oli, niin sinne mentiin juttelemaan. Ei enää kyllä mennä, ei mennä ei. Vaikka tilaa olisi ja kaikkee olisi mitä vaan, niin ei mennä.

Minulla on noita vaivoja, mutten minä niistä piittaa, en minä jää yksin kotiin, minä menen vaan. Ja kaajeitten joukkoon menen kyllä harrastamaan kun olen sitä aina tehnyt. Olen käynyt kursseilla ja maalannut ja vaikka mitä olen tehnyt. Eikä siellä ole mitään sen kummosempaa, sinne olen joukkoon sopinut. Jos nyt on joku joskus vähän nähnyt vaivaa mun siellä olost, niin joka paikassahan sitä saa osakseen. Kyllä se on niin, että mettä vastaa niinkun sinne huutaa. Jos osaa ottaa kaajeet niin kun kaaleetkin niin aina kelpaa joukkoon, minä oon ainakin kelvannut.

Mutta se on niin erilaista näillä nuorilla, ei ne ole joutuneet samanlaiseen oppiin kuin meikäläiset jotka ollaan pienestä pitäen kotona saatu oppia. Ei ne ole joutuneet elantoonsa kieseiltä ja kärreistä käsin hankkimaan. Ja kun sitten sai sen oman mökin, niin kyllä sen eteen sitten raadettiin ja sitä arvostettiin ja sinne mahtu kaikki tarvittevat aina. Nyt ei näille nuorille kelpaa mikään, kun eivät itte joudu sen eteen mitään tekemään. On se kovaa sekin, ettei ole kaaleen lapsilla enää omaa elantoaan eikä ne osaa kouluja käydä ja sitä kautta mennä töihin.

Jaa, kun olisi mukavaa, kun olisi sellainen yhteinen vanhustenkoti, sitten kun oikein vanhaksi tulee, jossa olisi paljon kaaleen vanhuksia, niin olishan se mukavaa olla omiensa joukossa. On se ollut niin erilaista tämä kaaleen elämä, ettei sitä muut heti ymmärräkään.”

Nainen 76v.

Omaishoitajien haastattelut

Omaishoitajia haastateltiin 20 henkilöä, joista yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat naisia. Tällä osiolla haluttiin kartoittaa sitä, miten romanikulttuurissa ymmärretään uusi omaishoitaja-käsite. Romaneillehan on tärkeää omaisista huolehtiminen ja heidän hoitamisensa laitosten ulkopuolella oman perheen piirissä niin kauan kuin suinkin mahdollista. Vanhusten hoitaminen kotona ilman ulkopuolisten, s.o. päiväestön apua, on perinteisesti ollut myös kunniatehtävä, joka on kuulunut pääsääntöisesti perheen naisille. Tämän vuoksi kysyttiin, kuinka moni kokee olevansa omaishoitaja. Tarkoituksena oli myös tuoda tietoa omaisten toiveista vanhusten palveluihin ja omaisten omista palvelutarpeista.

Oletetusti haastatteluja oli vaikea saada, koska monet pitivät omaisten hoitoa itsestään selvänä. Hoitotyö jakaantui monasti usean sisaruksen tai perheenjäsenen kesken. Näin vastaajat eivät pitäneet sitä ”omaishoitona” vaan omaisen hoitamisena, joka on normaalia kanssakäymistä perheessä.

Omaishoitajia ei saatu haastateltua enempää yllä mainituista syistä. Vielä vaikeampaa heitä oli saada vastaamaan kysymyksiin omaishoidon tuesta. Tämä johtui siitä, että pidettiin jotenkin hävettävänä sitä, että rahaa sai siitä, kun hoiti omaistaan. Toisaalta lasten ja todella vaikeasti sairaan hoidosta korvaus todettiin oikeutetuksi, koska hoito nieli niin paljon rahaa ja voimia, ettei vastaavaa huolenpitoa olisi saanut ilman tukea.

Ikäjakauma

Ikäjakauma oli laaja, 34-81vuotta, koska mukana oli sekä puolisoaan hoitavia että vanhempiaan ja myös sairaita tai vammaisia lapsiaan hoitavia. Haastatelluista omaishoitajista kaksi asuu tällä hetkellä Uudenmaan rajojen ulkopuolella.

” Sen haluan sanoa, että meitä on tulossa paljon vanhoja ja miten meitä tullaan hoitamaan, jos jo nyt hoidetaan näin välinpitämättömästi. Omaishoidon tukea pitäisi lisätä ja sitä eläkettä myös että voisi ostaa niitä palveluita jos ei niitä kerran muuten saa. Ja etnisyys pitäisi ottaa

huomioon kun rakennetaan uusia palvelutaloja tai otetaan ihmisiä sisään. Kyllä se on niin että omat ihmiset tietävät miten heitä kohdellaan kunnioittavasti ja arvostavasti. Niin, että omia osastoja tai taloja etnisille ryhmille.”

Sirpa 49v. hoiti vanhintaan.

Omaisista hoidettiin seuraavasti:

omaa lastaan 3

omaa vanhempansa 13

puolisooan 2

veljeään 1

lyhytaikaisesti omaistaan oli hoitanut 3,

yksi oli hoitanut molemmat vanhempansa kuolemaan asti.

Kyselyssä oli vain muutama kysymys: minkä ikäinen hoidettava on ja saako vastaaja omaishoidon tukea. Kysyttiin myös, mistä haastateltava on saanut tietoa omaishoittoon liittyvistä asioista. Lisäksi pyydettiin henkilöä vapaasti kertomaan omaisen hoitoon liittyvistä asioista.

Omaishoidon tuki

Omaishoitajista yksi oli saanut lyhytaikaista omaishoidon tukea. Muut yhdeksän saivat omaishoidon tukea, joka vaihteli noin 77-1300 €:n välillä hoidettavan sairaudesta riippuen.

Muu tieto ja tuki

Apua oli kokenut saavansa 14, vaikka osa (5) vastasikin, että pitää tietää mitä kysyä. Omaishoidon tukea saaneet olivat saaneet tietoa omaishoidon vastaavalta, muut kodinhoitajilta ja lasten hoitajilta. Vertaistukea oli saanut ja hyväksi kokenut yksi omaishoitaja ja sitä kaipasi kaksi omaishoitajaa.

Enimmäkseen vastaajat olivat sitä mieltä, että omaisen hoito oli kunnia-asia ja itsestään selvää, eikä sitä osattu pitää virallisena omaishoitona. Viisi vastaajaa pelkäsi, että omaishoito vähentää muita tukia, yksi oli hakemassa tukea.

Omaisten toiveita

Moni vastaajista kaipasi muutakin ulkopuolista toimintaa ja virkistystä omaiselleen, koska kotihoito ei vienyt vanhusten yksinäisyyttä pois. Toisaalta yhteiskunnan palveluja esim. sairaalahoitoa toivottiin jo vaikeasti sairaille viimeiseksi hoidoksi. Suurin huoli oli, että hoito olisi hyvää ja vanhusta kunnioittavaa.

”Romanivanhusten kotona hoitaminen on tärkeitä. Mielestäni meidän romanien tulisi pyrkiä hoitamaan omat vanhuksemme itse, sillä romanivanhusten tarpeet tunnistaa ja tietää luonnollisesti parhaiten omat ihmiset. Vanhusten hoitamisessa ei riitä pelkästään ruoan ja juoman antaminen, vanhus tarvitsee myös sosiaalista kanssakäymistä, keskustelukavereita sekä osallistumista perheen asioihin. Romanivanhukset kuten muutkin vanhukset pelkäävät yksinäjämistä. Romanivanhukset ovat tottuneet kyläilemään toisten romanien luona ja sitä tulisi jatkaa edelleen mahdollisuuksien mukaan. Haudoilla ja omilla paikoilla käyminen tulee vanhemmiten erittäin tärkeäksi ja niitä tulisi tehdäkin säännöllisesti vanhuksen kanssa. Kiertolaisvietti on päällä, aina ollaan menossa.

On myös huomioitava, että romanivanhusten ruokakulttuuri on erilainen kuin pääväestön vanhusten. Pidän romanivanhusten leirejä hyvänä keinona saada yhteydenpitoa muihin vanhuksiin. Välillä on raskastakin, en ole koskaan hakenut korvausta omaishoitajana olemisesta.”

Helli 54v. hoitaa vanhintaan

”Me asuttiin siellä palvelutalossa, mutta se oli niin pieni ja kovin oli kallista palvelua, siellä ei ne rahat riittäneet mihinkään. Sitten oli tuo tyttö. Se on sillailailla erikoinen, ettei se ole koskaan halunnut olla yksin, eikä se sinne palvelutaloon päässyt meidän kanssa eikä se olisi sinne sopinutkaan vanhojen ihmisten joukkoon. Mutta nyt se on tuossa ja viihtyy hyvin, sillä on huone tuossa. Ei siitä mitään hoitomaksua ole haettu, sillä on oma eläke ja on sille kaikenlaista lomaakin, muttei se tahdo niihin oikein mennä. Ennen meni enemmän, mutta nyt viihtyy kotona. Sille minä ostan vaatteet, enimmäkseen kirpputorilta kun sillä

on nuo kaajeen vaatteet, ja kaikki sellaiset, ja ruuan se syö tässä meidän kanssa.

Ei tässä ole mitään lomiamia, tätä tämä on, sitä on tämmöistä elämä, jos mennään lomalle, niin mennään sitten kaikki yhdessä, tässä sitä yhdessä ollaan. Ja niin kun näkyy niin tässä käyvät sisko ja sen mies ja tuo naapuri ja muitakin, että kyllä ne päivät kuluu ja liikettä piisaa. Mutta kyllä se väsyttää jo ja on se huoli tuosta työstä, mitä sille sitten käy kun se yksin jää, se on se pahin huoli meillä.”

Hulda 84v. hoitaa tyttärtään

”Minä hoidan äitiäni jo neljättä vuotta, niistä kaksi omaishoitajana, kun nyt ne on niin kovin sairaita ja ne ovat meidät kaikki kasvattaneet ja kouluttaneet. Asuu tässä meitä muitakin, ei ihan lähellä, mutta kun ei tässä ole vapaana muita kuin minä. Onhan tämä välillä raskasta, kun pelottaa miten tässä käy ja tekisi mieli tehdä muutakin jo aina silloin, ettei jäisi ihan tietämättömäksi. On minulla niitä vapaita kun äiti on paljon aikaa sairaalassa, mutta kyllä minä aina siellä käyn ja käyvät muutkin katsomassa. Ei sitä osaa sillai ajatella, että antaisi niitä muualle hoitoon, meidät on sillai vanhanaikaisesti kasvatettu. Jossen minä hoitaisi, niin hoitaisi joku niistä muista.

Mutta käy sen äidin aika pitkäksi, kun se on tottunut siihen, että aina on paljon ihmisiä ympärillä ja vaikka se oli raskastakin, niin ei ollut ikinä yksin. Ja vaikka minä olen tässä koko ajan ja laittelen ja ompelenkin, niin ei se äidistä tunnu siltä, että se riittäisi. Kova on niillä ikävä muita ihmisiä ja tekemistä. Ne olivat ennen kovia tekemään ja kulkemaan, vaan nyt eivät raukat pääse, kun joutuivat niin huonoon kuntoon, etteivät jaksaa. Saisi olla tässä lähellä jotain päiväkerhoa, jossa voisi edes joskus tavata muitakin, täällä asuu muitakin vanhoja yksinäisiä, mutta kun ei ole niilläkään mitään tekemistä eikä kukaan kuljeta eikä ne yksin lähde.

Sarita 28v. omaishoitaja

Monikulttuurista asiantuntemusta kartoittava kysely

Osana vanhusten palvelutarvekartoitusta Helsingin yliopiston sosiologian laitos/sosiaali- ja kulttuuriantropologia yhdessä Romaniyhdistyksen kanssa käynnisti tutkimushankkeen, jossa kartoitettiin Uudellamaalla toimivan sosiaali- ja terveydenhoitoalan henkilökunnan kokemuksia romaneista ja erityisesti romanivanhustyöstä.

Aikaisemmat, lähinnä kulttuuri- ja sosiaalianthropologian alalla tehdyt tutkimukset niin Suomen kuin muidenkin maiden romanien parissa (ks. esim. Viljanen, Hagert & Blomerus 2007) ovat antaneet viitteitä siitä, että erityisesti sairaaloissa ja muissa laitoksissa romanien kulttuuriset käsitykset puhtaudesta, sairauksien syistä, hoitoon hakeutumisesta ja hoidosta eroavat huomattavasti pääväestön käsityksistä. Lisäksi romanikulttuurin perhe- ja sukuyhteisöjen tiiviys ja hierarkkinen rakenne tarkkoine romanien keskinäistä kanssakäymistä ohjaavine normeineen poikkeavat pääväestön elämäntavoista. Näin perustavaa laatua olevien erojen voisi olettaa aiheuttavan terveydenhuoltohenkilökunnassa hämmennystä ja epävarmuuttakin.

Toisaalta myös romanien voisi olettaa kokevan vastaavaa hämmennystä silloin, kun pääväestöön kuuluvat, romanikulttuurin erilaisia puhtaussääntöjä ja esineiden järjestykseen liittyviä tarkkoja sääntöjä tuntemattomat ammattilaiset, esimerkiksi kotiaavustajat, tulevat romanikotiin tekemään työtään ja toimivat omien kulttuuristen käsitystensä mukaisesti. Systemaattista kartoitusta romanien kokemuksista sosiaali- ja terveydenalan ammattilaisten asiakkaana/potilaana ei ole aiemmin tehty, eikä myöskään vastaavasti näiden alojen ammattilaisten kokemuksista romaneista.

Kyselyyn liitettiin myös muutama kysymys, jotka koskivat ammattilaisten työskentelyä muiden etnisten vähemmistöjen parissa. Tällä kysymysosudella haluttiin kartoittaa sosiaali- ja terveysalan työntekijöiden valmiuksia vastata monikulttuurisuuden haasteisiin.

Ammattilaishaastattelut

Menetelmä

Haastattelut tehtiin postikyselynä, jossa kaikki kysymykset olivat avoimia. Yhteensä 250 kyselylomaketta lähetettiin tammikuussa 2007 netistä löydettyihin eteläsuomalaisiin vanhustyötä tekeviin instituutioihin, niin kunnallisiin kuin yksityisiin. Koska kysely oli pääasiassa kohdistettu romaneita ja heidän asioitaan hoitaneille, vastaajia oli yhteensä vain 59. Näistä osa oli vastannut yhdessä jonkun toisen kanssa: kahdessa tapauksessa oli kaksi vastaajaa, yhdessä peräti neljä.

Oli odotettua, ettei kaikista vanhustyötä tekevistä paikoista tullut lainkaan vastauksia, koska romanipotilaita ja/tai asiakkaita ei ole ollut. Suurin vastaajakato oli Espoossa, josta ei saatu ainuttakaan vastausta jälkeensä tehdyistä puhelintiedusteluista huolimatta. Vastaajat jakautuivat odotetusti hyvin epätasaisesti: yksinomaan Helsingin kaupungin työntekijöiltä tuli yli puolet kaikista vastauksista 32 (54.2 %). Seuraavaksi eniten tuli Hyvinkäältä seitsemän (11.9 %) ja Vantaan ja Lohjan alueelta tuli molemmista kuusi vastausta (10.2 %). Yksittäisiä vastauksia tuli eri puolilta Etelä-Suomea. Vastaajien anonymiteetin säilyttämiseksi heidän työpaikkaansa ei vastauksissa mainita. Muitakaan tunnisteita ei tästä syystä ole tekstissä näkyvillä.

Vastaajat jakaantuivat alueellisesti seuraavasti:

Helsingin alue: 37 vastaajaa (62.7 %)

Hyvinkää: 7 vastaajaa (11.9 %)

Vantaa: 6 vastaajaa (10.2 %)

Lohja: 6 vastaajaa (10.2 %)

muut paikkakunnat 4 (6.8 %)

Vastaukset ja niiden analysointi

Monissa vastauslomakkeissa oli useisiin kysymyksiin jätetty vastaamatta, koska kysymys ei liittynyt vastaajan työtehtäviin tai kokemuksiin. Saatekirjeessä kehoitettiin vastaajia kirjoittamaan mahdollisimman laveasti kokemuksistaan, mutta monet tyytyivät vain lyhyisiin kyllä/ei vastauksiin.

Kaikkien vastaajien joukosta poimittiin kymmenen, joiden vastauksissa oli joitain erityisen kiinnostavia asioita tai kannanottoja, mutta jotka vaativat täydennystä. Lisäkysymykset toimitettiin näille henkilöille joko sähköpostilla tai tavallisella postilla vastauskuorineen. Kaikki kymmenen vastasivat lisäkysymyksiin ja tarkennuspyyntöihin.

Koska kyselyssä oli tarkoitus saada mahdollisimman rikas kuvaus vanhustyössä toimivien kokemuksista monikulttuuristen asiakkaiden/potilaiden parissa työskentelystä, ja kysymykset tarjosivat mahdollisuudet "vapaaseen" kirjoittamiseen, analyysitapa oli laadullinen: Vastaukset luokiteltiin teemoittain. Näistä teemoittain ryhmitellyistä vastauksista voitiin sitten laskea frekvenssejä ja myös prosentteja, mutta prosenteilla on vain suuntaa osoittava, ei tilastollinen merkitys. Prosentit laskettiin kaikkien vastaajien määrästä, paitsi joistakin, erikseen ilmoitetuista kysymyksistä vain kysymykseen vastanneiden määrästä. Tekstiin on sijoiteltu asiakohtaisesti joitakin vastaajien kirjoittamia osuvia kommentteja.

Vastaajille luvattu anonyymisyys on säilytetty tässä tekstissä tarkoin, eikä edes työpaikkaa mainita. Tämä oli välttämätön suojakeino, koska vastaajat olisi mahdollista tunnistaa toimipaikan perusteella. Analysointi tehtiin alunperin numerokoodeja käyttämällä, mutta tarkistuksen helpottamiseksi niissä oli myös toimipaikalle oma tunnuksensa. Vastaajien käsitteleminen yhtenä ryhmänä voidaan perustella myös sillä, että muualta kuin Helsingistä tuli harvoja, joskus vain yksittäisiä vastauksia, joten vertailu esimerkiksi toimipisteittäin olisi ollut merkityksetöntä.

Kyselylomake saatekirjeineen löytyy netistä osoitteesta
www.suomenromaniyhdistys.fi/vanhat.htm

Kyselyn tulokset

1. Vastaajien sukupuoli

Kaikki vastaajat olivat naisia.

2. Vastaajien ikä

Useat vastaajista jättivät mainitsematta ikänsä, joten mitään jakautumia ei voitu laskea.

3. Vastaajien ammatti ja/tai työtehtävät

Vastaajat kuuluivat työtehtäviltään ja ammatiltaan pääosin kahteen lähes yhtä suureen ryhmään, sosiaalityöhön ja terveydenhuoltoon. Sosiaalityön puolella oli 28 vastaajaa (47.5 %), terveydenhuollon puolella 29 (49.2 %), yhteensä 57 (96.6 %). Kaksi näihin ryhmiin luokittelematonta vastaajaa (3.4 %) olivat toimenkuvaltaan vanhusten viriketoimintaa hoitava askartelunohjaaja ja toimisto- ja talousasioita hoitava henkilö.

4. Vastaajien koulutus

Seitsemän vastaajaa ei antanut mitään tietoja koulutuksestaan.

Sosiaalialaa edustavista seitsemällä (11.7 %) vastaajalla oli akateeminen loppututkinto (valtiotiede, yhteiskuntatiede, hallintotiede, terveystiede), joista kaksi mainitsee lisäksi omaavansa sosiaalityön pätevyyden. Kolmella oli ammattikorkeakoulussa suoritettu sosionomin, yhdellä geronomin tutkinto. Lisäksi yhdellä vastaajalla oli sekä sosionomin että diakonin tutkinto. Sosiaaliohjaajan tai -huoltajan koulutus oli kymmenellä. Myös hallinnollista työtä tekevällä merkonomilla oli lisäksi sosiaalialan opintoja.

Terveydenhuollon puolella – niin hallintotehtävissä kuin asiakas/potilastyössä toimivilla – on kaikilla alan tutkinto. Pelkkä sairaanhoitajan tutkinto on yhdeksällä (15.3 %), joista yhdellä lisäksi johtamisen erikoisammattitutkinto,

yhdellä sosionomin tutkinto. Kahdeksalla vastaajalla (13.6 %) on erikoissairaanhoidajan koulutus, näistä yksi on psykiatrinen erikoissairaanhoidaja ja yksi lisäksi diakonissa. Vastaajista kaksi oli terveydenhoitajia, lähihoitajia oli seitsemän, näistä yksi oli lisäksi kehitysvammahoitaja. Terveydenhuollon pariin kuuluviksi luokiteltiin myös fysioterapeutti ja kuntahoitaja, kumpiakin yksi.

Kaikilla vastaajilla oli työtehtäviään vastaava koulutus, ja ammattiin sitoutumisesta kertoo se, että moni vastaaja mainitsi erikseen erikoistumisalakseen vanhustyön. Julkisessa keskustelussa viime aikoina esiin tullut epäpätevien sosiaalityöntekijöiden määrän kasvaminen ei ainakaan tässä vastaajajoukossa näyttänyt olevan ongelma.

5. Asiakkaat/potilaat

Kyselylomakkeen saatekirjeessä selitettiin kyselyn tarkoitus, ja että siinä haluttiin vastaajien kokemuksia niin romaniasiakkaista/-potilaista kuin muistakin (etnisesti) ei-suomalaisista asiakas- ja potilasryhmistä.

Kaikkiaan 48:lla eli yli neljällä viidesosalla vastaajista oli kokemusta romaneista. Vastaushetkellä romaniasiakkaita oli lähes kolmasosalla eli 18:lla vastaajista. Muista etnisistä vähemmistöistä asiakkaita oli 34:llä eli yli puolella. Useimmilla oli ollut asiakkaita hyvinkin eri puolilta maailmaa. Nimeltä mainittiin kaikkiaan 19 eri maata, kaksi maanosaa ja kaksi etnistä ryhmää, joista asiakkaita oli ollut. Lisäksi jotkut mainitsivat yleensä uskonnolliset vähemmistöt tarkemmin niitä erittelemättä.

6. Koulutus: valmiudet kohdata asiakas toisesta kulttuurista

Vastaajilta kysyttiin heidän saamaansa koulutusta vieraiden kulttuurien ymmärtämiseen ja heidän arviotaan koulutuksen merkityksestä. Yli puolet (34) vastaajista oli saanut tietoa romanikulttuurista, muista kulttuureista oli saanut tietoa lähes kaksi kolmasosaa (37) vastaajista. Vastaajista yli kolmanneksen (23) mielestä koulutus on ollut hyödyllistä, ja runsas kaksi viidesosaa (25) vastaajista pitäisi lisäkoulutusta tarpeellisena. Niistä 27 vastaajasta, jotka eivät olleet saaneet minkäänlaista kulttuurista koulutusta, yli puolet (15) piti koulutusta tarpeellisena, tosin kaksi vasta "tulevaisuudessa" ja yksi "mahdollisesti".

Joistakin vastauksista henkii todellinen kulttuurisen tiedon janoaminen: "koulutuksessa saatu vähäinenkin tieto on ollut avuksi." Lisäkoulutuksen tarvetta perustellaan ymmärrettävästi muista kulttuureista tulevien asiakkaiden määrän kasvamisella ja "halulla oppia ymmärtämään romaneja tai muita etnisiä ryhmiä heidän omaa kulttuuritaustaansa vasten". Kahden vastaajan mielestä koulutus antaa mahdollisuuden siihen, että "omat asenteet tulee puntaroitua". Kuusi vastaajaa, joista kaksi ei ole saanut kulttuurikoulutusta, katsoo koulutuksen suoraan vaikuttaneen heidän työskentelyään parantavasti: "Tottakai erilaisten kulttuurien ymmärtäminen auttaa parempaan hoitotyöhön."

Kysymykseen koulutuksen muodosta toiset vastasivat haluavansa pelkästään luentoja, seminaareja tai kirjallisuutta, toiset internetistä saatavaa päivitettyä tietoa, toiset kaikkia näitä. Jotkut perustelevat luento-opetuksen ylivertauuutta sillä, että kirjallisuuden lukemiseen ei ole aikaa. Kiinnostavia, ja ilmeisesti hyvistä kokemuksista nousseita ehdotuksia olivat ne, joissa työntekijöiden olisi mahdollista tavata eri kulttuurien edustajia henkilökohtaisesti: "Romanien itsensä tuoma tieto olisi kullannarvoista, esim. vierailut yksiköissä". Se olisi myös "asennemuokkausta, henkilökohtaista kanssakäymistä, esim. romanit, muslimit itse tulevat kertomaan."

Vain kahden vastaajan mielestä ei kulttuuriselle koulutukselle ole tällä hetkellä tarvetta.

On kiintoisaa, että vaikka romanit edustavat Suomen ns. vanhoja vähemmistöjä, heidän kulttuuristaan on koulutuksissa puhuttu hieman vähemmän kuin uusien etnisten ryhmien kulttuureista. Ero on pieni, mutta syitä siihen on hyvä pohtia. Yhtenä tekijänä saattaa olla se, että romanit on mielletty tutuiksi, koska suurella osalla suomalaisia on heistä omakohtaisia kokemuksia. Kuitenkin koulutetunkin pääväestön kulttuurinen tietämys romaneista on usein stereotyyppistä ja virheellistä (esim. Viljanen 1994). Toisena tekijänä on se, etteivät romanit itse aiemmin ole halunneet kertoa ulkopuolisille kulttuuristaan. Tämän ajattelun taustalla ovat historiasta tunnetut sortotoimet romaneita kohtaan ja aivan viime vuosikymmenille kestänyt holhoava ja/tai syrjivä romanipolitiikka (esim. Pulma 2006) sekä se, että romanit ovat viimeisten selvitysten mukaan syrjityin vähemmistö Suomessa.

On myös hyvin ymmärrettävää, että kieleltään, uskonnoltaan ja muultakin kulttuuriltaan suomalaisesta pääväestöstä suuresti poikkeavien maahanmuuttajien asioiden hoitamiseen tarvitaan aivan uudenlaista kulttuurista tietoa – ja paljon. Joissakin vastauksissa korostettiin sitä, kuinka suurta hyötyä on ollut työskennellä romanin tai jonkun muun vieraan etnisen ryhmän jäsenen kanssa, jolla on alan koulutus. Kokemuksia tällaisesta "kulttuurikylyvystä" oli romaneista ja somaleista.

7. Vastaajien kokemuksia romaniasiakkaista²

Kysymykseen "Minkälaisia kokemuksesi romaniasiakkaista ovat olleet? a) myönteisiä, helppoja, b) kielteisiä, hankalia" jätti vastaamatta peräti 16 vastaajaa, joka on yli neljäsosa kaikista vastaajista. Kysymykseen vastasi 43 vastaajaa, joista lähes kaikilla, 41 vastaajalla oli myönteisiä kokemuksia, mutta miltei puolella (21) kysymykseen vastanneista oli myös kielteisiä kokemuksia. Vain kahdella oli ainoastaan kielteisiä kokemuksia, muilla oli myös myönteisiä. Yhdellä vastaajalla oli kokemus vain yhdestä romaniasiakkaasta, ja tämä vastaaja oli luokitellut kokemuksensa myönteiseksi.

Myönteiseksi ja/tai helpoiksi kokemuksiksi 11 vastaajaa luokitteli romanien "tavallisuuden" tai samankaltaisuuden muiden asiakkaiden kanssa. Joissakin arvioissa näkyi vastaajien käsitys siitä, että "ammatillinen kohtaaminen" on kulttuurisesti neutraali tapahtuma: "Normaalin asiakastyön käytännöt eivät poikkeavasti erottuvia tapahtumia kohtaamisten osalta" ja "samanlaisia asiakkaita kuin muutkin!! Kohtaamiseen ei vaikuta tausta". Eräs vastaaja totesi, että "ihmisen rikkinäisyys oli yhteistä, mutta jokainen on silti yksilöllinen persoonana".

Myönteiseksi kokemukseksi kaksi vastaajaa oli määritellyt myös asiakassuhteen "haasteellisuuden" ja kolmas "myönteisyyden ja vaikeuden". Oman työn onnistumiseen ja siten myönteisten kokemusten saamiseen on joidenkin vastaajien kertomusten mukaan vaikuttanut onnistunut kulttuurien rajat ylittänyt vuorovaikutus, jossa ammattilaiset ovat halunneet oppia romaneilta omaa työtään helpottavia asioita.

---

² Vastaava kysymys kokemuksista maahanmuuttaja-asiakkaista oli jäänyt lomakkeesta pois. Kuitenkin seuraavat yksityiskohtaisemmat kysymykset eroista hoitotoimenpiteissä ja kliinisissä tutkimuksissa, ohjeiden ymmärtämisessä, käsityksissä hygieniasta, käsityksissä sairauksien syistä, käsityksissä hoitokeinoista.

Yleisellä tasolla tämä on tarkoittanut romanikulttuurin tuntemuksen merkitystä, jonka viisi vastaajaa mainitsi: "On tärkeä tietää heidän kulttuurista/tavoista. Yhteistyö on mennyt ihan hyvin."

Kekseliäs ja ennakkoluuloton ratkaisu oli tehty erään vastaajan työpaikalla: "Kokemus oli erittäin myönteinen. Asiakas oli dementoitunut, hoitotyötä auttoi paljon, kun saimme omaisilta tärkeimmät sanat romanien omalla kielellä."

Myös romanien kiinteiden sukuyhteyksien merkitys on ollut joidenkin (5) vastaajien työtä helpottamassa: "On ollut helppo lähestyä ja keskustella, mutkatonta. Perheen läheiset välit ja toisista, erityisesti vanhuksista huolehtiminen, on helpottanut hoitotyötä ja vähentänyt kotihoidon tarvetta." Toinen vastaaja toteaa samansuuntaisesti, että koska "omaiset hoitavat vanhuksensa hyvin, romaniasiakkaat eivät ole työllistäneet".

Seuraavassa esimerkissä pääväestön pieniin ydinperheisiin tottuneelle romanien läheisten ja huolehtivien sukulaisten paljous oli yllätys: "Omaisten osallistuminen oli ihanan kiitettävää, tosin omaisten määrä ympärillä hämmensi hieman. Mutta myönteisesti." Kaksi vastaajaa nosti esiin suvun merkityksen myös asiakkaan/potilaan etujen valvojana. Toinen näistä vastaajista piti näitä tilanteita "haasteellisina".

Kielteisiä kokemuksia olivat tuottaneet seuraavat seikat (yhdessä vastauksessa voi olla useita asioita): asiakkaiden/potilaiden vaativuus (5), aggressiivisuus (3), sukulaiset (3), yleinen hankaluus (2), toisten asiakkaiden asenteet (3), sääntöjen noudattamatta jättäminen, sitoutumattomuus hoitoon ja sääntöihin (7).

Neljä vastaajaa on kokenut asiakkaiden vaatimukset hoidoista tai palveluista kohtuuttomina. Ikävänä puolena tässä on ollut vaatimusten höystäminen uhkailuilla ja aggressiivisella käytöksellä, kanteluilla tai syytöksillä rasismista: "Linjan mukainen kieltävä vastaus" asiakkaan vaatimukseen on johtanut välittömästi "rasismi- ja syrjintäpuheeseen." Vaikeudet voivat hyvin johtua romaniasiakkaiden tietämättömydestä palvelujen saantimahdollisuuksista, ja kuten eräs vastaaja toteaa, "odotukset palvelujen tarjonnasta oli romaniasiakkaalla suuremmat".

Kahdella vastaajalla oli ikäviä kokemuksia aggressiivisuudesta alkoholin käytön seurauksena. Kolme vastaajaa oli kokenut hankaluuksia potilaan/asiakkaan omaisten kanssa. Yhdessä tapauksessa "omaisten kanssa näkemykset kuntoutumista edistävästä hoitotyöstä [olivat] erilaiset". Toinen taas katsoi omaisten puuttumista vanhuksen asioihin hyvin "suomalaisesta", yksilön ehdotonta itsemääräämisoikeutta arvostavasta näkökulmasta: "Suku voi puhua vanhuksen puolesta ja mielestäni jokainen on "itse" omansa ajaja."

Hankalaksi romaniasiakkaan/-potilaan arvioineista vastaajista toinen totesi tämän johtuneen potilaan dementiasta, eikä sillä ollut tekemistä romanitaustan kanssa, toinen vastaaja ei kerro tarkemmin hankaluuden syytä.

Eniten kielteisiksi tai ainakin haasteellisiksi kokemuksiksi oli kuvattu seikkoja, jotka liittyvät romaniasiakkaiden piittaamattomuuteen säännöistä ja sopimuksista, kuten tapaamisajoista ja ajanvarauksista vastaanotoille. Kaksi vastaajaa pohti sitä, miten niin erilaiset kulttuurit kuin organisaatioiden kulttuuri ja romanikulttuuri saadaan sovitettua yhteen: "... joitakin kulttuuriin liittyviä asioita on haasteellista toteuttaa terveydenhuollon ja sosiaalitoimen kulttuurissa."

Myös romanien elämäntapa on tuottanut ongelmia: "Liikkuva elämäntapa tuonut haasteita kotihoitotyöhön, lyhyellä varoitusajalla koti onkin toisella paikkakunnalla; tietynlaista huolettomuutta on ollut, reseptit hukassa yms."

8. Kulttuuriset erot

Seuraavissa kysymyksissä tarkennettiin sitä, mitä eroja pääväestöstä sekä romani- että maahanmuuttaja-asiakkaiden ja -potilaiden kanssa työskennellessään ammattilaiset olivat havainneet a) hoitotoimenpiteissä ja kliinisissä tutkimuksissa, b) ohjeiden ymmärtämisessä, c) käsityksissään hygieniasta - niin henkilökohtaisessa hygieniassa kuin vaatteiden ja kodin puhtaudessa, d) käsityksissään sairauksien syistä ja e) käsityksissään hoitokeinoista. Kysymysten taustalla on sekä kirjallisuudesta (ks. esim. Viljanen et al. 2007; Tiilikainen 2003), terveydenhoito- ja sosiaalialan ammattilaisilta että romaneilta saatuja hajatietoja. Maahanmuuttajien kohdalla analyysi jää vain pintapuoliseksi heidän vaihtelevan kulttuuritaustansa takia.

8.1. Eroja hoitotoimenpiteissä ja kliinisissä tutkimuksissa

Kysymyksen tähän osioon romanien kohdalla vastasi yhteensä 43 henkilöä, joista 13 oli havainnut eroja, 15 ei ollut havainnut ja 15 ei osannut vastata kysymykseen. Vastauksiin on vaikuttanut vastaajien työtehtävät ja koulutus. Viisi vastaajaa oli kiinnittänyt huomiota romanien voimakkaaseen häveliäisyyteen erilaisissa hoitotoimenpiteissä ja kliinisissä tutkimuksissa. Näistä neljä liitti sen nimenomaan potilaan intiimialueen hoitamiseen, yksi mielenterveyskysymykseen. Jälkimmäisessä oli kysymys omaisten tuntemasta häpeästä. Yksi vastaaja kiinnitti huomiota siihen, kuinka potilas oli jättänyt intiimialueen rasvaamisen hoitajille, vaikka olisi kyennyt tekemään sen itse. Kuitenkin joillekin romaneille myös alaruumiin koskettaminen ilman mahdollisuutta välittömään käsienpesuun voi olla äärimmäisen kiusallista, jopa mahdotonta.

Kivun ja pistämisen pelosta ja yleisestä epäluuloisuudesta kertoi yksi vastaaja, joka myös oudoksui omaisten mukanaoloa vastaanotolla. Yksi vastaajista mainitsi olevan "pieniä poikkeavuuksia" mutta koska tietää syyn, "eivät haitanneet hoitamista". Neljä vastaajaa vastasi samalla lomakkeella saavansa asiakkailta itseltään neuvoja "poikkeavien toteutustapojen osalta", jolloin kaikki on sujunut hyvin.

Runsaalla kolmasosalla eli 15:llä kysymykseen vastanneista ei ole lainkaan kokemuksia hoitotyöstä tai romaneista potilaina. Kolme vastaajaa viittasi ihmisten yksilöllisiin eroihin. Yksi vastaaja totesi, ettei eroja ole ollut, mutta huomautti kaikkien hänen romaniasiakkaitensa olleen dementoituneita, ja kaikkiaan 15 vastaajaa arvioi, ettei eroja ole ollut.

Maahanmuuttajien kohdalla kaikkiin kysymyksiin eroista pääväestöön nähden nousi tärkeimmäksi yhteisen kielen puuttuminen ja siitä johtuneet vaikeudet. Esimerkiksi eroja hoitotoimenpiteissä ja kliinisissä tutkimuksissa mainitsi runsas kolmasosa (12) 31:stä kysymykseen vastanneesta, ja näistä neljä vastaajaa mainitsi kielelliset ongelmat: "... asiakkaat eivät puhu/ymmärrä suomea eivätkä osaa englantia". Kaksi vastaajaa mainitsi kulttuuriset tekijät niitä tarkemmin erittelemättä: "Kyllä oma kulttuuri tuo aina asiointi- ja hoitotilanteisiin omat ominaispiirteet, lisänsä". Yksi vastaaja mainitsi asiakkaan erilaisen ruokavalion, mutta totesi, että hoitotilanteissa ei ollut eroja. Ainoastaan yksi vastaajista mainitsi alastomuuteen liittyvän häveliäisyyden,

jossa naishoitajalla oli miespotilas: "...naishoitajan [suorittama] katetrointi miehelle on ollut alussa vaikeaa. Ajan kanssa on kuitenkin päästy yhteisymmärrykseen". Yhdellä vastaajalla oli kokemuksia aroista ja pelokkaista asiakkaista/potilaista. Kuusi vastaajaa totesi eroja olevan, muttei kertonut, mitä ne olivat.

Yhdeksällä vastaajalla ei ollut kokemuksia eroista. Näistä yksi totesi, ettei hän voi yleistää, ja yksi vastaaja totesi, että eroja "ei sanottavammin" ole. Kaikkiaan 10 vastaajaa ei osannut vastata, näistä neljä ei tee hoitotyötä.

8.2. Erot ohjeiden ymmärtämisessä

Kysymystä eroista ohjeiden ymmärtämisessä (alaluku 8.2.) täydennettiin vielä arviointipyyynnöllä, jossa kysytään vastaajan arviota siitä, miten hän itse katsoo ymmärtäneensä romaniasiakkaansa puhetta (alaluku 8.3.). Nämä vastaukset käsitellään peräkkäin kyselylomakkeen järjestyksestä poiketen.

Maahanmuuttajien kohdalla kysyttiin vain sitä, miten vastaajat arvioivat heidän ymmärtäneen ohjeet. Jälkimmäinen kysymys siitä, miten vastaaja ymmärsi asiakkaiden/potilaiden puheen, koski vain romanien kanssa työskentelyä. Sillä haluttiin saada käsitystä siitä, olivatko vastaajat huomanneet romanien käyttämän suomen kielen erilaisuuden.

Kysymyksen, "Onko romaniasiakkailla ollut vaikeuksia annettujen ohjeiden ymmärtämisessä?", taustalla on romanivanhusten haastatteluista saadut huolestuttavat havainnot, joiden mukaan vanhukset eivät välttämättä ymmärrä ammattilaisten käyttämää terminologiaa. Myös romaneja viranomaistapaamisissa avustavat romaniyhdyshenkilöinä toimineet ovat kertoneet samasta ongelmasta. Syinä on nähty romanien puutteellinen lukutaito ja heidän käyttämänsä suomen kielen erilaisuus.

Tähän osioon vastasi yhteensä 36 henkilöä, joista yli kolmannes eli 14 vastasi kysymykseen myöntävästi. Näistä kolme vastasi muiden kysymysten yhteydessä. Luku- ja kirjoitustaidon puutteellisuudesta mainitsi neljä vastaajista. Kaksi viittasi romanikielen olevan niin vahvana, että se vaikuttaa annettujen ohjeiden ymmärtämiseen, ja "jos romanikieli ollut vahvana, yleensä heillä on mukana asioiden hoitaja". Huono kuulo, dementia ja jotkut muut

sairaudet on mainittu hankaluutena neljän vastaajan kokemuksissa ohjeiden ymmärtämistä vaikeuttavana. "Vaikea sanoa, koska huono kuulo hankaloitti keskustelua, lisäksi muisti on alentunut." Yhden vastaajan mielestä asiakas on ymmärtänyt ohjeita huonosti. Näistä vastaajista yksi on sitä mieltä, ettei kulttuurissa ole tässä suhteessa eroja. Neljä vastaajaa toteaa, että ohjeet kyllä ymmärretään, mutta niiden hyväksymisessä onkin eroja: "sovitut ajat eivät aina pidä. Asiat sanottava jämäkästi, että viesti menee perille" ja "usein saa perustella asiat moneen kertaan".

Kolme vastaajaa viittaa asiakassuhteessa ymmärtämiseen vaikuttaviin kielteisiin ja/tai epäluuloisiin asenteisiin, joita yksi pitää molemminpuolisina: "Käsittääkseni ymmärrysongelmia enemmän aiheuttaneet ehkä molemminpuoliset asenneongelmat." Yksi vastaaja totesi hieman kyynisesti, että asiakas ymmärsi hyvin, – jos päätös olisi ollut kielteinen, vaikea sanoa".

16 vastaajaa ei ole havainnut erityisiä vaikeuksia, näistä yhden vastaajan mielestä niin pääväestössä kuin romaneissa on molemmissa vaihtelua ohjeiden ymmärtämisessä. Kuusi vastaajaa ei osannut vastata kysymykseen.

Maahanmuuttajien kohdalla tilanne on odotetusti hyvin erilainen. Monet maahanmuuttajat eivät osaa muuta kuin äidinkieltään, joka yhä useammassa tapauksessa on kieli, jota ei ole kuulunut suomalaisen koulun kielivalikoimaan. Tällöin on erittäin todennäköistä, että sitä eivät myöskään sosiaali- ja terveysalan ammattilaisetkaan ole tulleet opiskelleeksi.

Yli puolet eli 20 maahanmuuttajien asioita hoitaneista 33 vastaajasta on kokenut, etteivät potilaat tai asiakkaat ymmärrä annettuja ohjeita: "eivät ymmärrä ohjeita, kun eivät osaa kieltäkään hyvin". Yksi vastaajista viittaa myös laajempiin kulttuurieroihin, jolloin tulkintaan käyttö ei aina auta: "Kieli ja kulttuurien systeemierot vaikeuttaneet välillä selvästikin – tulkistakin huolimatta." Lisäksi hankaluuksia tuottavat "viralliset hakemuskaavakkeet ja suomalainen byrokratia on ongelmallista" niille, jotka "eivät täysin hallitse kieltä". Virallinen tai epävirallinen tulkki – esimerkiksi viron- tai venäjänkielinen työtoveri – on ollut apuna kolmella vastaajalla, yksi kertoi käyttäneensä tulkin lisäksi myös viittomia.

Yksi vastaajista katsoi, kuten romaneistakin todettiin, että "ohjeet ja säännöt herättää välillä ristiriitaisia tuntemuksia halutaan tai ei haluta noudattaa". Toinen vastaaja vähätteli koko ongelmaa toteamalla maahanmuuttajien ohjeiden ymmärtämisestä, että siinä on "sama vaihteluväli kuin yleensä ilmiöillä".

8.3. Miten romaniasiakkaan puhetta on ymmärretty?

Kysymykseen "Oletko mielestäsi ymmärtänyt romaniasiakkaasi puhetta/kieltä/kielellistä ilmaisua?" vastasi kaikkiaan 44 henkilöä, joista 42 vastasi ymmärtävänsä. Kaksi vastasi kieltävästi potilaan/asiakkaan huonon kunnan takia. Yksi myöntävästi vastanneista totesi kyllä ymmärtävänsä, "mutta asioita on kerrattava, tarkennettava, varmistettava, [siis] selkokieli!". Kaksi vastaajista piti hankalana tilanteita, joissa asiakas/potilas puhui romanikieltä: "kun sovimme puhua suomea, [se on] ok, joskus puhuvat omaa kieltään, se on kiusallista".

Yksi vastaaja sen sijaan oli kekseliäästi saanut dementoituneen asiakkaan omaiset opettamaan henkilökunnalle joitakin romaninkielisiä sanoja, joka auttoi saamaan kontaktin vanhukseen. Tämä vastaaja oppi ymmärtämään enemmänkin romanikieltä: "Ajan kanssa opin ymmärtämään, kun kieli tuli tutuksi". Vain kaksi vastaajista oli kiinnittänyt huomiota romanien puhuman suomen kielen erilaisuuteen: "Sanojen merkitykset ovat voineet olla erilaisia, ja siinä on tullut joskus väärinymmärrystä."

8.4. Mikä on puhdasta?

Kysymyksellä eroista hygieniasta pyrittiin selvittämään, kuinka ammattilaiset huomaavat ja ottavat huomioon asiakas- ja potilastyössään romanikulttuurin yhden tärkeimmistä ja omaleimaisimmista piirteistä, puhtauden, jonka ylläpito on romaneille kunniallisuuden ja korkean moraalin osoitus. Romanivanhusten haastatteluissa kävi ilmi se, kuinka he pelkäsivät "suomalaisten" työntekijöiden omilla siivoustavoillaan tietämättömyyttään pilaavan romanien tarkan järjestyksen ja siten likaavan koko asunnon.

Maahanmuuttajista kysyttiin samaa asiaa, mutta kysymys osoittautui epärelevantiksi, joten vastauksia ei analysoida. Maahanmuuttajien

kulttuuritaustan kirjo on niin laaja, ettei heidän kulttuurisia käsityksiään ja käytäntöjään puhtaudesta voida tässä yhteydessä asianmukaisesti tulkita. Romaneita koskevaan kysymykseen vastasi kaikkiaan 42 henkilöä. Näistä yli puolet (27) näytti tuntevan ainakin jossain määrin romanien puhtauteen liittyviä tapoja. Kymmenen vastaajaa katsoi, ettei eroja ole, ja viisi ei osannut sanoa.

Peräti 19 vastaajaa pitää niin romaneiden henkilökohtaisen hygienian, vaatteiden kuin kotienkin puhtauden tasoa korkeana: "Heillä on korkea siisteystaso ja vaatteet valkoisia; puhtaus tärkeä." "Koti on siisti. Ovat tarkkoja vaatteista ja hygieniasta." Neljä näistä vastaajista toteaa romanit ja heidän kotinsa puhtaammiksi kuin pääväestöön kuuluvilla, joilla olisi "oppimista ja tavoiteltavaa puhtaudessa". Romanit ovat "erittäin siistejä ja tarkkoja, mitä pääväestö ei välttämättä ole". Eräs kodinhoitaja totesi, että "koti [oli] siisti vieraillessani romaniperheessä, mitä ei voi sanoa kaikista pääväestön kodeista; [prosentuaalisesti] olen kyllä vierailut enemmän pääväestön kodeissa".

Vastaajista viisi toteaa aivan oikein, että romanien puhtauskäsitteeseen kuuluu omien vaatteiden ja vuodevaatteiden käyttäminen myös laitoksissa. Näin voidaan varmistaa niiden puhtaus, eli se, että ne on pesty ja säilytetty romanitapojen mukaisesti: "Hygienia korkeatasoista, puetaan omiin heille tärkeisiin vaatteisiin, muuten tuntevat olonsa vaikeaksi." "... [R]omaneilla äärimmäisen siistiä. Eräs halusi ottaa väliaikaiseen paikkaan omat lakanat."

Yksi vastaajista kuitenkin muistelee, että "vaatteiden vaihto oli epämieluisaa, samoja olisi pitänyt päivätolkulla". Tämän poikkeavan tapauksen taustoja ei voitu selvittää. Yhdessä vastauksessa todetaan, että asiakkaan omaiset pitävät huolen hänen pyykkinsä pesemisestä. Romanit todellakin mielellään pesevät itse oman ja vanhustensa pyykin, koska tällöin he voivat varmistua pyykinpesusta romanien omalla tavalla.

Eräs vastaaja toteaa, että päihteitä runsaasti käyttävä joukko nuoria miehiä ja naisia ovat usein likaisia ja haisevia, mutta vanhukset ovat siistejä. Toisaalta monet romanit ovat havainneet, että nimenomaan huumeita käyttävät romanit ovat erittäin siistejä, koska huolehtimalla päihteitä käyttävän perheenjäsenen

puhtaudesta ja siisteistä vaatteista huumeiden käytöstä aiheutuva häpeä ei paljastu ulkopuolisille.

8.5. Erilaisia sairauskäsityksiä

Seuraavissa kysymyksissä selvitetään vastaajien havaintoja romanien ja maahanmuuttajien käsityksistä sairauksien syistä ja parannuskeinoista ja syiden ja parannuskeinojen eroja pääväestön käsityksistä.

Romanien kohdalla kysymykseen eroista sairauksien syistä vastasi 38 henkilöä. Näistä vain kuusi oli havainnut joitakin eroja. Erot vaihtelivat sairaudentunnon puuttumisesta välinpitämättömyyteen ja ymmärryksen puutteeseen. Yksi vastaaja korosti sitä, että "asiat on perusteltava ja selitettävä hyvin". Kaksi vastaajista oli havainnut monien romaniryhmien kulttuurissa eri puolilla maailmaa tavalliset ilmiöt, pelot sairauksia, niiden tarttumista ja sairaaloita kohtaan. Romanien käsitysten mukaan sairaudet tuottavat epäpuhtautta, ja siksi sairaalat ovat erittäin likaisia, epäpuhtaita paikkoja: "En tiedä kuinka yleistä, mutta olen törmännyt siihen, että pelätään sairauksien tarttumista erityisesti". Romanit tulkitsevat – monesti aivan oikein – sairauksien johtuvan huonosta hygieniasta, mutta joka heidän mukaansa on tyypillistä niille, jotka eivät noudata romanien puhtaussääntöjä.

Vastaajista runsas kolmasosa (15) ei ollut havainnut eroja ja vajaa puolet (17) ei osannut vastata kysymykseen. Kahdella tästä vastaajaryhmästä oli ollut potilas, joka oli dementoitunut tai muuten sairas, eikä kyennyt kommunikoimaan henkilökunnan kanssa.

8.6. Erilaisia käsityksiä hoitokeinoista

Hoitokeinojen eroihin oli vastannut 35 henkilöä. Näistä kymmenellä eli vajaalla kolmasosalla (28) oli havaintoja eroista käsityksissä hoitokeinoista. Yksi vastaajista kertoi tietävänsä, että eroja on, muttei ollut törmännyt niihin. Eräs vastaaja katsoi, että "joskus [on] vaikea sopia asioista, löytää hyväksyttävät keinot", ja eräs toinen vastaaja totesi eroja aiheutuvan siitä, "kun ohjeita ei välttämättä ole kuunneltu". Vastaajista viisi kuitenkin kiinnitti tässäkin yhteydessä huomiota suvun ja muun romaniyhteisön aktiivisuuteen vanhustensa hoitamisessa: "Verkostot ja omaiset ts. koko suku katsovat tehtäväkseen hoitaa sairastunutta läheistään mahdollisimman pitkän kotona.

Arvostan kulttuurin yhteisvastuullisuutta." "... Pääsääntöisesti lähiomaiset ovat halunneet hoitaa omaisensa 'loppuun asti'."

Yhden vastaajan mielestä pääväestöön verrattuna "... suku pitää ehkä paremmin huolta vanhuksistaan".

Omaisten huolenpitoon tottuneet "iäkkäämmät asiakkaat eivät haluaisi sairaalatai laitoshoidoa". Taustalla lienee myös aiemmin mainittu pelko sairaaloita ja laitoksia kohtaan. Kommunikatio-ongelmia kohtaan tunnettu pelko on taustalla havainnossa, jonka mukaan "romanit haluavat, että tapaamisissa ym. on aina toinen romani mukana tukemassa".

Eroja ei ollut havainnut 13 vastaajaa ja kysymykseen ei osannut vastata 12 vastaajaa.

Maahanmuuttajien kohdalla kysymykseen eroista käsityksissä sairauksien syistä vastasi 27 henkilöä. Kolmasosa (9) vastasi havainneensa eroja. Näistä kuitenkin neljä ei vastannut kysymykseen, vaan vain totesi yhteisvastauksessaan, että tulkkia tarvitaan. Kieliongelmaan viittasi myös viides vastaaja. Kaksi vastaajista oli kohdannut spiritualistisen sairaudenselityksen, fatalismia ja että "Jumala päättää terveyden ja sairauden". Tähän voidaan mahdollisesti lisätä vielä yhden vastaajan taikauskoksi luokittelemat selitykset.

Kaksi vastaajaa oli havainnut joillakin vaikeuksia hyväksyä sairaus, joka toisen vastaajan kokemusten mukaan näkyi "joidenkin somalien kohdalla" siten, että heidän oli vaikea "ymmärtää, ettei jokin sairaus parane, vaan sitä on hoidettava loppuelämä".

Eroja ei ollut havainnut 13 vastaajaa, joista eräs viittasi vain kieliongelmiin ja eräs toinen huomautti, ettei "ole tarvetta selvittää". Viisi vastaajaa ei osannut vastata kysymykseen.

Kysymykseen eroista maahanmuuttajien käsityksissä hoitokeinoista vastasi 24 henkilöä. Näistä kymmenen oli havainnut eroja, mutta puolet näistä vastaajista (5) ei eritellyt eroja tarkemmin, yksi vastaaja toteaa lakonisesti "vaikeuksia" ja yksi vastaaja toteaa eroja olevan "ehkä jonkin verran".

Edellisen kysymyksen yhdessä vastauksessa viitattiin sairauden selityksenä fatalismia; myös tähän kysymykseen yksi vastaaja mainitsee kohtaloon alistumisen. Eräs vastaajista oli havainnut "jonkun verran enemmän uskomista itsehoitoon ja luonnonlääkkeisiin", jotka ovat monissa maissa yleisemmin käytössä ja hyväksytyjä kuin Suomessa.

Eräs vastaaja otti esille tärkeän kysymyksen maahanmuuttajien epäluottamuksesta hoitohenkilökuntaan. Vastauksessaan hän näkee taustalla paitsi kulttuurin, myös heidän kotimaansa poliittisen tilanteen aiheuttamat ongelmat: "Epäluottamus länsimaalaiseen lääke- ja hoitotieteeseen voi johtua esim. uskonnon perustelusta; yleinen epäluottamus julkisen sektorin työntekijöihin/virkamiehen pelko, joka tulee entisen kotimaan kulttuurista."

Kymmenen vastaajaa ei ollut havainnut eroja käsityksissä hoitokeinoista ja neljä ei osannut vastata.

Pohdintaa

Sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset näyttävät olevan todella haasteellisissa työtehtävissä: heidän asiakkanaan on kaikkiaan 23 erilaisesta kulttuuritaustasta tulevia asiakkaita tai potilaita – etnisesti suomalaisten lisäksi. Suuri osa ammattilaisista on saanut kulttuurista valmennusta, mutta suuri osa toivoo ja katsoo tarvitsevänsä sitä yhä lisää.

Kiinnostavaa on se, että romanien kulttuurista on saatu vähemmän tietoa kuin uusista etnisistä ryhmistä, vaikka romanien kulttuuri on kuitenkin hyvin omaleimainen ja viime aikoihin saakka aika huonosti tunnettu.

Kyselyssä haluttiin ammattilaisten kokemuksia pääasiassa romanien parissa tehdystä vanhustyöstä.

Mitkä seikat tekivät vastaajien kokemuksista myönteisiä ja mitkä kielteisiä?

Myönteisinä jotkut vastaajat näyttivät pitävän havaintojaan romanien samanlaisuudesta muiden asiakkaiden joukossa. On hyvin mahdollista, että näiden vastaajien työtehtävissä ei romanien kulttuurinen tausta ole tullut esiin tai että heidän asiakkaisiin on osunut sellaisia romaneita, jotka eivät

todellakaan noudata romanikulttuurin traditioita. Todennäköisempää kuitenkin on vastaajien omaksuma käsitys kulttuurista jonain hyvin ulkokohtaisena ilmiönä, joka voidaan "kuoria" ihmisen pintakäyttäytymisestä pois, jonka jälkeen "todellinen", kulttuurista vapaa universaali ihminen paljastuu.

On totta, että ihmisen somaattiset sairaudet ilmenevät potilaan kulttuurista riippumatta yleensä samalla tavalla, mutta potilaan käsitys omasta sairaudestaan ja sen syistä, ennusteesta ja hoidosta ovat myös kulttuurisesti muokkautuneet. Esimerkkeinä tästä ovat romaneilla hyvin yleinen injektio pelko tai syöpäsairauksien tarttumispelko ja joissakin eteläeurooppalaisissa ja pohjoisafrikkalaisissa kulttuureissa elävä käsitys "pahan silmän" vaikutuksesta sairauksien syntymiseen.

Kulttuuri on siis hyvin syvällä oleva tekijä ihmisen identiteetissä. Se on tapa jäsentää maailmaa, johon vaikuttavat muun muassa perheen, suvun ja myös oman kansan kokemukset ja historia. Näin ajateltuna on ymmärrettävää, että kulttuuri myös muokkaa ihmisen tapaa ajatella ja ilmaista itseään ja tunteitaan.

Romanien kohdalla asian mutkistaa se vielä toistaiseksi vähän tunnettu tosiseikka, että heidän puhumansa suomen kieli eroaa esimerkiksi monien sanojen merkityksissä pääväestön puhumasta suomesta. Tämä toimii myös toisinpäin: iäkkäät ja vain vähän koulua käyneet romanit eivät välttämättä ymmärrä ammattilaisten heille antamia ohjeita, puhumattakaan siitä, että he heikolla lukutaidollaan ymmärtäisivät heille annettuja kirjallisia ohjeita.

Jotkut vastaajat näkivät romanikulttuurin eroavan selvästi pääväestön kulttuurisista käytännöistä joissakin heidän työnsä kannalta olennaisissa asioissa. Näistä nousivat tärkeiksi romanien yhteisöllisyys ja heidän tarkkuutensa puhtaudestaan, niin kodeissa kuin henkilökohtaisessa hygieniassa. Yhteisöllisyyden tuoma konkreettinen apu hoitohenkilökunnan työlle tuotiin joissakin vastauksissa esiin. Joitakin seikkoja, kuten vanhusten auktoriteettia ja heidän tahtonsa ehdotonta noudattamista – asiakkaan dementiasta riippumatta – myös ihmeteltiin. Joitakin vastaajia esimerkiksi vastaanotolla mukana olevien sukulaisten läsnäolo hämmensi – ovathan nykyiset tietosuojasäädökset tiukkoja ja niitä rikkova hoitohenkilökunta kovin

haavoittuvaa. Romanien moraalikäsitusten mukaan kuitenkin vanhojen ihmisten asioita tulee nuorempien hoitaa kaikin mahdollisin tavoin.

Hyvän yhteisöllisyyden käänköpuoli liittyy asiakkaan asioiden hoitoon tyytymättömiin, kovaäänisiin ja jopa aggressiivisesti käyttäytyviin omaisiin, jotka pelottivat muita potilaita tai asiakkaita ja heidän omaisiaan. Näitä aggressiivisia ja häiritseviä omaisia tai saattajia tulee toki myös pääväestöstä, mutta suomalaiseseen kulttuuriin on syvälle juurtunut pelko romaneita kohtaan, eritoten jos he ovat äänekkäitä ja häliseviä. Päihteiden vaikutuksen alaisena molemmat, niin romanit kuin muutkin suomalaiset, ovat monasti hankalia yhteistyökumppaneita.

Toisaalta joistakin vastauksista näkyy perustavia oivalluksia vieraan kulttuurin, tässä tapauksessa erityisesti romanikulttuurin, ymmärtämisestä, kuten esimerkiksi romanien puhuman suomen kielen erilaisuus. Samoin romanikulttuuri, joka toisille tuottaa ongelmia, toisille siitä löytyy sellaisia vahvuuksia, joita voisi toivoa myös pääväestön kulttuurisiin käytäntöihin. Näitä ovat sukuyhteisön kiinteys, joka positiivisimmillaan näkyy vanhuksen hyvänä hoitona, sekä puhtaudesta huolehtiminen. Molemmat kulttuurin ominaispiirteet keventävät vanhusten parissa työskentelevän henkilökunnan työtaakkaa.

Maahanmuuttajien kulttuurinen ja kielellinenkin kirjo on suuri, joka tuottaa todellisia haasteita näiden ammattilaisten jokapäiväiseen työhön.

Suosituksia sosiaali- ja terveydenhoitoalan ammattilaisille

Selkokielliset suulliset ja kirjalliset ohjeet ovat erityisen tärkeitä, sillä romanivanhusten joukossa on paljon lukutaidottomuutta. Romanien käyttämä suomen kieli eroaa myös pääväestön käyttämästä ja saattaa vaikeuttaa ymmärtämistä puolin ja toisin.

Toimeentulo

Romanivanhukset kuuluvat kaikkein pienituloisimpaan väestönosaan, moni elää peruseläkkeen varassa vuokra-asunnoissa. Vanhukset säästävät lääkekuluissa, pitkittävät lääkärille menoa, eivätkä pysty maksamaan kipeästi tarvitsemiaan kuntoutuskuluja. Pitkällä tähtäimellä vanhuksen lääkintä-, sairaus- ja kuntoutuskuluissa säästäminen tulee kalliimmaksi yhteiskunnalle. **Harkinnanvaraisissa toimeentulopäätöksissä** olisi huomioitava lääke-, sairaus-, hammashoito- ja kuntoutuskuluja.

Terveydenhoito

Sairauksien syistä ja hoidoista tarvitaan **selkeitä, hyvin konkreettisia ohjeita ja neuvoja** siitä, miten sairauksia voi hoitaa **kotona ja yhteisössä**. Romanivanhukset kokevat sairaudet erityisen **pelottaviksi**. Monet pelkäävät tai arastelevat lääkäreitä. Eniten pelätään sosiaalisesti rajoittavien sairauksien tai hoitojen "alaiseksi" joutumista.

Usein lääkärille menoa pitkitetään ja ikään kuin kerätään riittävästi asiaa ennen vastaanotolle menoa. Tällöin se vaiva, joka eniten vaivaa, jää usein ajanpuutteen takia käsittelemättä. Lääkäreiden ja hoitohenkilökunnan tulisi **kysellä** erityisen tarkasti, **mistä vaivasta on kyse** ja jos aika ei riitä, **tarjota mahdollisuutta** tulla uudelleen vaikka seuraavana päivänä.

Lääkkeiden käyttöä tulisi **valvoa** huolellisemmin. Monet romanivanhukset eivät **ymmärrä**, mitä tarkoittavat säännöllisyys, lääkekuurien loppuun ottaminen, lääkkeen nauttiminen ruuan kanssa tai yhteisvaikutukset muiden lääkkeiden ja luontaistuotteiden kanssa. Kaikille ei ole myöskään selvää, että lääke on aina henkilökohtainen, sitä ei voi lainata tai jakaa muille. Näitä asioita olisi hyvä **selvittää** aika ajoin sekä lääkärin että terveydenhoitajan kanssa.

Valistuksessa ja neuvonnassa tulisi kiinnittää erityishuomiota **elintapoihin, ruokavalioon ja liikuntaan**. Usein vanhukset tarvitsevat **konkreettisia ohjeita** ja **esimerkkejä** siitä, mitä syödään, miten liikutaan ja ylläpidetään terveitä elämäntapoja.

Monella romanivanhuksella ei ole riittävästi tietoa **suunhoidosta**. Heidän joukossaan on sellaisiakin, jotka eivät ole koskaan käyneet hammaslääkärillä. Suun terveyden merkitystä **kokonaisterveyden** osana ei ymmärretä. Lääkärin olisi tärkeää **arvioida** myös vanhusten suun kunto ja **ohjata** vanhukset hammaslääkärille. Olisi tärkeää myös kertoa kivuttomasta hoidosta ja mahdollisuuksien mukaan **seurata** hoidon toteutumista.

Lääkärin vastaanotolle mukana tulevat **perheenjäsenet** tarvitsevat myös valistusta ja tietoa. Romanikulttuuri on perinteisesti yhteisöllistä kulttuuria, jossa **perheen ja suvun merkitys** on suuri. Usein vanhus antaa omaisen kertoa puolestaan, mikä häntä vaivaa ja kuuntelee omaista paremmin kuin lääkäriä. Jos vanhuksen mukana on omainen tai omaishoitaja, kannattaa kertoa sairauden hoidosta myös omaisille, vanhus voi **häveliäisyysyistä** poistua huoneesta siksi ajaksi. Elleivät omaiset ymmärrä sairauden hoidon, kunnon tai oikean ravinnon merkitystä, vanhuksen on vaikea ylläpitää niitä yksin.

Sairaalat

Sairaaloissa olisi hyvä tiedostaa, että sairastuneita vanhuksia käydään katsomassa isolla joukolla pitkienkin matkojen takaa. Vaikka vierailut saattavat rasittaa vanhusta ja kuormittaa henkilökuntaa, ne ovat olennaisen tärkeä osa romanikulttuuria. Vierailulla **kunnioitetaan** ja mahdollisesti hyvästellään vakavasti sairastunutta sekä tuetaan perhettä **kriisissä**. Vanhus kokee tullessaan hylätyksi, ellei häntä käy katsomassa mahdollisimman moni vierailija. Sairaalat voivat ohjata omaiset ja tuttavat vierailutiloihin ja sopia siitä kuinka moni saa käydä kerrallaan sairaan luona. Myös **joustoista** vierailuaikojen kohdalla on hyvä sopia lähiomaisen kanssa.

Omaiset haluavat usein myös tuoda vanhukselle omat tyynyliinat ja kasvopyyhkeet. Tämä siksi, että sairaalat **koetaan** likaisiksi paikoiksi, sillä siellä ei noudateta romanikulttuurin **puhtaussääntöjä**. Moni pyytää myös saada tuoda sairaalle omat vaatteet, jotta **häveliäisyyttä** pystyttäisiin edes vähän noudattamaan. Omaiset myös hoitavat vanhusta ja tuovat hänelle ruokaa.

Omaisten kanssa voidaan neuvotella ja sopia, mitä kaikkea omaiset saavat tuoda sairaalaan. Hyvä olisi myös **huomioida** vanhuksen häveliäisyystapoja ja pyytää vierailijoita poistumaan aina kun tehdään hoidollisia toimenpiteitä, vaikkapa vain rutiininomaisia kyselyjä kivuista ja ruumiintoiminnoista.

Kuntoutus

Lääkärien tulisi ohjata romanivanhuksia kuntoutusohjelmiin, sillä **itse koettu ja opittu** vaikuttaa paremmin ja edistää terveitä elämäntapoja ja yleistä hyvinvointia. Monet vanhukset eivät koulutuksen puutteen ja kulttuurillisten seikkojen vuoksi ymmärrä oman ruumiinsa toimintaa. Suullista tai kirjallista tietoa on siksi vaikea omaksua. Tarvitaan **kädestä pitäen** -neuvontaa.

Terveyskeskukset ja potilasyhdistykset

Romanivanhukset tarvitsevat tietoa erilaisten potilasyhdistysten toiminnoista, kuten **vertaistuesta** ja **itsehoidosta**. Romanivanhukset eivät tiedä yhdistysten tai terveyskeskusten palveluista ja tarjonnasta juuri mitään.

Virkistys ja harrastustoiminta

Vanhuksia tulisi aktiivisesti **ohjata** erilaisiin harrastuksiin. Moni vanhus potee yksinäisyyttä, eikä osaa keksi keinoja saada aikaansa kulumaan. Moni potee unettomuutta ja masennusta toimettomuuden vuoksi.

Vanhustyön asiantuntijat

Tietoa ja koulutusta **monikulttuuriseen asiantuntijuuteen** tarvitaan edelleen paljon. Pienillä joustoilla saadaan toiminta kulttuuria huomioivaksi ja taataan vanhuksille ansaittu levollinen vanhuus.

Aikataulut ja muut sopimukset

Romanivanhuksilta voi ja saa vaatia samaa **täsmällisyyttä** kuin muiltakin asiakkailta. Monen vanhuksen heikko lukutaito ja suomen kielen sanojen **merkitysten erot** on kuitenkin huomioitava. Ajanvarauksista sopimiseen ja peruutusmaksuista muistuttamiseen suositellaan **selkokieltä**.

Kirjallisuus

- Fraser, Angus 1995: *The Gypsies*. Blackwell. Oxford/Cambridge.
- Granqvist, Kimmo & Anna Maria Viljanen 2002: Kielelliset tabut romani-identiteetin kuvaajana. Teoksessa Laihiala-Kankainen, Sirkka, Sari Pietikäinen ja Hannele Dufva (toim.): *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti*. Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus. 109-125.
- Granqvist, Kimmo 2007: Suomen romanin äänne- ja muotorakenne. Suomen itämainen seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Yliopistopaino, Helsinki.
- Lucassen & Willems & Cottaar 1998: Leo Lucassen, Wim Willems, Annemarie Cottaar, *Gypsies and Other Itinerant Groups, A Socio-Historical Approach*. Centre for the History of Migrants. University of Amsterdam. The Netherlands.
- Markkanen, Airi 2003: *Luonnollisesti - Etnografinen tutkimus romaninaisten elämänkulusta*. Yliopistopaino, Joensuu.
- Pulma, Panu 2006: *Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan*. SKS, Helsinki.
- Tiilikainen, Marja 2003: *Arjen islam. Somalinaisten elämää Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Viljanen, Anna Maria 1974: *Mary Douglasin symboliteorian sovellus Suomen mustalaisilta kerättyyn perinteeseen. Yleisen etnologian pro gradu – tutkielma*. Helsingin yliopisto, sosiologian laitos/sosiaali- ja kulttuuriantropologia.
- Viljanen, Anna Maria 1994: *Psykiatria ja kulttuuri. Tutkimus oikeuspsykiatrisesta argumentaatiosta*. Helsinki, Stakes & Suomen Antropologinen Seura.
- Viljanen, Anna Maria, Terno Hagert ja Satu Blomerus 2007: *Romanit suomalaisessa terveydenhuollossa: tasa-arvon ansat*. *Duodecim* 4/2007;123:458-66.

ROMANIVANHUSTEN PALVELUTARVEKARTOITUS

De patti phuuridenge – douva hin godjiba

Anna kunnia vanhuksille – se on viisautta

Näkökulmia romanivanhusten elämään Suomessa.

Minkälainen on romanin vanhuus nykyisessä Suomessa?

Miten kiertävä elämä on vaikuttanut vanhusten palvelutarpeisiin?

Miten yhteisöllistä elämää viettänyt romanivanhus on löytänyt yhteiskunnan palvelujen pariin?

Romaniperheen arkea; omaisten hoitoa vai omaishoitoa?

Miten vanhustyön ammattilaiset ja romanivanhukset kohtaavat toisensa?

Näihin ja moniin muihin kysymyksiin pyrkii vastaamaan

Suomen Romaniyhdistyksen kokoama romanivanhusten palvelutarvekartoitus.

Kertojina ovat kartoituksen tekijät, romanivanhukset ja heidän omaishoitajansa sekä vanhustyön ammattilaiset.

Suomen Romaniyhdistys ry
Finitiko Romanengo Sankiba • Finlands Romaniförening ry

